

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ**

Г.І. ЛАНОВСЬКА

**АНАЛІЗ БАНКІВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ**

для студентів за напрямом 6.030508 «Фінанси і кредит»
денної та заочної форм навчання

Всі цитати, цифровий та фактичний матеріал, бібліографічні відомості перевірені. Написання одиниць відповідає стандартам

СХВАЛЕНО
на засіданні кафедри
фінансів
Протокол № 16
від 27.04.2011 р.

Підпис(и) автора(ів) _____
" ____ " _____ 20 ____ р.

КИЇВ НУХТ 2011

Г.І. Лановська **Аналіз банківської діяльності**: Конспект лекцій для студентів за напрямом 6.030508 «Фінанси і кредит» денної та заочної форм навчання денної та заочної форм навчання / К.: НУХТ, 2011. – 236 с.

Рецензент **Т. А. Говорушко**, доктор екон. наук, професор

Г.І. ЛАНОВСЬКА, асистент

© Г.І. Лановська, 2011
©, НУХТ, 2011

Вступ

Функціонування сучасної економіки будь-якої країни неможливо уявити без ефективної банківської системи. Банки різних рівнів глибоко проникають у сферу виробництва і активно впливають на економічні та соціальні процеси, тому з ними постійно стикаються всі члени суспільства.

Банківська справа є однією з тих сфер суспільного життя, щодо якої мало хто може дозволити собі повну непоінформованість. Адже, спосіб і рівень життя населення кожної країни істотно залежать від діяльності банків, їх надійності, здатності збільшувати обсяги кредитів, депозитів та інших видів послуг, що пропонуються як фізичним особам, так і підприємствам. Постійна увага та інтерес до проблем розвитку банківської справи зумовлені значною роллю, яку відіграють банки у процесах формування міжнародних фінансових ринків — валютного, фондового, ринку деривативів, а також у системі світового господарства в цілому.

Нині банківська справа є однією з найдинамічніших сфер економіки. Відійшли в минуле часи, коли банківський бізнес був порівняно простим та безпечним, а жорстке регулювання обмежувало можливості менеджерів щодо прийняття управлінських рішень. Технологічна революція, стрімка інфляція, посилення конкурентної боротьби та процеси дерегулювання банківської діяльності зумовили формування значно агресивніших стратегій у банківському менеджменті, які супроводжуються підвищеною ризиковістю. Через те, що враховувати фактори ризику та керувати ними стає значно складніше, погіршується структура активів, знижується ефективність операцій, а зрештою може виникнути кризова ситуація. Тому пошук і дослідження адекватних методів виявлення та управління ризиками перетворюється на складну проблему, яку необхідно вирішувати керівництву кожного банку.

"Аналіз банківської діяльності" — спеціальний курс, що охоплює питання : оцінки загальної діяльності комерційного банку; аналізу активів і пасивів, ліквідності, доходів, витрат і прибутковості капіталу банку.

Предметом дисципліни «Аналіз банківської діяльності» є вивчення аналізу банківської діяльності, що здійснюється банками та дає змогу до ефективного управління активними та пасивними операціями для максимізації прибутку та забезпечення стабільного фінансового стану банку, причин виникнення та змін результатів фінансової діяльності.

Мета дисципліни полягає в тому, щоб на основі теоретичних засад і вітчизняної практики навчити студентів оцінювати виробничі ситуації та аналітично обґрунтовувати прийняття управлінських рішень.

Завдання дисципліни - довести до студентів зміст аналізу банківської діяльності і навчити їх, користуючись отриманою інформацією, самостійно вирішувати питання організації роботи з основних напрямків аналізу банківської діяльності.

В результаті вивчення та засвоєння основних положень дисципліни "Аналіз банківської діяльності" студент повинен **знати:**

- основні принципи та методи аналізу банківської діяльності;

- моделювання, аналіз структури пасивів та активів банку, структури доходів та витрат банку;
- структуру прибутку;
- рейтингові системи оцінювання банків.

Студент повинен **вміти**:

- аналізувати структуру капіталу банку;
- аналізувати структуру кредитного портфеля;
- проводити аналіз доходів та витрат банку;
- проводити аналіз фінансової стійкості та ділової активності банку.

Дисципліна “Аналіз банківської діяльності” **базується** на основних положеннях дисциплін "Банки та банківська діяльність", «Банківські операції» "Фінанси", "Фінансовий ринок", "Інвестиційна діяльність" та інші.

Відповідно до поставлених завдань побудовано і зміст дисципліни:

Зміст дисципліни

Тема 1. Теоретичні аспекти аналізу банківської діяльності	6
Тема 2. Аналіз власного капіталу банку	20
Тема 3. Аналіз зобов'язань банку	35
Тема 4. Загальний аналіз активних операцій банку	52
Тема 5. Аналіз кредитних операцій банку	64
Тема 6. Аналіз операцій банку з цінними паперами	86
Тема 7. Аналіз валютних операцій банку	100
Тема 8. Аналіз інших активно-пасивних операцій	110
Тема 9. Аналіз банківських послуг	120
Тема 10. Аналіз доходів та витрат банку	136
Тема 11. Аналіз прибутку та рентабельності банку	152
Тема 12. Аналіз ліквідності банку	162
Тема 13. Аналіз банківських ризиків	182
Тема 14. Оцінка фінансового стану банку	212
Література	227
Глосарій	232

Тема 1. Теоретичні аспекти аналізу банківської діяльності

- 1.1. Предмет, мета та завдання аналізу банківської діяльності.
- 1.2. Методи аналізу та його методичні прийоми.
- 1.3. Класифікація видів аналізу, що застосовується в банках.
- 1.4. Організація аналітичної роботи в банках. Основні етапи аналізу.

1.1. Предмет, мета та завдання аналізу банківської діяльності

Кожна наука має свій предмет дослідження, який вона вивчає з відповідною метою властивими їй методами. Визначення предмета має принципове значення для обґрунтування самостійності та відособленості тієї або іншої галузі знань. Усі визначення предмета аналізу банківської діяльності, які найчастіше зустрічаються в літературі, можна згрупувати у такий спосіб: фінансова та інша діяльність комерційного банку; різні процеси і явища, що відбуваються як усередині банку, так і в масштабах економіки в цілому. Зазначимо, що банківський аналіз вивчає не саму фінансову діяльність банку, а її економічні результати. *Предметом же аналізу є причини утворення і зміни результатів фінансової діяльності.* Пізнання причинно-наслідкових зв'язків у діяльності банку дає змогу розкрити сутність економічних явищ і на цій основі дати об'єктивну оцінку досягнутим результатам, виявити резерви підвищення ефективності діяльності банку, обґрунтувати плани й управлінські рішення. Отже, особливістю аналізу банківської діяльності є дослідження причинно-наслідкових зв'язків економічних явищ і процесів, які прямо або опосередковано впливають на діяльність банку.

Основними об'єктами аналізу банківської діяльності є такі:

- 1) фінансово-економічна ситуація у країні;
- 2) заходи щодо формування капіталу банку, а також його структура;
- 3) якість активів (кількісний і якісний аналізи структури кредитно-інвестиційного портфеля банку);
- 4) показники прибутковості функціонування банку, що дають змогу судити про ефективність його роботи;
- 5) темпи зростання банку;
- 6) показники ліквідності й платоспроможності банку, які характеризують його фінансову стійкість;
- 7) показники економічних нормативів.

Ця класифікація є узагальненою і в разі необхідності може бути деталізована. Отже, комплексний аналіз фінансового стану банку являє собою багатовимірне завдання. На рис. 1.1 показана система комплексного аналізу банківської діяльності сучасного комерційного банку, що включає аналіз власного капіталу, зобов'язань банку, аналіз активів (у тому числі аналіз кредитних операцій, інвестиційних та інших операцій банку з цінними паперами, валютних та інших активних операцій, аналіз банківських послуг), аналіз доходів і витрат банку, аналіз прибутку і рентабельності, аналіз ліквідності, аналіз банківських ризиків та аналіз фінансового стану банку.

До суб'єктів внутрішнього аналізу належать: інсайтери банку, банківські спеціалісти, менеджери різних рівнів управління, аналітики, внутрішні

аудитори та контролери, керівництво банку, консультанти, а до *суб'єктів зовнішнього аналізу* — аутсайдери банку й органи нагляду.

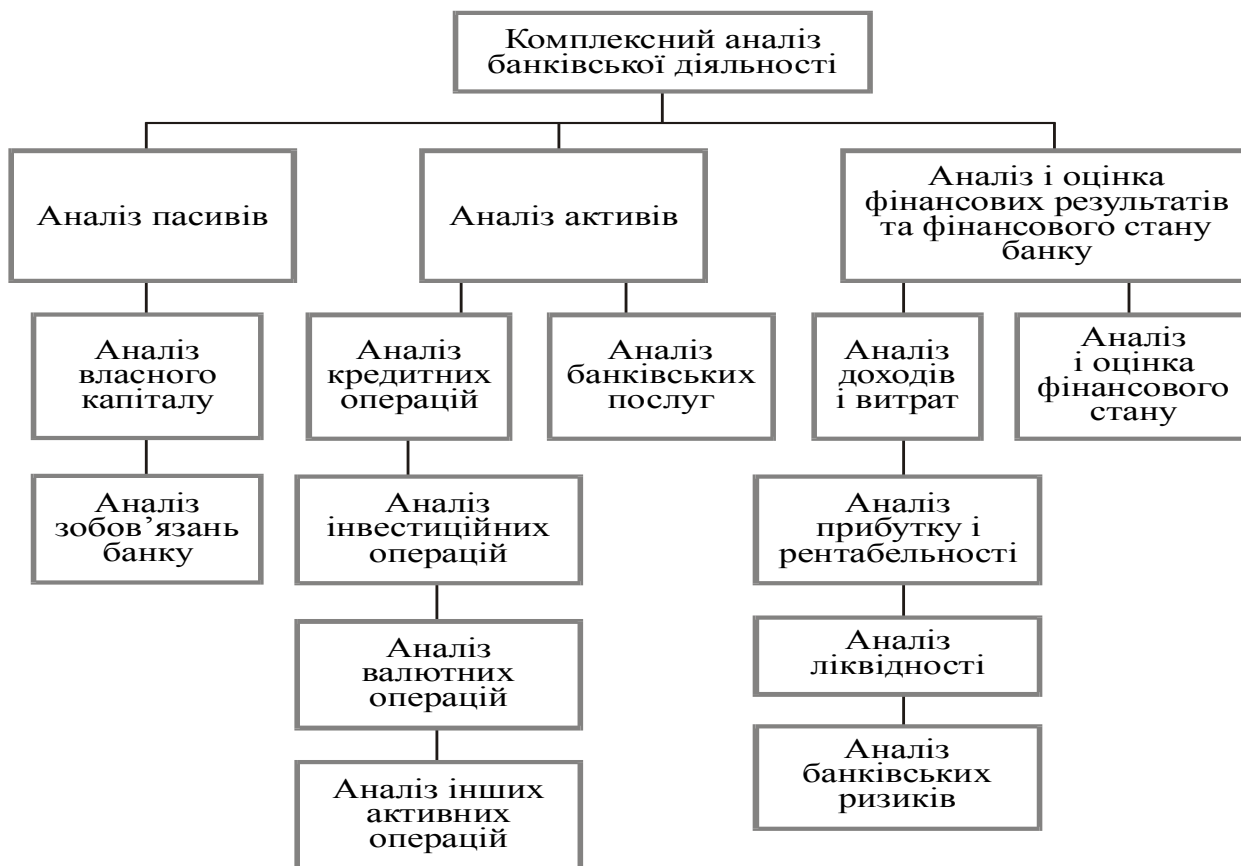

Рис. 1.1. Система комплексного аналізу банківської діяльності сучасного комерційного банку

Зміст і завдання аналізу банківської діяльності впливають насамперед із функцій, які він виконує в системі інших прикладних економічних наук. До цих функцій відносять такі:

1. Наукове обґрунтування поточних і перспективних планів.
2. Контроль за виконанням планів і управлінських рішень під час проведення активно-пасивних операцій.
3. Пошук резервів підвищення ефективності функціонування банку на основі вивчення передового досвіду та досягнень науки і практики як одна з центральних функцій аналізу банківської діяльності.
4. Оцінка результатів діяльності комерційного банку і виконання накреслених планів, а також оцінка досягнутого рівня розвитку і використання наявних можливостей.
5. Розроблення заходів щодо використання виявлених резервів у процесі функціонування банку сприяє підготовці рекомендацій, що дають змогу змінити (або коригувати) депозитно-кредитну політику банку з метою максимізації прибутку за умови помірного рівня ризику і прийнятних показників ліквідності і платоспроможності.

Отже, **аналіз банківської діяльності** є системою спеціальних знань, пов'язаних із дослідженням тенденцій усебічного розвитку, науковим обґрунтуванням планів і управлінських рішень, контролем за їх виконанням, оцінкою досягнутих результатів, а також пошуком, вимірюванням і обґрунтуванням резервів підвищення ефективності фінансових показників діяльності банку.

1.2. Методи аналізу та його методичні прийоми

У процесі комплексного аналізу банківської діяльності необхідно використовувати таку методику, яка найбільшою мірою сприятиме його ефективності. Під методикою проведення будь-якого аналізу слід розуміти сукупність способів, правил і заходів щодо найбільш доцільного виконання певної роботи. В аналізі банківської діяльності методика являє собою сукупність аналітичних способів і правил вивчення діяльності банку, спрямованих на дослідження різних об'єктів аналізу. Вони допомагають одержати найбільш повну оцінку фінансової стійкості та прибутковості банку, яка враховується його керівництвом у процесі прийняття управлінських рішень щодо вироблення подальшої стратегії розвитку банку.

Для проведення комплексного аналізу банківської діяльності використовуються такі методи:

- 1. Метод порівняння.**
- 2. Метод приведення показників до порівнянного вигляду.**
- 3. Метод використання абсолютних і відносних показників.**
- 4. Метод групувань.**
- 5. Балансовий метод.**
- 6. Графічний метод.**
- 7. Метод табличного відображення аналітичних даних.**

1.3. Класифікація видів аналізу, що застосовується в банках

У економічній літературі аналіз класифікується за різними ознаками. Ці ознаки доцільно використовувати і під час класифікації видів аналізу банківської діяльності.

Інформаційне забезпечення аналізу охоплює такі види звітності:

Фінансову звітність складають раз у рік. Порядок її складання регламентовано Інструкцією до складання річного фінансового звіту комерційного банку, яка затверджена постановою НБУ № 518 від 03.12.03 р. До неї належить:

- загальна інформація про діяльність банку;
- балансовий звіт;
- звіт про фінансові результати;
- звіт про рух грошових коштів;
- звіт про зміни в капіталі;
- примітки (в т. ч. примітка 1. Облікова політика).

Періодичну фінансову звітність складають щоквартально. Порядок її складання викладено в Інструкції про складання проміжної (квартальної)

фінансової звітності банків України, що затверджена постановою Правління НБУ за № 431 від 12.11.2002 р. До неї належать:

- баланс;
- звіт про фінансові результати;
- примітки (зобов'язання банку, що обліковується на позабалансових рахунках).

Службову звітність, яку передають комерційні банки НБУ. Її поділяють на щоденну, щотижневу, щомісячну, щоквартальну та річну.

Щоденна звітність включає баланс банку ІД, файл 01. Разом із щоденним балансом подають спеціальну інформацію за файлом 42 для розрахунку таких нормативів: Н1, Н7, Н8, Н9, Н10, Н11.

До щодакдної звітності належать:

- звіт про залишки коштів, що розміщені в інших банках;
- звіт про структуру активів і пасивів за строками;
- звіт про активні операції банку.

Щодакди відсилається інформація за спеціальними файлами 26 та А7 для розрахунку таких економічних нормативів: Н2, Н5, Н6.

До щомісячної форми звітності належать:

- звіт про дотримання економічних нормативів;
- звіт про класифіковані кредитні операції за формами власності;
- звіт про формування резерву на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями;
- звіт про формування резерву на відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості;
- звіт про формування резерву на відшкодування можливих втрат від операцій з цінними паперами;
- звіт про формування резервів за простроченими і сумнівними до отримання, нарахованими доходами за активними операціями;
- інформація про врахування субординованого боргу до розрахунку капіталу банку;
- інформація про заборгованість держави перед банками;
- звіт про 20 найбільших кредиторів банку.

Щоквартальна звітність включає:

- інформацію про вклади фізичних осіб у банках;
- звіт про афілійованих осіб банку;
- звіт про 20 найбільших учасників банку.

Річна службова звітність включає:

- інформацію про суб'єктів господарської діяльності, в яких власник істотної участі в банку має участь, що перевищує 10 %.
- звіт про дотримання економічних нормативів на основі консолідованої фінансової звітності.

Усі форми звітності, крім звіту про отримання економічних нормативів, подаються електронною поштою. Результати економічного аналізу діяльності банку і висновки подаються територіальним відділеннями НБУ у такі строки:

- банки, які мають рейтингову оцінку за системою CAMEL 1 або 2, —

щокварталу до 15 числа після звітнього періоду;

- банки що мають оцінку 3, 4, 5, — щомісяця до 15 числа, наступного за звітнім.

Висновок про діяльність банку містить оцінку його фінансового стану.

З огляду на періодичність проведення аналіз фінансової стійкості може класифікуватися так: щоденний; щотижневий; місячний; квартальний; річний.

Залежно від спектра досліджуваних питань аналіз банківської діяльності поділяється на два види: 1) повний, 2) тематичний,

За суб'єктами (користувачами) розрізняють аналіз: внутрішній, і зовнішній.

За охопленням об'єктів, що досліджуються, розрізняють такі види аналізу: суцільний та вибірковий.

Залежно від мети і характеру аналізу розрізняють такі його види:

Попередній — проводиться до здійснення якоїсь операції для обґрунтування управлінських рішень і планових завдань, прогнозування й оцінки очікуваного виконання плану, попередження небажаних результатів, а також для оцінки стану рахунків з метою виявлення можливості здійснення комерційним банком нових фінансових операцій.

Оперативний — проводиться відразу після певної операції або у випадку зміни ситуації за короткий проміжок часу (добу, декаду тощо); здійснюється у процесі поточної роботи банку для оцінки дотримання нормативів ліквідності, норми обов'язкового резервування й інших показників.

Підсумковий (заключний) — проводиться за певний звітний період часу (місяць, квартал, півріччя, рік). Його цінність полягає в тому, що діяльність банку вивчається комплексно і всебічно за звітними даними відповідного періоду; цей вид аналізу застосовується для визначення ефективності діяльності комерційного банку за звітний період, оцінки його фінансового стану, а також виявлення резервів підвищення прибутковості.

Перспективний — застосовується для прогнозування основних фінансових показників (капіталу, валюти балансу, обсягу кредитно-інвестиційного портфеля тощо) і результатів фінансової діяльності.

Залежно від об'єкта дослідження аналіз банківської діяльності поділяється на такі види:

Функціональний — дає змогу виявити спеціалізацію діяльності комерційного банку, його місце в системі розподілу банківських послуг, форми і перспективи взаємодії з іншими контрагентами системи, а також оцінити ефективність і доцільність функцій, виконуваних банком. У результаті такого аналізу виявляються можливості підвищення прибутковості і ліквідності банківських операцій завдяки виключенню неефективних (одночасно з'ясовується ступінь надійності і конкурентоспроможності банку).

Структурний — проводиться за видами банківських операцій і дає змогу визначити склад і питому вагу економічних контрагентів за активними і пасивними операціями, а також структуру доходів, витрат і прибутку банку.

Операційно-вартісний — завдяки цьому аналізу розширюється уявлення про прибутковість банку, вартість і рентабельність (або збитковість)

конкретних операцій. Він дає змогу оцінити значення кожного виду операцій у формуванні прибутку банку і розробити основні напрями депозитно-кредитної політики за кожним контрагентом з метою максимізації прибутку.

Макроекономічний аналіз банку як одного з учасників фінансового ринку дає змогу визначити масштабність активно-пасивних операцій і банківського прибутку конкретного банку в загальному обсязі банківської системи країни, а також рівень участі комерційного банку або групи банків у формуванні грошової маси, розподілі банківських послуг, регіональному розподілі кредитних ресурсів. Аналіз масштабності активно-пасивних операцій здійснюється через порівняння масштабів конкретних видів операцій із середніми або абсолютними (максимальними і мінімальними) значеннями аналогічних показників по банківській системі в цілому.

1.4. Організація аналітичної роботи в банках. Основні етапи аналізу

Для одержання об'єктивних результатів, які сприяють підвищенню ефективності функціонування банку, у комплексному аналізі банківської діяльності доцільно виділити такі етапи його проведення:

1. уточнюються об'єкти, мета і завдання аналізу, складається план аналітичної роботи;

2. розробляється система різних показників, за допомогою яких характеризується об'єкт аналізу;

3. збирається і підготовлюється до аналізу необхідна інформація (перевіряється її точність, приводиться до порівнянного вигляду та ін.);

4. фактичні результати порівнюються з показниками плану звітного періоду, фактичними даними минулих років (періодів), основними показниками банків-конкурентів тощо;

5. зібрана інформація детально аналізується різними методами економічного аналізу банківської діяльності;

6. виявляються відхилення фактично отриманих результатів від планових або нормативних, а також причини цих відхилень і можливості їх усунення;

7. на підставі результатів аналізу пропонуються рекомендації щодо вдосконалення управління активно-пасивними операціями (зміна структури активів і пасивів із мінімальним рівнем різних банківських ризиків).

Для проведення комплексного аналізу банківської діяльності необхідно мати аналітичні матеріали, що дають змогу одержати достовірну, повну і всебічну інформацію про банк (його фінансовий стан і результати діяльності). До такої інформації відносять насамперед баланс банку і звіт про прибутки і збитки.

Баланс комерційного банку — це бухгалтерський баланс, у якому відбивається стан власних, залучених і позичених коштів банку, їх розміщення в кредитні й інші активні операції. За даними балансу здійснюється контроль за формуванням і розміщенням грошових ресурсів, станом кредитних, розрахункових, касових та інших банківських операцій, включаючи операції з цінними паперами.

Баланси комерційних банків є головною частиною їх звітності. Аналіз балансів дає змогу контролювати ліквідність банків, здійснювати управління фінансовою стійкістю. Керівництво банку, використовуючи звіти інших банків, знайомиться зі станом їхніх справ під час установлення кореспондентських відносин, надання міжбанківських кредитів та ін. Баланси банків будуються за уніфікованою формою. Ступінь деталізації операцій обмежена комерційною таємницею, характерною для практики комерційних банків, що функціонують в умовах конкуренції. Звичайно, в балансах не виділяються сумнівні та збиткові операції, а також страхові резерви, використовувані для їх покриття. Одночасно мають бути забезпечені достовірність і наочність балансу, щоб не підірвати конкурентоспроможності банків і зберегти довіру до них.

Під час групування статей балансу, беручи до уваги **ступінь ліквідності**, виділяють такі активи:

а) касові (готівка, кореспондентський рахунок у НБУ), кошти на рахунках в інших комерційних банках; статті даного розділу відбивають «первинні резерви» з погляду ліквідності;

б) вкладення коштів у цінні папери, комерційні векселі, довгострокові цінні папери урядових організацій, місцевих органів влади тощо; частина цих активів може бути оперативно обернена в грошові кошти з невеликим ризиком втрат і являє собою «вторинні резерви». До таких активів відносять виписані першокласними кредитоспроможними позичальниками короткострокові комерційні векселі, що реалізуються на грошовому ринку, і короткострокові державні цінні папери;

в) кредити, видані підприємствам, організаціям, індивідуальним позичальникам (орендарям, селянським господарствам та ін.), іншим комерційним банкам; ці активи балансу належать до малоліквідних вкладень, оскільки для банків існує ризик можливого несвоєчасного погашення і неперетворення в першокласні ліквідні засоби;

г) капіталовкладення — інвестування коштів у рухоме і нерухоме майно, створення філій, спільних підприємств тощо.

З погляду економічної сутності банківських операцій статті балансу групуються в такий спосіб:

а) операції з клієнтурою, у тому числі усі види операцій з надання позичок і залучення ресурсів;

б) міжбанківські операції, які в активі й пасиві охоплюють усі операції з банками, у тому числі коротко і довгострокові. В активі серед них переважають ліквідні статті;

в) інші банківські операції, куди входять в основному вкладення коштів у цінні папери, у тому числі в короткострокові ліквідні папери.

Результати діяльності комерційних банків, усі здійснені витрати й отримані доходи в минулому звітному періоді враховуються у звіті про прибутки і збитки, що відбиває різні види доходів і витрат за операціями банку. **У дохідній частині звіту виділяються:**

а) проценти, отримані за кредитами, наданими юридичним і фізичним особам, урядовим інституціям; за міжбанківськими кредитами; за дисконтними і заставними операціями із векселями;

б) доходи і комісія від послуг, наданих клієнтам і банкам на основі кореспондентських відносин;

в) доходи від операцій із цінними паперами, у тому числі: від реалізації цінних паперів; за паями й акціями банку;

г) доходи від позареалізаційних операцій (у тому числі від операцій на міжбанківському валютному ринку);

д) інші.

Серед інших доходів, що мають невелику питому вагу в загальній сумі доходів банку, відзначимо відшкодування клієнтами поштових, телеграфних та інших витрат банку; доходи за інкасацію грошового виторгу; пені; отримані штрафи.

До витрат входять:

а) проценти, сплачені за поточними й іншими рахунками клієнтів; депозитами підприємств і організацій; внесками фізичних осіб; кредитами, отриманими від НБУ; міжбанківськими кредитами;

б) комісія, сплачена банкам за кореспондентськими відносинами;

в) витрати за операціями з цінними паперами;

г) витрати на утримання апарату управління: виплати основної і додаткової заробітної плати; відрахування в державні фонди;

д) інші.

Серед інших відзначимо витрати на проведення маркетингових досліджень і рекламу, амортизаційні відрахування, витрати на охорону, утримання й обслуговування комп'ютерних центрів і устаткування.

Після статей доходів і витрат показується фінансовий результат діяльності банку — валовий прибуток, який після певного коригування (наприклад, на суму доходів, що не підлягають оподатковуванню) «перетворюється» в оподаткований податками прибуток. Після відрахування податку з прибутку залишається прибуток до розподілу (чистий прибуток), розміри якого показують фінансовий результат роботи банку за звітний період. Саме чистий прибуток підлягає розподілу в різні фонди, який вирішується зборами акціонерів банку.

Для аналізу банківської діяльності важливим джерелом інформації є також дані рахунків аналітичного обліку, кредитних справ, що дають змогу деталізувати (розшифрувати) певні балансові рахунки (наприклад, визначаючи показники ліквідності, детально аналізують кредитний портфель банку з погляду якості виданих позичок).

Тестові завдання

1. Під предметом аналізу розуміють:

а) причинно-наслідкові зв'язки зміни економічних явищ та процесів;

б) системне комплексне вивчення, вимірювання та узагальнення результатів діяльності підприємства;

в) принципи аналізу;

- г) різновидність видів аналізу;
- д) дані статистичного, оперативного та бухгалтерського обліку.

2. Предметом аналізу є:

- а) створення банківських продуктів;
- б) діяльність суб'єкта господарювання;
- в) виконання договірних зобов'язань;
- г) стан бухгалтерського обліку;
- д) кредитно-інвестиційна політика.

3. Предметом дослідження в економічному аналізі є:

- а) принципи економічного аналізу;
- б) методи та прийоми аналізу;
- в) використання грошових коштів на підприємстві;
- г) реальна господарська ситуація на досліджуваному об'єкті;
- д) фінансова діяльність банку.

4. До об'єктів економічного аналізу належать:

- а) способи та прийоми дослідження причинно-наслідкових зв'язків;
- б) показники економічних нормативів, установлених НБУ;
- в) дані бухгалтерського обліку;
- г) результати господарської діяльності;
- д) принципи аналітичних досліджень.

5. Об'єктами, через які розкривається предмет аналізу, є:

- а) статистична та бухгалтерська звітність;
- б) операційна, інвестиційна та фінансова діяльність банку;
- в) методи групувань та порівнянь;
- г) функціональна залежність між факторами та результатами зміни;
- д) причинно-наслідкові зв'язки зміни та розвитку явищ і процесів.

6. В економічному аналізі об'єктом дослідження є:

- а) дані бухгалтерського обліку;
- б) причинно-наслідкові зв'язки зміни та розвитку явищ і процесів;
- в) способи та прийоми обробки аналітичної інформації;
- г) операційна, фінансова та інвестиційна діяльність банку;
- д) суб'єкти діяльності.

7. Метод порівняння в аналізі полягає у:

- а) виявленні резервів зростання ефективності діяльності банку;
- б) визначенні стану досліджуваної економічної системи та її характеристики;
- в) виявленні та оцінюванні причинно-наслідкових зв'язків зміни та розвитку досліджуваних економічних явищ і процесів;
- г) зіставленні планових нормативних і фактичних показників;
- д) виявленні пріоритетних напрямів розвитку банку.

8. Організаційний принцип аналізу банківської діяльності полягає у:

- а) виявленні резервів збільшення ефективності діяльності;
- б) визначенні стану досліджуваної економічної системи та її характеристики;

в) виявленні та оцінюванні причинно-наслідкових зв'язків зміни та розвитку досліджуваних економічних явищ і процесів;

д) виявленні пріоритетних напрямів розвитку банку.

9. Пошукова функція економічного аналізу полягає у:

а) виявленні резервів збільшення ефективності господарювання;

б) визначенні стану досліджуваної економічної системи та її характеристики;

в) виявленні та оцінюванні причинно-наслідкових зв'язків зміни та розвитку досліджуваних економічних явищ і процесів;

г) використанні абсолютних і відносних показників;

д) визначенні пріоритетних напрямів розвитку економічної системи.

10. Оціночна функція аналізу полягає у:

а) принципах аналізу;

б) функціях аналізу;

в) методах аналізу;

г) меті аналізу;

д) виконанні планів та оцінюванні досягнутого рівня.

11. Оцінювання стану та зміни досліджуваних явищ і процесів належить до:

а) методів аналізу;

б) принципів аналізу;

в) предмета аналізу;

г) функцій аналізу;

д) об'єкта аналізу.

12. Приховані резерви— це:

а) дотримання економічних нормативів НБУ;

б) збільшення кореспондентських рахунків;

в) зростання резервів на можливі втрати;

г) невикористані можливості або упущені вигоди;

д) готівка в касі.

13. Явні резерви — це:

а) невикористані можливості або упущені вигоди;

б) запаси ремонтних матеріалів на складі;

в) зростання середньої заробітної плати;

г) зниження економічних нормативів, установлених НБУ;

д) підвищення продуктивності праці.

14. Пошук резервів в аналізі належить до:

а) методів аналізу;

б) принципів аналізу;

в) предмета аналізу;

г) завдань аналізу;

д) об'єкта аналізу.

15. Аналіз виконує функції:

а) планування, контролю, стимулювання;

б) оцінювання, розподілу, синтезу;

- в) діагностики, регулювання, контролю;
- г) синтезу, обґрунтування, стимулювання;
- д) оцінювання, діагностики, пошуку.

Література [1,2,10,11,14,17,24,28,30]

Тема 2. Аналіз власного капіталу банку

- 2.1. Сутність банківського капіталу, значення і завдання аналізу.
- 2.2. Оцінка вартості власного капіталу банку.
- 2.3. Аналіз власного капіталу за допомогою методу коефіцієнтів.

2.1. Сутність банківського капіталу, значення і завдання аналізу

Банківський капітал — це грошові кошти та виражена у грошовій формі частка матеріальних, нематеріальних і фінансових активів, що перебувають у розпорядженні банків і використовуються ними для здійснення операцій з розміщення коштів та надання послуг з метою одержання прибутку.

Глибшому розумінню поняття «банківський капітал» сприяє його поділ на окремі складові з подальшим групуванням їх за однорідними ознаками, тобто класифікація видів банківського капіталу. Залежно від мети та завдань, які ставляться під час класифікації, використовуються різні її критерії. Однак при цьому слід враховувати, що, мобілізуючи вільні грошові кошти одних суб'єктів ринку та передаючи їх різними способами іншим суб'єктам, банки завжди керуються головною метою своєї діяльності — одержання прибутку.

Не вдаючись до аналізу всіх критеріїв класифікації банківського капіталу (це виходить за межі нашого дослідження), ми зупинимось на одному з них. Найпоширенішою є класифікація банківського капіталу за джерелом його утворення. Розрізняють залучений, позичений та власний банківський капітал. **Залучений капітал** — це грошові кошти юридичних та фізичних осіб, залучені банком на вклади. Операції, пов'язані з залученням коштів на вклади, мають назву депозитних, а таке залучення — депозитним. Запозичення коштів на міжбанківському ринку, у центральному банку, або через продаж власних боргових зобов'язань на грошовому ринку має назву недепозитного, а отриманий у такий спосіб банківський капітал — **позичковим**. Спільним для залученого та позиченого банківського капіталу є те, що це чужі для банку кошти, його зобов'язання перед вкладниками і кредиторами.

Власний капітал банку являє собою грошові кошти та виражену у грошовій формі частину майна, які належать його власникам, забезпечують економічну самостійність і фінансову стійкість банку, використовуються для здійснення банківських операцій та надання послуг з метою одержання прибутку. Порівняно з іншими сферами підприємницької діяльності власний капітал банку має незначну питому вагу у сукупному банківському капіталі. Це пояснюється специфікою діяльності банків як фінансових посередників, що здійснюють мобілізацію тимчасово вільних коштів на грошовому ринку з подальшим їх розміщенням серед юридичних та фізичних осіб. Тому власний капітал у банківській діяльності має дещо інше призначення, аніж в інших сферах підприємництва. Це чітко простежується через функції, які виконує власний капітал банку (захисна, оперативна та регулююча).

Оперативна функція пов'язана з фінансуванням статутного капіталу, ліцензуванням операцій, придбанням обладнання, запрошенням працівників для здійснення банківської діяльності.

Захисна функція — капітал — це амортизаційна "подушка", яка поглинає можливі втрати, яких банк зазнає в процесі діяльності під впливом ризиків. Для цього створюються відповідні резерви.

Регулююча функція на основі капіталу НБУ розраховує більшість економічних нормативів, а також здійснює класифікацію (рейтинг) банків відповідно до їх фінансового становища.

Аналіз власного капіталу банку являє собою складне, комплексне завдання, під час розв'язання якого слід враховувати не лише загальний фінансовий стан банку та його діяльність, а й проаналізувати кон'юнктуру ринку банківських операцій і послуг, економічний стан учасників (акціонерів) банку та його клієнтів. Тому, щоб дати більш-менш реалістичну оцінку стану власного капіталу конкретного банку, у процесі його аналізу слід дотримуватись, зокрема, таких основних положень.

1. На стан та перспективи формування власного капіталу банку суттєво впливає зовнішнє середовище, в якому він функціонує, зокрема стан, в якому перебуває економіка країни.

2. Доцільно враховувати стратегію і тактику конкретного банку, яких він дотримується, здійснюючи банківські операції і надаючи послуги.

3. Необхідно враховувати вид банку, класифікованого, зокрема, за такими ознаками: форма власності; коло виконуваних операцій; організаційно-правова форма діяльності; сектор ринку, де функціонує банк.

4. В аналізі слід керуватися вимогами чинного законодавства, зокрема нормами, що регулюють формування статутного капіталу, резервного капіталу та інших фондів і резервів, а також враховувати порядок оподаткування прибутку юридичних осіб та доходів фізичних осіб.

5. Необхідно використовувати економічні нормативи, які застосовують при регулюванні діяльності банків органи банківського регулювання та нагляду. НБУ встановлює спеціальні значення економічних нормативів для певного виду діяльності банків.

6. Слід враховувати функціональне призначення власного капіталу.

7. Важливо під час аналізу власного капіталу визначити вартість окремих його складових елементів, а потім порівняти із вартістю залученого та позиченого капіталу.

8. У процесі аналізу власного капіталу банку виходячи з його цілей, слід використовувати методи всіх видів фінансового аналізу.

9. Здійснюючи аналіз власного капіталу банку, потрібно чітко розуміти його суть, а також враховувати класифікацію власного капіталу за різними ознаками.

10. Аналізуючи власний капітал, потрібно враховувати існуючі обмеження щодо діяльності банків.

Отже, завдання аналізу власного капіталу банку включає в себе оцінку платоспроможності банку; аналіз дотримання економічних нормативів та вивчення та дослідження категорії капіталу банку.

2.2. Оцінка вартості власного капіталу банку

У процесі аналізу власного капіталу банку велике значення має питання оцінки його вартості. Оцінка вартості власного капіталу дає змогу одержати додаткову інформацію для прийняття відповідних управлінських рішень поточного і перспективного плану, визначити ефективність діяльності банку.

У банківській практиці існує кілька способів визначення вартості власного капіталу банку. Кожний з них має як позитивні сторони, так і певні вади.

Перший спосіб — це визначення бухгалтерської (балансової) вартості власного капіталу банку. Згідно з цим способом усі активи та зобов'язання банку обліковуються на його балансі за вартістю їх придбання чи виникнення. Власний капітал розраховується як різниця між балансовою вартістю активів та зобов'язань.

Другий спосіб — спосіб ринкової вартості — полягає в тому, що активи та зобов'язання банку оцінюються за ринковою вартістю, виходячи з якої розраховується власний капітал банку.

Сутність третього способу — способу регулювальних бухгалтерських процедур — полягає в обчисленні розміру власного капіталу за правилами та вимогами, встановленими органами, що здійснюють нагляд і контроль за банківською діяльністю. За цим способом власний капітал банку розраховується як сума низки його складових елементів.

У світовій практиці банківської справи спостерігається стійка тенденція до уніфікації системи банківського регулювання та нагляду. Ця тенденція передусім пов'язана з діяльністю Міжбанківського комітету з банківського нагляду (Базельський комітет з банківського нагляду). Комітет на базі власного досвіду розробляє рекомендації щодо регулювання банківської діяльності, які не мають директивного характеру, але активно використовуються центральними банками більшості країн світу з метою зближення національних та створення уніфікованої системи банківського регулювання та нагляду.

Одним із основних напрямів банківського регулювання та нагляду Базельський комітет визначає необхідність установлення та контроль за дотриманням банками економічних нормативів, що регулюють банківську діяльність.

Закон України «Про банки і банківську діяльність» передбачає необхідність дотримання комерційними банками економічних нормативів, що їх встановлює Національний банк України. Національний банк України як орган регулювання та нагляду за банківською діяльністю дотримується рекомендацій Базельського комітету з урахуванням національної специфіки розвитку банківської системи та економіки. Відповідно до чинного законодавства та інструкції «Про порядок регулювання діяльності банків в Україні», затвердженої постановою Правління НБУ від 28 серпня 2001 р. №

368, НБУ встановив ряд обов'язкових економічних нормативів, які за напрямом регулювання групують таким чином:

- група 1 —нормативи капіталу;
- група 2 —нормативи ліквідності;
- група 3 —нормативи кредитного ризику;
- група 4 —нормативи інвестування;
- група 5 —нормативи відкритої валютної позиції.

До групи нормативів, що регулюють капітальну базу банків, включено три нормативи: *норматив мінімального розміру регулятивного капіталу Н1*, *норматив адекватності регулятивного капіталу або норматив платоспроможності Н2* та *норматив адекватності основного капіталу Н3*.

Основний капітал, або капітал першого рівня, — це найбільш стабільна частина фінансового капіталу банку, яка не підлягає передаванню, перерозподілу. **Додатковий капітал**, або капітал другого рівня, — це та частина фінансового капіталу банку, обсяг якої, навпаки, піддається змінам.

Розмір регулятивного капіталу розраховується за формулою:

$$PK=OK+ ДК-В,$$

де **PK** — регулятивний власний капітал банку;

OK — основний капітал, зменшений на суму недосформованих резервів за активними операціями банку;

ДК — додатковий капітал банку;

В — відвернення.

За методикою НБУ до складу *основного капіталу* включають фактично сплачений зареєстрований статутний капітал, розмір якого може бути змінений лише за рішенням вищої управлінської ланки банку, та розкриті резерви. Розкритими резервами вважаються оприлюднені банком у фінансовій звітності резерви, що створені за рахунок нерозподіленого прибутку. Це можуть бути: емісійний дохід; реінвестовані дивіденди; кошти резервного фонду; прибутки минулих років.

Обсяг усіх перерахованих складових фінансового капіталу може бути змінений лише за результатами фінансового року, саме тому об'єктивним є їх урахування у складі основного капіталу.

Основний капітал зменшується на суму нематеріальних активів за вирахуванням зносу та на суму капітальних вкладень у нематеріальні активи; на величину збитків поточного та минулих років, а також на суму недосформованих резервів під можливі втрати за активними операціями.

Додатковий капітал, на відміну від основного, має менш постійний характер і до його складу включають:

- резерви під стандартну заборгованість за кредитними операціями інших банків та клієнтів;
- результати переоцінки основних засобів;
- прибуток поточного року;
- субординований капітал.

Комерційні банки створюють ряд резервів для покриття можливих втрат за активними операціями.

Результат переоцінки основних засобів може бути як позитивним, так і негативним, що прямо впливає на обсяг фінансового капіталу банку. Тому із зменшенням реальної вартості статутного капіталу чи основних засобів зменшується розрахункова вартість регулятивного капіталу.

Фінансовий результат діяльності банку за звітний період теж може бути як позитивним (прибуток), так і негативним (збиток). При розрахунку регулятивного капіталу виходять з того, що збитки повинні покриватись основним капіталом. Позитивний фінансовий результат минулих років, тобто частина прибутків минулих років, яка за згодою власників банку залишається нерозподіленою і використовується для нарощування капітальної бази, об'єктивно включаються до основного капіталу, а прибуток поточного року включають у додатковий капітал.

Субординованим капіталом вважаються кошти, залучені банком на умовах субординованого боргу. **Субординований борг** — це звичайні незабезпечені боргові капітальні інструменти, які відповідно до угоди, неможна взяти з банку раніше 5-ти років, а у випадку банкрутства повертаються інвестору після погашення боргів усіх інших кредиторів, тобто в останню чергу. Він не повинен перевищувати 50 % основного капіталу. Щорічно зменшується на 20 %, які повертаються інвестору. Мінімальна сума залучення коштів на умовах субординованого боргу становить 100 000 грн., відсоткові ставки за цими боргами не можуть перевищувати розміру облікової ставки НБУ, якщо кошти залучені в національній валюті. Сплата відсотків за субординованим боргом припиняється в разі погіршення фінансового стану банку, або коли НБУ застосовує щодо нього режим фінансового оздоровлення. Дані про нього показані в примітці 24 "Інші зобов'язання".

У розрахунок величини регулятивного капіталу додатковий капітал включається у розмірі, що не перевищує основного капіталу, а субординований капітал — у розмірі, що не перевищує половини основного капіталу. Крім того, первинний розмір субординованого капіталу за угодою останні п'ять років до настання терміну погашення боргу щорічно зменшується на 20 % при включенні його вартості у додатковий капітал.

Підрахована вартість регулятивного капіталу зменшується на кошти, вкладені в вартість таких активів:

- *акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком емітовані банками у торговому портфелі банку та портфелі на продаж;*
- *інвестиції в дочірні та асоційовані компанії;*
- *істотна участь у статутному капіталі інших установ;*
- *кошти, вкладені в інші банки на умовах субординованого боргу.*

Мінімальний розмір регулятивного капіталу **Н1** за Законом України «Про банки і банківську діяльність» має перевищувати розмір статутного капіталу банку.

Норматив **адекватності регулятивного капіталу Н2** відображає платоспроможність банку, яка залежить від якості його активів. Цей норматив

установлено для запобігання надмірному перекладанню банком ризику неповернення його активів на вкладників, кредиторів та інвесторів. Адже несвоєчасне погашення активів прямо впливає на здатність банку виконувати свої зобов'язання. Саме тому при розрахунку Н2 активи та позабалансові зобов'язання банку за активними операціями зважуються на ризик, тобто кожна позиція активів перемножується на притаманний їй коефіцієнт ризику (коефіцієнт зважування). Класифікація банківських активів за рівнем їх ризику здійснюється за методикою НБУ, згідно з якою всі банківські активи поділено на п'ять груп. До першої групи входять активи із мінімальним ризиком їх несвоєчасного повернення чи повернення із втратою вартості. Це передусім грошові кошти; депозити розміщені на строк і до запитання в НБУ, а також вкладення в державні боргові цінні папери. Коефіцієнт зважування таких активів (k_1) прирівнюється до нуля ($k_1 = 0$).

До другої групи віднесено активи з мінімальним ризиком, коли ризик втрати вартості активів становить не більше 10 %. До таких активів належать: кредити, надані центральним органам державного управління ($k_2 = 0,1$). До третьої групи віднесено активи із максимальним ризиком втрати вартості 20 %: вкладення в боргові цінні папери місцевих органів державного управління, депозити (строкові і до запитання), а також короткострокові кредити, розміщені в банках з рейтингом не нижчим, ніж інвестиційний клас ($k_3 = 0,2$).

До четвертої групи входять активи, розміщення яких пов'язане із ризиком неповернення чи втрати вартості на рівні 50 % ($k_4 = 0,5$), а саме: депозити (строкові та до запитання), а також короткострокові кредити, розміщені в банках, що не належать за рейтингом до інвестиційного класу; зобов'язання з кредитування, надані банкам і клієнтам; кредити, надані місцевим органам державного управління, а також валюта та банківські метали, куплені, але не отримані.

Кошти, розміщені в інші види активних операцій, що віднесені до п'ятої групи, вважаються високоризикованими і коригуються з коефіцієнтом $k_5 = 1,0$.

Норматив адекватності регулятивного капіталу (платоспроможності) Н2 розраховується за формулою:

$$\text{Н2} = \text{PK} / \text{Ар-Рфакт} \times 100\%,$$

де **Ар** — активи та певні позабалансові зобов'язання банку, зважені за ступенем ризику за шкалою НБУ;

Рфакт — фактично створені резерви за активними операціями.

В алгоритмі розрахунку нормативу Н2 використовується підсумок усіх зважених попередньо активів:

$$\text{Ар} = \text{A1} \times k_1 + \text{A2} \times k_2 + \text{A3} \times k_3 + \text{A4} \times k_4 + \text{A5} \times k_5,$$

де A1 , A2 , A3 , A4 , A5 — вартість активів відповідно першої, другої, третьої та четвертої груп ризику;

k_1 , k_2 , k_3 , k_4 , k_5 — відповідні коефіцієнти зважування вартості активів за ризиком.

Вартість зважених на ризик активів банку зменшується на величину фактично сформованих резервів на покриття можливих втрат за активними

операціями, оскільки саме за рахунок цих резервів буде списана відповідна частина безнадійних щодо повернення активів.

Вимоги до мінімальної платоспроможності комерційних банків НБУ встановив диференційовано, залежно від строку функціонування банку: *для діючих банків на рівні не менше 10 %*; але для новостворених банків протягом першого року діяльності — не менше 15 %, протягом другого року — не менше 12 %, а з третього року діяльності — не менше 10 %.

Отже, активи, зважені за ризиком і з урахуванням створених банком відповідних резервів на покриття збитків за ними, повинні не більше ніж у 10 разів перевищувати за обсягом регулятивний капітал діючого банку. Звичайно діяльність новоствореного банку є більш ризикованою, тому протягом перших двох років його функціонування вимоги до платоспроможності є більш високими.

З метою визначення спроможності банку захистити інтереси вкладників, кредиторів та інвесторів від непередбачених збитків установлено норматив адекватності основного капіталу.

Норматив адекватності основного капіталу НЗ розраховується за формулою:

$$\text{НЗ} = \text{ОК} / \text{Азаг} * 100\%,$$

де **ОК** — основний капітал;

Азаг — загальна сума активів банку.

Рівень адекватності основного капіталу комерційного банку має бути не меншим 4 %, тобто загальна вартість активів, зменшених на величину фактично створених відповідних резервів для покриття збитків, повинна не більше ніж у 25 разів перевищувати вартість основного капіталу.

Чим вище значення нормативів адекватності регулятивного та основного капіталів, тим більший ризик беруть на себе власники банку, тим більшою мірою захищені інтереси вкладників, кредиторів та інвесторів банку.

2.3. Аналіз власного капіталу за допомогою методу коефіцієнтів

Аналізуючи стан власного капіталу банків, використовують різні види та методи аналізу. Серед них важливе місце посідає метод коефіцієнтів, за допомогою якого виявляють кількісний взаємозв'язок між різними статтями, класами чи групами статей балансу.

Власний капітал банку, виходячи з функцій, які він виконує, посідає важливе місце в системі показників, що характеризують фінансовий стан банку. Одним із показників, що характеризує стан власного капіталу, особливо під час створення банку, є мінімальний розмір статутного капіталу. Однак заведено вважати, що у процесі подальшого функціонування банку його статутний капітал перестає відігравати вирішальне значення як перманентна складова власного банківського капіталу, а відтак його питома вага, за інших рівних умов, в сукупному власному капіталі поступово зменшується. Натомість збільшується питома вага інших елементів власного капіталу банку.

Спочатку для оцінювання достатності власного капіталу банку використовувався **коефіцієнт надійності** (співвідношення власного капіталу

(ВК) та залучених коштів (ЗК)) – показує рівень залежності банку від залучених коштів:

$$K_n = (BK / ЗК)$$

Нормативне значення не менше 5%.

Коефіцієнт достатності капіталу Кд (участі власного капіталу у формуванні активів) – розкриває достатність сформованого власного капіталу:

$$K_d = BK / A_{заг}, \text{ де}$$

A_{заг}- активи загальні;

Нормативне значення не менше 10%.

Коефіцієнт фінансового важеля Кф – розкриває здатність банку залучати кошти на фінансовому ринку:

$$K_f = ЗК / BK$$

Нормативне значення у межах від 1-20.

Коефіцієнт захищеності власного капіталу Кз (співвідношення активів капіталізованих Акап і власного капіталу BK) – показує, яку частину капіталу розміщено в нерухомість (майно):

$$K_z = A_{кап} / BK$$

Нормативне значення не менше 10;

Коефіцієнт захищеності дохідних активів Кзда – сигналізує про захист дохідних активів (що чутливі до зміни процентних ставок) мобільним власним капіталом:

$$K_{зда} = (BK - A_n - Зб) / A_d;$$

Де A_n – активи недохідні;

A_d – активи дохідні;

$Зб$ – збитки.

Нормативне значення не менше 10%.

Коефіцієнт мультиплікатора капіталу Км- показує ступінь покриття активів статутним капіталом:

$$K_m = A_{заг} / СК;$$

Де СК – статутний капітал;

Нормативне значення від 12,0-15,0.

Коефіцієнт залежності банку від його засновників (акціонерів, учасників) характеризує наступний коефіцієнт Кзал:

$$K_{зал} = СК / BK$$

Коефіцієнт якісної оцінки власного капіталу банку (співвідношення регулятивного капіталу до власного капіталу банку) Кя:

$$K_я = PK / BK$$

де BK — власний капітал.

Ефективність використання власного капіталу характеризує **коефіцієнт його рентабельності Кр.в.:**

$$K_{р.в.} = ЧП / BK, \text{ де}$$

ЧП — чистий прибуток банку;

Визначити ефективність використання коштів власників та доцільність їх вкладання до банку можна за допомогою **коефіцієнта рентабельності статутного капіталу Кр.с.:**

$$\text{Кр.с.} = \text{ЧП/СК}$$

У процесі аналізу власного капіталу доцільно також використовувати коефіцієнти, що визначають співвідношення регулятивного власного капіталу з різними категоріями банківських операцій і послуг з метою зниження різних видів ризиків. Ці коефіцієнти використовують органи банківського нагляду.

Контроль знань:

1. Назвіть функції капіталу банку.
2. Що входить до складу основного капіталу?
3. Що входить до складу додаткового капіталу?
4. Яке першочергове призначення власного капіталу комерційного банку?
5. З яких компонентів складаються відвернення?
6. Назвіть показники, що характеризують ефективність використання капіталу комерційного банку.
7. Якими показниками характеризується стан капіталу банку?
8. Охарактеризуйте вимоги міжнародного і чинного вітчизняного законодавства щодо структури капіталу банку.
9. Які причини викликають потребу зростання капіталу банку?
10. Розкрийте механізм нарощування власної капітальної бази комерційних банків, установлений Національним банком України.
11. За рахунок яких джерел може бути збільшений капітал банку?
12. На які категорії поділяються банки залежно від рівня достатності капіталу?
13. Які обмеження рекомендує Національний банк України для комерційних банків у їх діяльності відповідно до встановленої категорії капіталу?
14. Від яких умов залежить вибір способу збільшення капіталу?
15. Назвіть джерела формування резервного капіталу комерційних банків.
16. Для яких цілей призначений резервний капітал комерційного банку?
17. Що забезпечує комерційному банку наявність резервного капіталу?
18. Якою має бути величина резервного капіталу?
19. Який порядок контролю встановлений Національним банком України за дотриманням комерційними банками мінімального розміру статутного капіталу?
20. За рахунок яких коштів дозволено юридичним особам здійснювати внески до статутних капіталів комерційних банків?
21. За якими показниками дається оцінка платоспроможності та фінансової стійкості юридичних осіб — акціонерів комерційних банків?
22. Як розраховується показник, що дає характеристику масштабів діяльності банку?
23. Назвіть показники, що характеризують ефективність використання статутного капіталу.

24. Назвіть показники, що визначають значення статутного капіталу в діяльності комерційного банку.

Тести

1. Нормативне значення адекватності основного капіталу (НЗ) має бути:

- а) 0,08 або 8 %;
- б) 0,20 або 20 %;
- в) 0,04 або 4 %;
- г) 0,02 або 2 %;
- д) жодне неправильне (дати власну відповідь).

2. Нормативне значення адекватності регулятивного капіталу (Н2) має бути:

- а) >8%;
- б) < 15 %;
- в) > 5 %;
- г) < 20 %;
- д) жодне неправильне (дати власну відповідь).

3. Банківські ресурси — це:

- а) власний капітал;
- б) залучені та запозичені кошти (зобов'язання);
- в) власні, залучені та запозичені кошти;
- г) пасиви — власний капітал.

4. Коефіцієнт використання залучених коштів повинен:

- а) бути > 40 %;
- б) дорівнювати 100 %;
- в) перебувати в межах 55—65 %;
- г) перебувати в межах 65—75 %.

5. Аналіз структури та динаміки власного капіталу відіграє важливу роль:

- а) для формування іміджу керівників банку;
- б) тільки для впливу на формування результатів діяльності банку;
- в) тільки для вкладників і кредиторів банку та НБУ;
- г) для порівняння з міжнародними стандартами капіталу (Базельською угодою);
- д) власна відповідь.

6. До основного капіталу банку (капіталу першого рівня) належать:

- а) Статутний капітал + Загальні резерви + Нерозподілений прибуток + Фонд основних засобів;
- б) Статутний капітал + Загальні резерви + Нерозподілений прибуток + Результат переоцінки основних засобів + Резервні фонди;
- в) Статутний капітал + Нерозподілений прибуток;
- г) Статутний капітал + Загальні резерви + Емісійні різниці + Резервні фонди + Дивіденди, що направлені на збільшення статутного капіталу + Прибуток минулих років;

д) Статутний капітал + Загальні резерви + Емісійні різниці + Резервні фонди + Дивіденди, що направлені на збільшення статутного капіталу + Прибуток минулих років + Результат переоцінки основних засобів + Прибуток поточного року.

7. Мінімальний розмір капіталу банку, який здійснює свою діяльність на всій території України, має становити:

- а) 10 млн екю;
- б) 2 млн екю;
- в) 3 млн євро;
- г) 5 млн євро;
- д) 10 млн грн;
- є) 10 млн євро;
- є) жодне неправильне (дати власну відповідь).

8. Коефіцієнт відвернення, що характеризує якісний склад власних коштів банку, розраховується як відношення:

- а) власних коштів до величини регулятивного капіталу;
- б) суми відвернутих коштів в активах до величини власних коштів;
- в) правильної відповіді немає.

9. Мультиплікатор капіталу як показник, що характеризує активність банку на фінансовому ринку, обчислюється як співвідношення:

- а) капіталу банку та його зобов'язань;
- б) капіталу та активів, що зменшені на відповідні резерви;
- в) власна відповідь;
- г) суми загальних активів та капіталу банку.

10. Аналіз структури та динаміки власного капіталу відіграє важливу роль:

- а) для формування іміджу керівників банку;
- б) тільки для впливу на формування результатів діяльності банку;
- в) тільки для вкладників і кредиторів банку та НБУ;
- г) для порівняння з міжнародними стандартами капіталу (Базельсь-кою угодою);
- д) власна відповідь.

11. Формою фінансової звітності, що містить інформацію про рух власного капіталу банку, є:

- а) баланс;
- б) звіт про рух грошових коштів;
- в) звіт про фінансові результати;
- г) звіт про власний капітал.

12. Показником, що обчислюється як питома вага власного регулятивного капіталу у загальній величині власного капіталу банку, є:

- а) коефіцієнт автономії;
- б) коефіцієнт маневреності;
- в) коефіцієнт реальної вартості основних засобів;
- г) коефіцієнт абсолютної ліквідності.

13. Для аналізу інтенсивності використання капіталу банку застосовуються показники:

- а) оборотності капіталу;
- б) рентабельності капіталу;
- в) забезпеченості ресурсами;
- г) ритмічності надходження ресурсів.

14. Рентабельність капіталу банку обумовлює:

- а) чистий прибуток;
- б) дохід від реалізації продукції;
- в) собівартість реалізованої продукції;
- г) величина капіталу банку.

Література [1,2,10,11,14,17,24,28,30]

Тема 3. Аналіз зобов'язань банку

3.1. Аналіз динаміки та структури зобов'язань банку.

3.2. Аналіз строкових депозитів та депозитів до запитання.

3.3. Аналіз використання міжбанківського кредиту у формуванні залучених коштів.

3.1. Аналіз динаміки та структури зобов'язань банку

У загальному обсязі ресурсів, якими володіє комерційний банк, переважають зобов'язання банку.

Під зобов'язаннями банку слід розуміти вимоги до активів банківської установи, що зобов'язують її сплатити фіксовану суму коштів у визначений час у майбутньому. У бухгалтерському обліку до зобов'язань включають кошти на поточних рахунках клієнтів; кредиторську заборгованість, заборгованість за нарахованими процентами та відстрочену дебіторську заборгованість за доходами, але не включають доходи, прибуток та внутрішньобанківські розрахунки.

В економічній літературі зобов'язання заведено поділяти на залучені та запозичені кошти. Залучені кошти є найбільшою частиною зобов'язань банку. Це основне джерело формування ресурсів банку, які спрямовуються на проведення активних операцій.

До залучених коштів банку належать залишки коштів на поточних, бюджетних рахунках клієнтів, депозитні вклади фізичних та юридичних осіб, вклади до запитання, залишки на пластикових платіжних картах, кредиторська заборгованість тощо.

У банківській практиці залучені кошти називають *депозитними зобов'язаннями*. Депозити утворюються за рахунок вкладу в банк суми грошей готівкою або у безготівковій формі, у вигляді цінного папера, що належить до оплати. Практично всі клієнтські рахунки в пасиві називаються депозитними. Депозитним може бути будь-який рахунок, відкритий клієнтові в банку, на якому зберігаються його грошові кошти. У світовій практиці їх частка в структурі пасивів становить від 60 до 80 %.

Метою аналізу зобов'язань банку є оцінка та визначення шляхів оптимізації їх структури за двома критеріями:

- зниження середньої вартості ресурсів банку;
- підвищення стабільності ресурсної бази та надійності банку в цілому.

Досягнення цієї мети конкретизується у таких завданнях:

- оцінювання ділової активності банку щодо залучення зовнішніх джерел фінансування своєї діяльності;
- дослідження динаміки та структури зобов'язань банку;
- контроль дотримання банком нормативів обов'язкового резервування коштів на коррахунку в НБУ.
- визначення стабільності та оборотності зобов'язань банку в цілому та окремих їх складових;
- визначення середньої вартості ресурсів банку та окремих їх складових;
- аналітичне оцінювання ступеня використання залучених та запозичених коштів.

Аналіз масштабів діяльності банку щодо залучення зовнішніх джерел фінансування своєї діяльності починається з визначення частки (Чзоб), яку займають зобов'язання банку (Зк) у валюті балансу (Вб):

$$\text{Чзоб} = \text{Зк}/\text{Вб}$$

Оскільки банк — це установа, яка працює в основному із залученими коштами, то, як правило, їх частка в пасивах банку становить не менше 80 %. Значення менше цієї величини означає більш високу фінансову стійкість банку, проте негативно характеризує його ділову активність.

Аналіз зобов'язань банку починають з визначення їх суми за балансом через обчислення залишків за рахунками на підставі балансу банку. На цьому ж етапі аналізу дається характеристика зміни суми зобов'язань банку в динаміці в абсолютному та відносному виразах. З чого видно, що за аналізований період банк розширив чи зменшив масштаби своєї діяльності, яке співвідношення капіталу та зобов'язань банку; рівень фінансової стійкості банку; яким чином змінилась питома вага зобов'язань у загальних джерелах формування ресурсів, чи перевищує сума зобов'язань суму капіталу банку, а також можна зробити висновок про позицію та роботу банківських менеджерів.

Чим вища частка зобов'язань перед клієнтами банку (підприємств та організацій) на довгостроковій основі, тим вища стабільна частина ресурсів комерційного банку, що позитивно впливає на його ліквідність і зменшує залежність від міжбанківських позик. Проте строкові депозити є дорожчими, що негативно впливає на рентабельність та прибутковість роботи банку. Водночас збільшення частки (понад 30 %) банківських позик підвищує ризик незбалансованої ліквідності, оскільки посилюється залежність банку від зовнішніх джерел фінансування. Необхідно зазначити, що, враховуючи дефіцит вільних коштів у суб'єктів господарювання, на сьогодні частка МБК у структурі зобов'язань сягає 30—40 %.

На першому етапі аналітичної роботи необхідно оцінити структуру залучених депозитних коштів банку за депонентами (видами вкладників), їх тенденцію та напрями здійснення відповідно до депозитної політики.

У цілому, підводячи підсумок роботи банку щодо залучення ресурсів, слід відзначити правильну політику банку стосовно залучення нових клієнтів, яка веде до зростання дешевих ресурсів банку, та належну роботу з формування стабільної частини ресурсів банку за рахунок залучення такого перспективного виду ресурсів, як депозити фізичних осіб. Особливу увагу необхідно звернути на впровадження зарплатних проектів з використанням платіжних карток.

Банк зацікавлений у розширенні обсягів залучених депозитних коштів, що перебувають тимчасово у його розпорядженні. Для цього банку необхідно постійно вдосконалювати старі й упроваджувати нові форми і методи залучення різних категорій вкладників, а саме: вести науково-дослідну, аналітичну роботу, активно використовувати рекламу, маркетинг, розширювати ділові контакти з клієнтами.

На другому етапі аналізу зобов'язань необхідно оцінити наявні кошти на рахунках за строками використання. З чого можна зробити загальний висновок про ефективність формування ресурсної бази за ознакою терміновості: чи має банк оптимальну структуру ресурсної бази, яка дає змогу поєднувати високу надійність та стійкість ресурсної бази з невисокою їх вартістю; чи висока питома вага залишків на рахунках клієнтів, що знижує стабільність ресурсної бази банку та збільшує потребу у високоліквідних активах, а також спонукає банк до посилення трансформації частини короткострокових ресурсів у більш довгострокові вкладення і цим загострює проблему ліквідності.

Аналіз окремих видів залучених ресурсів дає змогу конкретизувати шляхи підвищення ліквідності та прибутковості роботи банку. Розглянемо більш детально систему показників, яка допомагає проаналізувати депозитну політику банку.

3.2. Аналіз строкових депозитів та депозитів до запитання

Зростання частки строкових депозитів (незважаючи на те, що це більш дорогий ресурс) позитивно впливає на ліквідність балансу та сприяє стійкості та надійності ресурсної бази.

Аналіз строкових депозитів проводиться за допомогою системи показників.

1. **Оборотність депозитних вкладень.** Цей показник характеризує кількість оборотів, що здійснюють депозитні вкладення за певний період, і розраховується за формулою:

$$N = \text{До} / \text{Сз.в.}, \text{ де}$$

До – оборот з видачі вкладів (дебетовий оборот);

Сз.в. – середній залишок вкладів.

2. **Тривалість одного обороту депозитних вкладень у днях (або середній термін зберігання вкладених коштів)(Т).** Для його розрахунку використовується формула:

$$T = \text{Сз.в.} / \text{До} \times n, \text{ де}$$

До – оборот з видачі вкладів;

n – кількість днів у періоді.

Даний показник відбиває в динаміці стабільність вкладів, що дуже важливо для оцінювання вкладів як ресурсів короткострокового кредитування.

Чим більший цей показник, тим стабільніша ресурсна база. Тобто позитивною вважається тенденція уповільнення оборотності депозитних вкладів.

3. Рівень осідання депозитних вкладень (P_{oc}):

$$P_{oc} = (D_1 - D_0) / D_n, \text{ де}$$

D_1 – залишок на кінець депозитних вкладень;

D_0 – залишок на початок депозитних вкладень;

D_n – оборот з надходження депозитів.

Цей коефіцієнт повинен розраховуватися на кілька дат, щоб простежити загальну тенденцію (поведінку) вкладів. Розрахунок коефіцієнта тільки на дві звітні дати (за один період) може призвести до помилкового тлумачення реальних подій.

4. Середній термін використання депозитів (T_c):

$$T_c = (\sum D_{i-й} \times m) / \sum D, \text{ де}$$

$\sum D_{i-й}$ – сума депозитів і-тих;

m – строк використання депозиту;

$\sum D$ – загальна сума всіх депозитів.

Показник характеризує середній «вік» депозитів.

5. Коефіцієнт нестабільності депозитів ($K_{нест}$):

$$K_{нест} = \sum D_{д.в.} / \sum D, \text{ де}$$

$\sum D_{д.в.}$ – сума довгостроково вилучених депозитів.

Даний коефіцієнт характеризує рівень достроково вилучених строкових депозитів. Зниження середнього терміну використання депозитів у поєднанні зі значним коефіцієнтом нестабільності (більше 10 %) говорить про посилення нестабільності депозитної бази, що негативно впливає на ліквідність банку.

6. Коефіцієнт використання депозитів ($K_{вик}$):

$$K_{вик} = K_з. / B_с.;$$

де $K_з.$ – середні залишки за кредитними вкладеннями;

$B_с.$ – середні залишки за всіма залученими вкладеннями.

Цей коефіцієнт показує, який процент від загального обсягу залучених ресурсів розміщений у кредити. Якщо коефіцієнт перевищує 75 %, то це свідчить про ризиковану агресивну кредитну політику банку. Якщо ж він менший 65 %, це свідчить про пасивну кредитну політику.

7. Рівень диверсифікації депозитів ($P_{див}$):

$$P_{див} = \sum D_{в.} / \sum D, \text{ де}$$

$\sum D_{в.}$ – сума великих депозитів.

Рівень диверсифікації депозитів визначається кількістю та питомою вагою великих депозитів, які збільшують ризик втрат та порушення ліквідності у випадку дострокового вилучення депозиту. Сума всіх великих депозитів не повинна перевищувати розмір капіталу банку. До великого депозиту належить депозит понад 10 % від розміру власного капіталу банку. Занадто високий рівень диверсифікації депозитів ускладнює управління депозитною базою. Оптимальним цей рівень вважається тоді, коли загальна сума великих депозитів не перевищує розміру капіталу банку.

8. Відносна витратність депозитів (B_v):

$$B_v = \% B_d / D_{с.з.}, \text{ де}$$

%Вд-процентні витрати за депозитними вкладками;

Дс.з.- середні залишки депозитних вкладень.

Цей показник показує, скільки банк витрачає коштів на кожну гривню залучених ресурсів у вигляді строкових депозитів. Фактично його значення дорівнює середньозваженій процентній ставці за депозитами. Для оцінювання вигідності даного виду ресурсів його необхідно порівнювати із витратністю інших залучених коштів та дохідністю кредитних вкладень.

Банки повинні мати свою стратегію підтримання стійкості депозитів. Важливими елементами такої стратегії є підвищення якості обслуговування клієнтів, стабільність процента, щоб клієнти залишалися вірними банку в період кризових ситуацій.

Кошти, що залучаються комерційними банками як депозити строком до одного року, можуть у певних економічних межах використовуватися не тільки для видачі короткострокових позик, а й для надання їх на більш тривалий строк. Для того щоб установити межу, в рамках якої можливе спрямування короткострокових ресурсів на середньо і довгострокове кредитування, банками розраховується коефіцієнт трансформації короткострокових позик у довгострокові за такою формулою:

$$K_T = (1 - (D_o / K_o)) \times 100\%, \text{ де}$$

K_T - коефіцієнт трансформації;

D_o - дебетовий оборот з видачі короткострокових позик строком до одного року;

K_o - кредитовий оборот з надходження коштів на депозитні рахунки строком до одного року.

Збільшення тривалості одного депозитного обороту свідчить про те, що збільшується середній термін збереження депозитних вкладень на рахунках банку. Збільшення тривалості депозитних вкладень дає змогу банкам вкладати ці ресурси в більш довгі кредити і сприяє підвищенню ліквідності банку.

Умове вивільнення або умовне залучення коштів з обороту внаслідок зміни швидкості оборотності депозитів розраховується за формулою:

$$\Delta B(Z) = (t^1 - t^0) \times O^0 \text{1 дн., де}$$

t^1, t^0 — тривалість одного депозитного обороту в днях відповідно у звітному та базисному періодах;

$O^0 \text{1 дн.}$ — одинденний оборот депозитів (дебетовий) по поверненню;

ΔB — умовне вивільнення ресурсів;

ΔZ — умовне залучення ресурсів.

Процентні витрати за депозитами залежать від двох факторів: обсягу залучених строкових депозитів та середньої процентної ставки за депозитами (середньої витратності строкових депозитів).

Факторний аналіз зміни процентних витрат банку за депозитами строковими проводиться за такою факторною моделлю:

$$W = Q \cdot B,$$

де W — процентні витрати;

Q — обсяг залучених депозитів;

B — відносна вартість депозитів.

1) збільшення обсягу залучених депозитів (середнього залишку депозитних вкладень): $W = (Q_1 - Q_0) \times B$.

2) зменшення середньої витратності депозитів (середньої процентної ставки за депозитами): $W = Q_1 \times (B_1 - B_0)$.

Аналізуючи причини змін того чи іншого показника, необхідно виокремити фактори, що залежать від зусиль самого банку, та незалежні (зовнішні) фактори.

Важливою складовою ресурсної бази банку є залишки коштів на поточних рахунках клієнтів та на коррахунках інших банків, тобто депозити до запитання. Аналіз залишків коштів на рахунках клієнтів з позиції ліквідності балансу здійснюється на основі даних про їх частку в загальній сумі зобов'язань. Значна питома вага депозитів до запитання негативно відбивається на стані ліквідності банку: по-перше, погіршується співвідношення ліквідних активів та зобов'язань до запитання, яке характеризує поточну ліквідність; по-друге, знижується стабільність ресурсної бази банку. Проте збільшення частки депозитів до запитання в загальних зобов'язаннях зменшує відносну вартість ресурсної бази в цілому.

Поліпшення ліквідності може бути досягнуто через зміну структури залучених та позичених коштів, збільшення питомої ваги строкових депозитів можливим переоформленням стабільної частини залишків коштів на рахунках до запитання у строкові депозити, залучення значної кількості невеликих клієнтів, за рахунками яких не буває великої амплітуди коливань по залишках.

Для аналізу депозитів до запитання використовуються, фактично, такі самі показники, як і при аналізі строкових депозитів:

1. **Оборотність коштів на поточних рахунках клієнтів.** Цей показник відбиває кількість оборотів, що здійснюють онкольні депозити за певний період і розраховується за формулою:

$$N = \text{До.к.} / \text{Кс.з.},$$

де До.к. – оборот з видачі коштів з поточних рахунків клієнтів (дебетовий оборот);

Кс.з.-середній залишок коштів на поточних рахунках клієнтів.

2. **Тривалість одного обороту онкольних депозитів у днях (або середній термін утримання коштів на поточних рахунках (T_n)).** Для його розрахунку використовується формула:

$$T_n = (\text{Кс.з.} / \text{До.к.}) \times n$$

Чим більший цей показник, тим стабільніша ресурсна база.

3. **Рівень осідання коштів на поточних рахунках (Рос.п.р.):**

$$\text{Рос.п.р.} = (\text{Д}_1 - \text{Д}_0) / \text{Ок},$$

де Ок-оборот з надходження коштів.

4. **Коефіцієнт нестабільності депозитів (Кнес.):**

$$\text{Кнес.} = \text{СВп.р.} / \text{СЗп.р.},$$

де СВп.р. – середнє абсолютне відхилення залишків на поточних рахунках від їх середньої величини;

СЗп.р.-середній залишок на поточних рахунках в аналізованому періоді.

Відхилення від середнього залишку на величину коефіцієнта нестабільності визначає мінімальні та максимальні межі стабільного залишку на поточних рахунках. Чим нижчий коефіцієнт нестабільності, тим вищий мінімальний стабільний залишок, який може бути переоформлений на депозитний рахунок. Такі розрахунки потрібно робити, як за всіма залишками на рахунках клієнтів, так і за окремими рахунками з метою визначення стабільних залишків у окремих клієнтів (щоб проводити з ними роботу щодо відкриття депозитних рахунків). Якщо коливання на рахунках окремих клієнтів значні, а по загальній сумі рахунків вони невеликі, то ресурсну базу можна вважати стабільною. Якщо підприємство постійно підтримує залишок на поточних рахунках у певних межах, воно може отримувати пільги під час розрахунково-касового обслуговування.

Практика показує, що значна частка коштів, які надходять на поточні рахунки клієнтів банку, залишається без руху протягом тривалого строку. Банки зацікавлені в залученні цих коштів на строкові депозити для зміцнення стабільної депозитної бази. Тому банки за допомогою такої методики можуть допомогти клієнтам у визначенні частки коштів від планового виторгу, що осідає на поточному рахунку, яка без шкоди для підприємства може бути розміщена на строковий депозитний рахунок:

$$\text{Чс.д.} = \text{Нпл} \times \text{СЗм.} / \text{Нф.} \times 100\%,$$

де Чс.д.- частка коштів від планової виручки, що може бути розміщена на строковий депозитний рахунок;

Нпл - очікувані надходження на поточний рахунок підприємства (план з реалізації).

СЗм. - середній залишок коштів на поточному рахунку за відповідний період минулого року;

Нф.- фактичні надходження на поточний рахунок (фактична реалізація за відповідний період минулого року);

Оцінюючи стабільність ресурсів банку, важливо проаналізувати коефіцієнти нестабільності депозитів до запитання. Практика свідчить, що у разі збільшення кількості клієнтів, що обслуговуються в банку, та збільшення частки малих клієнтів, коефіцієнт стабільності залишків на поточних рахунках підвищується за рахунок зменшення амплітуди коливань на цих рахунках. За теорією ймовірності, одночасного впливу коштів на всіх рахунках не може бути. Вплив коштів з рахунку одного невеликого клієнта компенсується припливом коштів на рахунок іншого клієнта. Тому на банківських рахунках у цілому завжди має місце постійний залишок. Якщо банк має стабільні залишки за депозитами до запитання, він може використовувати ці ресурси для кредитування, при цьому витрати за ними будуть мінімальними.

Для аналізу розвитку клієнтської бази використовуються такі коефіцієнти:

- коефіцієнт плинності клієнтів;
- коефіцієнт залучення клієнтів;
- коефіцієнт закріплення клієнтів;
- коефіцієнт постійності клієнтів.

Коефіцієнт плинності клієнтів розраховується за такою формулою:

$$K_{пл.} = P_з./P_с.,$$

де $P_з.$ – кількість закритих рахунків за період;

$P_с.$ – середня кількість рахунків клієнтів.

Коефіцієнт постійності клієнтів розраховується за формулою:

$$K_{пост.} = 1 - K_{пл.}$$

Коефіцієнт залучення клієнтів розраховується за формулою:

$$K_з = P_в./P_с.,$$

де $P_в.$ – кількість відкритих рахунків за період.

Коефіцієнт розширення клієнтської бази розраховується за формулою:

$$K_р. = (P_в. - P_з.) / P_с.,$$

Одним із перспективних видів залучень ресурсів є впровадження розрахунків за допомогою платіжних карток.

3.3. Аналіз використання міжбанківського кредиту у формуванні залучених коштів

У сучасних умовах економічного розвитку країни, коли залучення строкових депозитів ускладнюється внаслідок дефіциту власних оборотних коштів підприємств та високих темпів інфляції, зростає значення міжбанківських кредитів під час формування ресурсної бази банків. Основною перевагою цього виду ресурсів є висока мобільність цих коштів, головним недоліком — їх відносно висока вартість. Усе це обумовлює необхідність розроблення методики аналізу цих операцій, яка дала б змогу ефективніше управляти пасивними та активними операціями з міжбанківського кредитування.

Міжбанківський ринок — частина ринку позикових капіталів, де тимчасово вільні грошові ресурси кредитних установ залучаються та розміщуються банками між собою.

Учасниками міжбанківського ринку кредитних ресурсів є Національний банк України, його регіональне управління, комерційні банки, їх філії та відділення. Розміщувати й купувати кредитні ресурси на міжбанківському ринку кредитних ресурсів банкові вигідно передусім з двох причин:

—комерційні банки на відміну від суб'єктів господарської діяльності, вирізняються вищою надійністю;

—процентна ставка за міжбанківськими кредитами, як правило, нижча від ставки за кредитами суб'єктам економіки.

Міжбанківські кредити за складом поділяються на взаємні кредити між комерційними банками та кредитування НБУ комерційних банків. У загальній структурі міжбанківських кредитів переважають взаємні кредити комерційних банків (80—85 %), проте з розвитком банківської системи частка кредитів НБУ зростатиме.

Розрізняють міжбанківські активні та пасивні кредитні операції: ринок міжбанківських депозитів та ринок міжбанківських кредитів. **Міжбанківський депозит** — це депозит одного банку в іншому. **Міжбанківський кредит** є основним джерелом запозичених коштів комерційного банку і слугує для підтримки кредитного потенціалу, поточної ліквідності банку або забезпечення рентабельного вкладення коштів. Міжбанківський кредит має короткостроковий характер, вирізняється оперативністю надання коштів та

вищими порівняно з депозитами процентними ставками. Він здійснюється в рамках кореспондентських відносин банків і є дорожчим порівняно з іншими джерелами кредитування ресурсом (потенціалом) банку.

Суб'єктами міжбанківського кредиту є міжбанківські об'єднання, комерційні банки або інші кредитні інститути, фінансові компанії та Національний банк України. Ці суб'єкти можуть одночасно бути і в ролі кредитора, і в ролі позичальника. Специфіка міжбанківського кредиту визначається тим, що кошти використовуються не для власних господарських потреб банку, а для надання кредиту клієнтам. Тому МБК є формою купівлі-продажу кредитних ресурсів.

Для оперативного залучення необхідних додаткових коштів комерційні банки використовують можливості міжбанківського ринку ресурсів, на якому здійснюється продаж грошових коштів, мобілізованих іншими кредитними установами.

Міжбанківський кредит — це оперативне за способом залучення коштів, але дороге джерело ресурсів банку. Причини продажу одним комерційним банком іншому банківських ресурсів різноманітні: відсутність належного попиту і вигідного розміщення ресурсів серед своїх клієнтів; необхідність установлення тісніших взаємовідносин між банками; прибутковість цієї операції.

Міжбанківські кредити використовуються: для оперативного регулювання ліквідності балансу банку; для надання кредитів вигідним позичальникам.

Метою аналізу міжбанківських кредитів є визначення:

- залежності діяльності комерційного банку від міжбанківських кредитів;
- доцільності залучення міжбанківських кредитів;
- ефективності використання міжбанківських кредитів.

Міжбанківський кредит має такі форми:

- міжбанківські позики на основі кредитного договору і на основі генеральної угоди та співробітництва на ринку міжбанківського кредиту;

- залишки коштів на кореспондентських рахунках, заброньовані на термін під узгоджений банківський процент (оформляється кредитною угодою);

- платіжний кредит у формі овердрафта за кореспондентським рахунком (оформляється договором про встановлення кореспондентських відносин, або спеціальним договором про овердрафт);

- централізовані кредити, що надаються для підтримки певних галузей народного господарства через комерційні банки. Вони найменш вигідні для комерційного банку, тому що маржа по них регулюється НБУ;

- переоблік та перезастава цінних паперів у НБУ;

- централізовані кредити, що розподіляються на аукціонній основі.

Основна частина міжбанківських договорів має терміновий характер, але деяка їх частина укладається в безстроковій формі. Це передбачає надання міжбанківського кредиту на мінімальний термін, установлений договором, після закінчення якого кредит переходить у безстроковий, тобто може бути стягнений банком у будь-який час за попереднім повідомленням. За будь-якої

форми договору процентна ставка встановлюється виходячи з рівня, що склався на ринку в день його підписання.

Важливе місце в джерелах кредитних ресурсів комерційного банку посідають кредити НБУ, які надаються банкам у порядку рефінансування. Кредитні ресурси надаються, як правило, на цілі короткострокового кредитування за дотримання комерційним банком економічних нормативів та резервних вимог.

Рефінансування — це процес здійснення банком активних операцій (кредитних вкладень) за рахунок позик, отриманих у інших банках. Операції з рефінансування є міжбанківськими кредитними операціями, що реалізуються комерційними банками для мобілізації грошових ресурсів. Плата за продані кредитні ресурси встановлюється на основі офіційної ставки НБУ з рефінансування.

Існує певна залежність ставки МБК від ставки рефінансування НБУ. Ставка НБУ є нижньою межею можливих коливань ставки міжбанківського кредиту. Динаміка ставки рефінансування пов'язана з рівнем інфляції в країні, динамікою курсу гривні відносно долара США. У результаті зміни ставки рефінансування змінюється і ставка МБК, збільшуючись чи зменшуючись в окремі періоди.

Під час аналізу ступеня залежності комерційного банку від МБК розраховуються відносні показники — коефіцієнти рефінансування. Необхідно мати на увазі, що відносно високий ступінь залежності комерційних банків від позик, отриманих в інших банках, знижує їх прибутковість, тому що депозити клієнтів дешевше банківських кредитів

Характеристика використання МБК починається з аналізу зміни питомої ваги МБК у загальних зобов'язаннях банку за певний період та в загальному обсязі балансу. Для цього використовуються такі коефіцієнти:

1. Питома вага МБК від загального обсягу зобов'язань банку:

$$K_1 = \text{МБК}_0 / \text{Зб},$$

де МБК_0 - міжбанківські кредити отримані;

Зб – зобов'язання, всього.

Оптимальне значення цього коефіцієнта має бути 0,25—0,40. Даний коефіцієнт характеризує ступінь мінімізації ризику стійкості ресурсної бази або її витратності. Значення коефіцієнта 0,25 забезпечує мінімізацію витрат. Значення коефіцієнта 0,40 забезпечує мінімізацію ризику стійкості.

2. Питома вага МБК, отриманих у валюті балансу, тобто в усіх джерелах:

$$K_2 = \text{МБК}_0 / \text{Вб},$$

де Вб – валюта балансу.

Оптимальне значення даного коефіцієнта має бути 0,2—0,35.

Додатково може розраховуватись *коефіцієнт відношення МБК до статутного капіталу.*

$$K_3 = \text{МБК}_0 / \text{СК}$$

Значення даного коефіцієнта не повинне перевищувати 6 разів статутний капітал, або 600 %.

Висока питома вага МБК, отриманих у банківських ресурсах, свідчить про те, що в банку існують великі резерви підвищення рівня дохідності банківських операцій. Крім того, зростаюча залежність від великих міжбанківських кредитів не може бути охарактеризована позитивно, оскільки диверсифікація ресурсів, що залучаються, зміцнює ліквідність банку, а міжбанківський кредит не сприяє диверсифікації. Рекомендований рівень частки МБК у ресурсній базі банку — 20—25 %.

Проте в сучасних умовах, коли залучення строкових депозитів підприємств ускладнено внаслідок високих темпів зростання інфляції, багато банків вимушені збільшувати частку цього виду ресурсів до 40 % і більше.

Аналіз міжбанківських кредитів передбачає порівняння обсягів пасивних операцій із залучення міжбанківських кредитів та активних операцій, пов'язаних з їх розміщенням. Для цього використовується такий коефіцієнт:

$$K_4 = \text{МБК}_0 / \text{МБК}_н \leq 1,$$

де $\text{МБК}_н$ - міжбанківські кредити надані.

Під час аналітичної інтерпретації цього коефіцієнта необхідно враховувати, що перевищення обсягу кредитів наданих над кредитами отриманими вважається позитивним явищем і розцінюється як ефективне розміщення ресурсів.

Рівень надання та отримання міжбанківських кредитів Національним банком зараз не регулюється. Проте коефіцієнти отриманих та наданих кредитів можуть орієнтовно використовуватись банками для оцінювання рівня та масштабів міжбанківського кредитування. До них відносять:

Коефіцієнт отримання МБК (Котр.):

$$K_{\text{отр.}} = (\text{МБК}_0 + \text{ЦК}) / \text{ВК} \times 100\%,$$

де МБК_0 — загальна сума отриманих банком міжбанківських позик, у тому числі депозитів;

ЦК — загальна сума залучених централізованих коштів;

ВК — власний капітал банку.

Орієнтовне значення цього коефіцієнта — 300 %.

Коефіцієнт надання міжбанківських позик (Кнад):

$$K_{\text{над}} = \text{МБК}_н / \text{ВК} \times 100\%,$$

де $\text{МБК}_н$ — загальна сума наданих комерційним банком міжбанківських позик;

Орієнтовне значення цього коефіцієнта — 200 %.

Щоб визначити обґрунтованість залучення міжбанківських кредитів, необхідно зіставити вартість залучених коштів на міжбанківському ринку з вартістю розміщених (наданих) міжбанківських кредитів. Якщо кошти мобілізуються за вищою ціною, ніж витрачаються, то таке залучення коштів неефективне. Але якщо ресурси реалізуються за вищою ціною та прискореними термінами, то це приносить банку певний прибуток.

Слід зазначити, що оцінка співвідношення отриманих та наданих міжбанківських кредитів за обсягами та терміновістю не зовсім коректна, оскільки залучені міжбанківські ресурси можуть використовуватись для кредитування клієнтів, проведення операцій з цінними паперами, валютою

тощо. Джерелом надання міжбанківських кредитів можуть бути депозитні та інші операції, а не тільки міжбанківський кредит.

Ефективність залучення міжбанківських кредитів залежить і від форми отриманих міжбанківських кредитних ресурсів, вартості ресурсів і термінів. Аналіз включає в себе також визначення вартості окремих видів залучених централізованих кредитів, у тому числі кредити з рефінансування та ломбардні кредити НБУ, кредити, що розподіляються на аукціонній основі.

Як зазначалось вище, аналіз міжбанківських кредитів, передбачає порівняння активних та пасивних оборотів. Після аналізу пасивних міжбанківських кредитів переходять до аналізу активних (наданих) міжбанківських кредитів.

Контроль повернення міжбанківських кредитів здійснюється за допомогою показника, що характеризує частку прострочених міжбанківських кредитів (**МБКпр**) у загальній їх сумі (**Чпр.**). В окремих випадках цей коефіцієнт повинен включати також і пролонговані МБК. Його розрахунок здійснюється за формулою:

$$\text{Чпр.} = \text{МБКпр} / \text{МБКн}$$

Ефективність використання міжбанківських кредитів можна оцінити за коефіцієнтом дохідності наданих кредитів (**Кдох.**) за певний період часу, і розраховується за формулою:

$$\text{Кдох.} = \text{МБКд} / \text{МБКс},$$

де МБКд- доходи за наданими міжбанківськими кредитами;

МБКс –середні залишки наданих міжбанківських кредитів.

Значення даного показника необхідно зіставити з загальною дохідністю активних операцій (**Кд.заг**):

$$\text{Кд.заг} = \text{Ад} / \text{Ад.с.}$$

де Ад –загальні доходи банку;

Ад.с. –середні залишки дохідних активів

Таке зіставлення буде коректним, якщо сума наданих міжбанківських кредитів буде меншою за суму залучених міжбанківських кредитів. Якщо дохідність міжбанківських кредитів перевищує загальну дохідність активних операцій банку, це вважається позитивним явищем.

Найважливішою проблемою зниження кредитного ризику на міжбанківському ринку є проблема вибору надійного банку-партнера. Сьогодні банки досить неоднозначно підходять до оцінки кредитного ризику на міжбанківському ринку. Можна виділити кілька основних підходів, які використовуються банками під час оцінювання можливості розміщення вільних грошових ресурсів у тому чи іншому банку.

Так, частина українських банків, які належать до великих з погляду розміру капіталу, використовують жорстку обмежувальну політику щодо своїх партнерів. Один раз на місяць (або частіше у разі необхідності), аналітики банку проводять аналіз фінансового стану банків, які є постійними партнерами на ринку, або всіх банків, з метою оцінювання як кожного банку окремо, так і стану банківської системи в цілому. Оцінка фінансового стану банку зводиться

до встановлення певних обмежень кредитування стосовно банку-партнера та встановлення для нього так званого ліміту кредитування.

Лімітом кредитування називається загальна сума коштів, яку банк може надати своєму банку-партнеру у вигляді кредиту без забезпечення.

На наш погляд, коректнішим та ефективнішим є підхід, коли аналізується взагалі якомога більша кількість банків. Це дає можливість уникнути тих ситуацій, коли несподівано виникає потреба в укладанні певної кредитної угоди з банком, який не є постійним партнером. У таких випадках у банку будуть часто виникати ситуації, коли він втрачатиме певний дохід унаслідок неможливості укладання певних угод. Аналіз усієї банківської системи дає більш глибоке та об'єктивне уявлення про її функціонування в цілому і дає змогу докладніше з'ясувати проблеми, які існують на сьогодні у банках, та збільшує ймовірність уникнення можливих фінансових криз на міжбанківських ринках.

Ефективність лімітування міжбанківського кредиту насамперед залежить від обраної методики аналізу фінансового стану банку-позичальника. Проблема дистанційного фінансового аналізу банків полягає в обмеженості фінансової інформації, яка обумовлена комерційною таємницею, та у відсутності єдиних підходів до методики проведення такого аналізу.

Завершальним етапом аналізу міжбанківських кредитів є обґрунтування ефективності та доцільності використання цього виду ресурсів. Для оцінювання доцільності залучення міжбанківських кредитів насамперед необхідно зіставити вартість залучених міжбанківських ресурсів і вартість коштів на поточних та інших рахунках, депозитних вкладах, коштів у розрахунках, вартість операцій з цінними паперами.

Вартість ресурсів визначається у процентах і розраховується за формулою:

$$V_p = V_{пр} / CЗ \times 100\%,$$

де V_p - вартість ресурсів;

$V_{пр}$ – витрати на придбання ресурсів;

$CЗ$ – середньорічні залишки.

Для оцінювання обґрунтованості залучення міжбанківських кредитів також важливо зіставити вартість залучених коштів на міжбанківському ринку з вартістю розміщених коштів. Якщо ці кошти банку мобілізуються за вищою ціною, ніж витрачаються, то таке залучення коштів неефективне. Але якщо ресурси реалізуються за вищою ціною і скороченими строками, то це приносить банку певний дохід.

Для ресурсного регулювання банки щоденно складають розрахунковий платіжний баланс, на підставі якого зіставляються подальше надходження коштів і суми належних до виконання зобов'язань. У випадку негативного сальдо платіжного балансу необхідно залучити додаткові кредитні ресурси (це може бути і міжбанківський кредит); у разі позитивного сальдо залишок може бути запропонований для реалізації на міжбанківському ринку.

Аналіз ефективності формування та використання банківських ресурсів здійснюється за допомогою таких показників:

1) Ступінь використання платних пасивів банку:

$$\text{Кв.р.} = \text{Ад} / \text{П};$$

де П – пасиви банку;

Ад – активи дохідні.

Нормативне значення цього коефіцієнта має становити не менше 90%.

2) Для оптимальної діяльності комерційного банку необхідне ефективне використання не тільки платних ресурсів, а й усіх сукупних зобов'язань. Ефективність використання сукупних зобов'язань визначають за такою формулою:

$$\text{Кв.з.} = \text{Ад} / \text{Зб.}$$

Вважається, що банк ефективно використовує в господарському обороті сукупні зобов'язання, якщо наведений показник буде менше 75-80%.

3) Відносна вартість (витратність) ресурсів визначається у відсотках і розраховується за формулою:

$$\text{Вр.} = \frac{\text{Витрати на залучення кожного виду ресурсів}}{\text{середньорічні залишки ресурсів}}$$

Аналіз зазначених показників буде доцільним у тих випадках, коли сума наданих міжбанківських кредитів буде меншою суми отриманих міжбанківських кредитів.

Контроль знань

1. У чому полягає значення аналізу зобов'язань банку?
2. Що таке економічний потенціал банку?
3. Що є метою аналізу зобов'язань банку?
4. Які завдання розв'язуються в аналізі зобов'язань банку?
5. Що таке зобов'язання банку?
6. За якими ознаками класифікують банківські ресурси?
7. За якими ознаками класифікують зобов'язання банку?
8. За якими ознаками класифікують банківські депозити?
9. Назвіть переваги та недоліки кожного виду банківських ресурсів.
10. Які методичні прийоми застосовують при проведенні аналізу зобов'язань банку?
11. Яку роль виконують міжбанківські кредити у формуванні ресурсної бази банку?
12. Чи існують обмеження з боку НБУ щодо залучення міжбанківських кредитів?
13. Які висновки можна зробити на основі аналізу структури зобов'язань?
14. Як розрахувати середньозважену відносну вартість залучених коштів?
15. Як розрахувати середньозважену вартість банківських ресурсів?
16. Які показники характеризують ефективність використання залучених коштів?
17. Які чинники покладено в основу визначення способів та обсягів залучення коштів банком?
18. У яких випадках доцільно використовувати запозичені кошти банками?
19. Які фактори впливають на рівень депозитної ставки (внутрішні та зовнішні)?

- 20.Що відносять до недепозитних джерел формування ресурсів?
- 21.За якими показниками проводиться аналіз залучення міжбанківських ресурсів?
- 22.Які напрями формування ресурсної бази банку є найдешевшими?
- 23.Чи існують нормативи, що обмежують обсяги залучення коштів банком?
- 24.Які критерії покладено в основу оцінювання ефективності формування ресурсної бази банку?
- 25.Як підрахувати середню відносну вартість банківських ресурсів?
- 26.Як підрахувати середньозважену вартість зобов'язань?
- 27.Як розраховується середній стабільний залишок ресурсів, що можуть бути використані як кредитні?
- 28.Як розраховується обсяг ефективних кредитних ресурсів?

Тести

1. До зобов'язань банку належить:

- а) дебіторська заборгованість;
- б) МБК отримані;
- в) МБК видані;
- г) кредиторська заборгованість;
- д) депозити фізичних осіб;
- ж) залишки на поточних рахунках клієнтів;
- з) залишки на кореспондентських рахунках у НБУ;
- е) вклади громадян;
- є) вклади банку в інвестиції;
- и) кореспондентські рахунки лоро;
- і) кореспондентські рахунки ностро;
- к) заборгованість за позиковими рахунками;
- л) депозити юридичних осіб; г. м) зобов'язання за резервами.

2. До залучених коштів банку відносять:

- а) депозити клієнтів, тимчасово вільні кошти на рахунках клієнтів, кореспондентських рахунках лоро, кошти в розрахунках, кредиторська заборгованість, міжбанківські кредити, субординований борг;
- б) депозити клієнтів, тимчасово вільні кошти на рахунках клієнтів, кошти в розрахунках, кредиторська заборгованість;
- в) правильної відповіді немає.

3. До запозичених коштів банку відносять:

- а) міжбанківські кредити та депозити, депозити клієнтів, тимчасово вільні кошти на рахунках клієнтів, кореспондентських рахунках лоро, кошти в розрахунках, кредитори;
- б) депозити клієнтів, тимчасово вільні кошти на рахунках клієнтів, кошти в розрахунках, кредиторська заборгованість;
- в) міжбанківські кредити, субординований борг, розміщені боргові цінні папери;
- г) правильної відповіді немає.

4. Стабільність ресурсної бази буде вищою, коли:

- а) обсяг депозитів до запитання більший за обсяг строкових депозитів;
- б) обсяг депозитів до запитання менший за обсяг МБК;
- в) обсяг депозитів до запитання менший за обсяг строкових депозитів;
- г) обсяг строкових депозитів більший за обсяг власного капіталу.

5. Коефіцієнт нестабільності строкових депозитів розраховується діленням:

- а) суми нестабільного залишку на поточних рахунках клієнтів на суму всіх залучених коштів;
- б) суми достроково забраних депозитів на загальну суму депозитів;
- в) суми середньоквадратичного коливання за депозитними вкладеннями на власний капітал;
- г) суми депозитів, виданих вкладникам на суму депозитів, залучених у певному періоді.

6. Про ризикову політику банку щодо залучення ресурсів свідчить така структура зобов'язань (вказати мінімум):

- а) частка МБК у залучених коштах > 50 %;
- б) частка МБК у залучених коштах > 10 %;
- в) частка МБК у залучених коштах > 30 %;
- г) частка МБК у залучених коштах > 20 %.

8. Стабільність ресурсної бази банку буде вищою, коли:

- а) оборотність депозитних вкладень зростатиме;
- б) оборотність депозитних вкладень уповільнюватиметься;
- в) оборотність депозитів більша, ніж оборотність кредитів;
- г) швидкість оборотів депозитних вкладень не змінюється.

9. Умовне вивільнення або залучення коштів в оборот унаслідок зміни швидкості обертання депозитних вкладень розраховується множенням:

- а) різниці в тривалості одного обороту в днях на річний оборот у звітному періоді;
- б) відхилення по одноденному обороту \times тривалість одного обороту депозитів у базовому періоді;
- в) відхилення в тривалості одного обороту в днях \times одноденний оборот в базовому періоді;
- г) відхилення по річному обороту депозитів за видачею \times тривалість одного обороту депозитів у звітному періоді.

10. Коефіцієнт використання залучених коштів повинен:

- а) бути > 80%;
- б) бути 100 %;
- в) перебуває в межах 55—65 %;
- г) перебуває в межах 65—75 %.

14. Коефіцієнт нестабільності депозитів вважається високим за таких значень (вказати мінімальне значення):

- а) 5%;
- б) 10 %;
- в) 20%;
- г) 50 %.

15. Підвищення ліквідності забезпечується., якщо:

- а) оборотність депозитів прискорюється;
- б) оборотність депозитів уповільнюється;
- в) оборотність депозитів вища, ніж кредитів;
- г) оборотність кредитів вища, ніж депозитів.

16. Коефіцієнт плинності клієнтів розраховується як:

- а) відношення кількості закритих рахунків до середньої кількості рахунків клієнтів;
- б) відношення кількості клієнтів, що перейшли з інших банків у даний банк до середньої кількості клієнтів, що обслуговуються в банку;
- в) відношення кількості закритих та відкритих рахунків;
- г) відношення різниці між кількістю відкритих та закритих рахунків до середньорічної кількості банківських рахунків.

17. Коефіцієнт залучення клієнтів розраховується як:

- а) відношення кількості відкритих рахунків до середньої кількості рахунків клієнтів;
- б) відношення кількості відкритих та закритих рахунків;
- в) відношення різниці між кількістю відкритих та закритих рахунків до середньорічної кількості банківських рахунків;
- г) відношення суми залучених коштів до суми розміщених коштів у кредити.

18. Зростання обсягу міжбанківських кредитів залучених можна оцінити як:

- а) позитивну тенденцію;
- б) негативну тенденцію;
- в) не можна оцінити за абсолютним розміром;
- г) має здійснюватися вищими темпами, ніж зростання обсягу міжбанківських кредитів розміщених.

19. Розмір залучення міжбанківських кредитів:

- а) регулюється з боку НБУ;
- б) не регулюється з боку НБУ;
- в) обмежується відповідним відсотком відносно суми регулятивного капіталу;
- г) регулюється тільки для проблемних банків, що перебувають у стадії санації.

20. Коефіцієнт розширення клієнтської бази розраховується як:

- а) відношення кількості відкритих рахунків до середньорічної кількості рахунків клієнтів банку;
- б) відношення кількості відкритих рахунків до кількості закритих рахунків;
- в) відношення середньоквадратичного відхилення за залишками на рахунках клієнтів до кількості клієнтів, що відкрили рахунки в поточному році;
- г) правильна відповідь відсутня.

Література [1,2,10,11,14,17,24,28,30]

Тема 4. Загальний аналіз активних операцій банку

4.1. Зміст та завдання аналізу активних операцій банку.

4.2. Горизонтальний та вертикальний аналіз операцій банку.

4.3. Аналіз якості активів.

4.1. Зміст та завдання аналізу активних операцій банку

Активні операції являють собою розміщення банками власного капіталу та залучених ресурсів з метою отримання прибутку, забезпечення діяльності та підтримання необхідного рівня ліквідності. *До активних операцій банків відносять:*

- операції з вкладення банківських ресурсів у грошові кошти в готівковій і безготівковій формі з метою підтримання ліквідності банку;
- розрахункові операції, пов'язані з платежами клієнтів;
- касові операції з приймання і видавання готівки;
- інвестиційні операції з вкладення банківських ресурсів у цінні папери;
- фондові операції з купівлі-продажу цінних паперів;
- валютні операції з купівлі-продажу іноземної валюти на внутрішньому і міжнародному валютних ринках;
- депозитні операції з розміщення тимчасово вільних ресурсів банку в депозити в НБУ та інших комерційних банках;
- операції з купівлі-продажу банківських коштовних металів на внутрішньому і міжнародному валютних ринках.

Наведена вище класифікація банківських операцій не є винятковою і не має чітких безумовних меж, адже багато операцій можуть одночасно виступати в ролі як активних, так і пасивних. Наприклад, залучення коштів на депозит вважається пасивною операцією, оскільки збільшує ресурсну базу банку. Разом з тим отримані на депозит кошти розміщуються у вигляді залишку на кореспондентському рахунку в центральному банку або в операційній касі банку, що є активною операцією. Таким чином, розподіляти банківські операції на суто активні чи пасивні доцільно й економічно можливо під час аналізу підсумкових результатів здійснення цих операцій, що відображаються у змінах сум відповідних статей у певних розділах банківського балансу.

Водночас для аналізу потрібне більш чітке визначення активів. Так, у бухгалтерському обліку **активи** трактуються як ресурси, що контролюються банком як результат минулих подій, використання яких, імовірно, сприятиме в майбутньому зростанню економічної вигоди. Іншими словами, це економічні ресурси, що перебувають у розпорядженні банку, використання яких має принести в майбутньому дохід. Активи виступають у вигляді основних засобів, готівки в національній або іноземній валюті в касі банку, заборгованості за позиками, цінних паперів, які перебувають у портфелі банку тощо.

Метою аналізу активів банку та операцій з ними є, з одного боку оцінка раціональності фактичної структури активів з погляду забезпечення прибутковості та стабільності роботи банку, а з іншого — визначення шляхів її оптимізації та узагальнюючої оцінки, прогнозу майбутніх результатів діяльності і фінансового потенціалу банку.

Мета аналізу активів банку конкретизується у таких завданнях:

- дослідження та оцінка динаміки складу, обсягів та структури активів;
- дослідження та оцінка динаміки складу, обсягів і структури дохідних і недохідних активів;
- дослідження та оцінка якості активів;
- дослідження та оцінка якості «кредитного портфеля» за класифікаційними видами кредитів;
- дослідження та оцінка «портфеля цінних паперів»;
- дослідження та оцінка іммобілізованих активів у дебіторську заборгованість, капітальні вкладення та ін.;
- визначення узагальнюючої оцінки активів і способів оптимізації їх структури.

Інформаційне забезпечення аналізу активів складається з:

- правової інформації, що міститься у законах України, які регулюють економічну діяльність банків;
- директивна інформація, що міститься у постановах Кабінету Міністрів України, Національного банку України, наказах Міністерства фінансів та інших міністерств і відомств;
- нормативно-довідкова інформація, що міститься у збірниках галузевих, відомчих, міжгалузевих нормативів, каталогах, проспектах тощо;
- інформація бізнес-планів та прогнозів;
- обліково-економічна інформація, яка є основним видом фактографічної інформації. В обліково-економічній інформації основне місце посідає поточна інформація бухгалтерського обліку і фінансової звітності.

Головним джерелом даних для проведення фінансового аналізу банку є його баланс, у якому відображено всю інформацію про наявність фінансового та нерухомого майна, власником якого є банк; обсяг та склад зобов'язань контрагентів перед банком та зобов'язань банку перед контрагентами.

Баланс є основою для балансового звіту комерційного банку, в активі якого відображається склад засобів за напрямками їх розміщення, а в пасиві — склад фінансових ресурсів (зобов'язання та капітал).

До балансового звіту складаються примітки, які розшифровують окремі статті балансу.

Актив балансу розглядається як з погляду складу та цільового використання фінансових ресурсів за об'єктами їх розміщення в активах банку, так і з погляду витрат, що є наслідком здійснення фінансових операцій банку з метою отримання доходів. Ці напрями досліджень дають змогу оцінити ліквідність та дохідність банку.

У процесі аналізу слід зважати на те, що загальна вартість активів банку визначається за балансом як різниця між сумою залишків усіх категорій активів та сумою усіх резервів, створених під можливі збитки від кредитно-інвестиційної та інших видів діяльності банку.

У балансовому звіті і примітках комерційного банку активи згруповано за цільовим використанням та ступенем ліквідності. За ступенем використання

відображаються валюта, монети і банківські метали, дорожні та інші чеки; кошти на кореспондентських рахунках у НБУ, інші кошти в НБУ; кошти на кореспондентських рахунках в інших банках; депозити та кредити в інших банках; цінні папери у портфелі банку для продажу та інвестицій; кредити та фінансовий лізинг, що надані клієнтам; інвестиції капіталу в асоційовані компанії; інвестиції в дочірні компанії; основні засоби та нематеріальні активи; чисті нереалізовані доходи від похідних фінансових інструментів; нараховані доходи до отримання та інші активи.

Валюту, монети і банківські метали, дорожні та інші чеки, кошти на кореспондентських рахунках в НБУ та інші кошти в НБУ можна об'єднати в одну групу й охарактеризувати під загальною назвою «Готівка». Цей актив є першим джерелом банку на випадок вилучення депозитів і для задоволення початкових потреб клієнтів. Банки зацікавлені тримати мінімально допустиму суму, оскільки запас готівкових коштів не приносить доходу або забезпечує невеликий відсотковий дохід. Актив у вигляді готівки задовольняє потреби банку у ліквідних коштах, тобто в коштах, які необхідні для покриття непередбачених та термінових зобов'язань.

Кореспондентські рахунки в інших банках, депозити та кредити в інших банках відображаються у цілому та в тому числі України, країн ОЕСР, СНД та Балтії, інших країн.

Кошти в інших банках, цінні папери у портфелі банку для продажу і інвестицій, кредити та фінансовий лізинг, що надані клієнтам, умовно можна назвати «Основні активи».

Інвестиції капіталу в асоційовані та дочірні компанії; основні засоби, нематеріальні активи та інші активи можна назвати «Вторинні активи».

За ступенем ліквідності активи комерційного банку підрозділяються на групи:

- гроші в касі, на кореспондентських рахунках НБУ та інших банків, чеки тощо;

- депозити та кредити в інших банках;

- цінні папери;

- матеріальні оборотні активи;

- кредити, надані клієнтам;

- нематеріальні активи, основні засоби, капітальні вкладення та інвестиції капіталу в асоційовані та дочірні компанії.

Аналіз активів банку інколи проводять за таким групуванням:

- грошові кошти;

- кошти в НБУ;

- кошти в інших банках: «Залишки на коррахунках» і «Депозити та кредити»;

- портфель цінних паперів: «ОВДП», «Інші цінні папери» та «Вкладення капіталу»;

- кредитний портфель;

- інші активи.

Грошові кошти та кошти в НБУ показують наявність у банку ліквідних активів для здійснення власних та клієнтських розрахункових операцій. Щодо цього показника не можна застосовувати формулу «чим більше — тим краще», адже ці кошти здебільшого не приносять банкові доходу. Відтак їх надмірний рівень фактично призводить до невикористання банком можливості розширення своїх операцій. Однак у період фінансової нестабільності значні обсяги зазначених активів можуть вважатися позитивною ознакою стабільності банку.

Кошти на кореспондентських рахунках в інших банках також виконують роль миттєво ліквідних активів для проведення розрахунків. За ними банк не отримує доходів, тому їх питома вага в сумарних активах, як правило, є незначною. Ще однією причиною цього є відносна ризикованість операцій за коррахунками.

Натомість за депозитами і кредитами в інших банках комерційний банк отримує доходи. Але слід пам'ятати, що основним завданням банківської діяльності є залучення тимчасово вільних коштів та їх вкладення в реальні операції, тобто надання іншим небанківським установам.

Казначейські облігації внутрішньої державної позики характеризують обсяг вкладень банку в державні цінні папери. Інші цінні папери вказують на загальний обсяг вкладень банку в торгові та капітальні цінні папери, випущені недержавними емітентами, а також вкладення банку в асоційовані та дочірні компанії.

Кредитний портфель відображає залишки всіх наданих кредитів, за винятком міжбанківських.

Основні фонди характеризують операційні та неопераційні основні засоби та капітальні вкладення в них. Вкладення значних коштів у недохідні активи погіршує структуру активів та їх дохідність.

Балансовий звіт формується на основі інформації, що міститься на синтетичних рахунках, і разом з примітками всебічно відображає активи, зобов'язання та капітал на конкретну дату.

Крім того, важливим джерелом інформації для аналізу діяльності банку є допоміжна фінансова звітність, до якої належить звітність про кредитну, депозитну діяльність, формування резервів під активні операції та дотримання економічних нормативів, а також звіт про діяльність банку з цінними паперами.

Інші активи відображають дебіторську заборгованість, господарські матеріали тощо, тобто ті активи, які здебільшого не приносять банкові доходу і не можуть бути віднесені до будь-якої іншої категорії активів.

4.2. Горизонтальний та вертикальний аналіз операцій банку

Дослідження активів банку полягає у використанні аналітичних прийомів, спрямованих на визначення загального обсягу коштів, які перебувають у розпорядженні банку, їх структури і динаміки в аналітичному періоді.

Загальний аналіз активів банку ґрунтується на застосуванні методик вертикального та горизонтального аналізу, які передбачають обчислення та подальшу оцінку таких показників:

- процентні співвідношення окремих показників з агрегованим показником;

- абсолютні зміни кінцевих показників порівняно з початковими (базисними);

- темпи зростання або приросту показників в аналітичному періоді.

У процесі *вертикального*, або *структурного* аналізу активів визначається питома вага активів за їх цільовим використанням, ступенем ліквідності, рівнем дохідності, а також склад та структура кожного виду активів: кредитного портфеля, портфеля цінних паперів, високоліквідних та інших активів. Вертикальний аналіз структури балансу дає змогу робити висновки про перерозподіл вкладень у різні види активів і про зміни джерел фінансування підприємства. Результати цього аналізу використовуються в процесі оцінки якості складу активів та їх оптимізації. Вони, як правило, оформляються в таблиці та графічно у формі секторних або стовпчикових діаграм.

Горизонтальний, або *трендовий*, аналіз дає змогу вивчити динаміку активів у цілому й окремих їх видів у часі, визначити загальні тенденції їх зміни або тренду.

Результати цього аналізу оформляються графічно у формі стовпчикових діаграм та лінійних графіків, що полегшує визначення лінії тренду.

Вертикальний та горизонтальний аналіз під час загального вивчення активів зазвичай здійснюється одночасно.

Аналіз динаміки, складу та структури активів банку та їх оцінка дає змогу дослідити: зменшення чи збільшення портфеля цінних паперів як у загальних активах за абсолютним обсягом, так і питоною вагою; зниження чи зростання нематеріальних активів банку; темп приросту основних засобів; зростання(зниження) дебіторської заборгованості тощо. А також зробити висновок чи відповідає динаміка, склад і структура активів основним принципам і напрямкам розвитку банку.

У процесі аналізу активів потрібно визначити ступінь тенденції та лінію їх тренду, для чого слід розрахувати динамічний ряд за кілька років.

З метою виявлення ролі кожного виду активів та тенденцій, що складаються під час їх формування, необхідно проаналізувати динаміку, склад і структуру дохідних і недохідних активів. Зміни, що характеризують дохідні і недохідні активи, вказують на погіршення чи поліпшення їх якості та на умови, що спричинили ту чи іншу тенденцію.

4.3. Аналіз якості активів

Метою аналізу якості активів є визначення їх життєздатності і правильності відображення їх вартості у звітності банку.

Якісний склад активів характеризується співвідношенням продуктивних і непродуктивних активів і витрат на власні потреби. До продуктивних активів відносять усі операції з клієнтурою та контрагентами банку за кредитно-інвестиційною системою, до непродуктивних — капіталізовані активи, нематеріальні активи, дебіторську заборгованість (у тому числі нараховані доходи) та збитки. Це вказує на те, що основним видом діяльності комерційного банку є формування та розміщення кредитно-інвестиційних ресурсів, і показником активності банку слугує питома вага кредитно-

інвестиційного портфеля у його активах. Критерії оцінки кредитно-інвестиційної політики комерційних банків, наведені табл. 4.1.

Таблиця 4.1.

Критерії оцінки кредитно-інвестиційної політики комерційних банків

Значення показника питомої ваги кредитно-інвестиційного портфеля в активах, %	Характеристика кредитно-інвестиційної політики
Менше 65	Пасивна
65-75	Активна
Більше 75	ризикова

Характер кредитно-інвестиційної політики впливає на прибутковість та ліквідність комерційного банку. Підвищення питомої ваги кредитно-інвестиційних вкладень у загальних активах свідчить про те, що комерційний банк намагається підвищити прибутковість активів, нехтуючи їх ліквідністю.

Оцінюючи якість активів банку, слід ураховувати їх ризикованість, яка залежить від обсягу розміщення коштів в активах. Іншими словами, величину активів банку обчислюють з урахуванням коефіцієнтів їх ризиків, тобто можливість втрати частини їх вартості внаслідок тієї чи іншої активної операції.

За ступенем ризику вкладень та можливості втрати частини їх вартості активи комерційного банку поділяються на п'ять груп з коефіцієнтами ризику від нуля до одиниці (табл. 4.2):

Таблиця 4.2.

Розподіл активів комерційного банку на групи ризику

Групи активів	Коефіцієнт ризику
1 група	
1.1. Банкноти, монети, дорожні чеки та банківські метали	0
1.2. Кошти до запитання в НБУ	0
1.3. Термінові депозити в НБУ	0
1.4. Боргові цінні папери, які рефінансуються в НБУ	0
1.5. Боргові цінні папери центральних органів державного управління	0
2 група	
2.1. Короткострокові кредити, надані центральним органам державного управління	10
2.2. Довгострокові кредити, надані центральним органам державного управління	10
2.3. Прибутки, нараховані за кредитами, наданими центральним органам державного управління	10
2.4. Прострочені нараховані доходи за кредитами, наданими центральним органам державного управління	10
3 група	
3.1. Короткострокові кредити, надані місцевим органам державного управління	20

3.2. Довгострокові кредити, надані місцевим органам державного управління	20
3.3. Нараховані доходи за кредитами, наданими місцевим органам державного управління	20
3.4. Прострочені нараховані доходи за кредитами, наданими місцевим органам державного управління	20
3.5. Боргові цінні папери місцевих органів державного управління	20
4 група	
4.1. Кошти до запитання в інших банках	50
4.2. Термінові депозити, розміщені в інших банках (за винятком простроченої заборгованості)	50
4.3. Нараховані доходи за борговими цінними паперами у портфелі банку для продажу і на інвестиції	50
Продовження таблиці 4.2.	
4.4. Прострочені нараховані доходи за борговими цінними паперами у портфелі банку для продажу і на інвестиції	50
5 група	
5.1. Кредити, надані іншим банкам	100
5.2. Сумнівна заборгованість інших банків	100
5.3. Дебіторська заборгованість за операціями з іншими банками	100
5.4. Кредити, надані суб'єктами господарської діяльності	100
5.5. Сумнівна заборгованість за кредитами, наданими суб'єктами господарської діяльності	100
5.6. Пролонгована та прострочена заборгованість за кредитами, наданими центральними органами державного управління	100
5.7. Пролонгована та прострочена заборгованість за кредитами, наданими місцевими органами державного управління	100
5.8. Сумнівна заборгованість за кредитами, наданими органам вищого державного управління	100
5.9. Кредити, надані фізичним особам та на поточні потреби і на інвестиційну діяльність	100
5.10. Сумнівна заборгованість за кредитами, наданими фізичним особам	100
5.11. Кредити, надані за рахунок бюджетних коштів та позабюджетних фондів	100
5.12. Дебіторська заборгованість за операціями з клієнтами	100
5.13. Сумнівна дебіторська заборгованість за операціями з клієнтами	100
5.14. Операції з цінними паперами	100
5.15. Основні кошти, капітальні вкладення і товарно-матеріальні цінності	100
5.15. Дебіторська заборгованість за господарською діяльністю банку	100
5.17. Дебіторська заборгованість за податками і обов'язковими платежами	100
5.18. Дебіторська заборгованість за операціями банку з	100

фінансовими інструментами	
5.19. Дебіторська заборгованість за розрахунками з працівниками банку	100
5.20. Нараховані та прострочені інші нараховані доходи	100
5.21. Сумнівна дебіторська заборгованість	100
5.22. Дебіторські суми до з'ясування	100
Групи активів (позабалансові рахунки)	
1. Зобов'язання з кредитування, видані банкам і клієнтам	50
2. Валюта і банківські метали, куплені але не отримані	50
3. Активи до отримання	50
4. Гарантії, поручительства, акредитиви й акцепти, надані банком	100
5. Гарантії, надані клієнтам	100
6. Сумнівні гарантії і поручительства	100
7. Сумнівні вимоги за операціями з валютою і банківськими металами	100
8. Вимоги за андеррайтингом цінних паперів	100
9. Сумнівні вимоги за операціями з фінансовими інструментами, крім інструментів валютного обміну	100

Величина активів з урахуванням їх якості розраховується за формулою:

$$A_{\text{риз}} = \sum(A_1 \times K_1) + \sum(A_2 \times K_2) + \dots + \sum(A_i \times K_i);$$

де $A_{\text{риз}}$ — активи комерційного банку, зважені на коефіцієнти ризику;

$A_{1,2..i}$ — види активів i -го ступеня ризику;

$K_{1,2..i}$ — коефіцієнт ризику i -го ступеня;

Основними показниками, які дають змогу оцінити достатність високоліквідних активів для забезпечення ліквідності комерційного банку, є коефіцієнт миттєвої ліквідності та коефіцієнт співвідношення високоліквідних активів і робочих активів банку.

Коефіцієнт миттєвої ліквідності обчислюється як відношення суми коштів на коррахунках і в касі до коштів, залучених банком на поточні рахунки:

$$K_{\text{мл}} = (K_{\text{кр}} + K_{\text{к}}) / K_{\text{п.р.}} \times 100\%,$$

де $K_{\text{мл}}$ — коефіцієнт миттєвої ліквідності, %;

$K_{\text{кр}}$ — кошти на кореспондентських рахунках в інших банках, грн;

$K_{\text{к}}$ — кошти в касі банку, грн;

$K_{\text{п.р.}}$ — кошти залучені банком на поточні рахунки, грн.

Коефіцієнт миттєвої ліквідності показує, яку частину залучених на поточні рахунки коштів банк може сплатити у терміновому порядку.

Коефіцієнт співвідношення суми високоліквідних активів і робочих активів банку характеризує питому вагу високоліквідних активів банку в робочих активах:

$$K_{\text{в.а.}} = A_{\text{в}} / A_{\text{р}} \times 100\%,$$

де $K_{\text{в.а.}}$ — коефіцієнт співвідношення суми високоліквідних активів і робочих активів банку, %;

$A_{\text{в}}$ — сума високоліквідних активів, грн;

$A_{\text{р}}$ — сума робочих активів банку, грн.

За визначенням НБУ, робочі активи включають кошти на коррахунках, у касі, вкладені в майно, розміщені в інших банках, цінних паперах, надані кредити та інші активи, що дають дохід банку.

У процесі аналізу ці коефіцієнти розглядаються в порівнянні з нормативними їх значеннями і в динаміці.

Оцінюючи ці коефіцієнти, необхідно пам'ятати, що надто високі їх значення негативно впливають на дохідність банку, а занадто низькі — свідчать про погіршення надійності банку.

Тести

1. До дохідних активів відносять (вибрати всі можливі):

- а) залишки в касі;
- б) залишки на кореспондентському рахунку в НБУ;
- в) залишки на кореспондентських рахунках в інших банках;
- г) міжбанківський кредит, наданий іншим банкам;
- д) міжбанківський кредит, отриманий від інших банків;
- е) вклади громадян;
- є) кредити надані;
- ж) депозити в інших банках;
- з) цінні папери, паї, акції, придбані банком;
- и) основні засоби і капіталовкладення;
- і) факторингові операції;
- ї) лізингові операції;
- й) валютна позиція банку;
- к) витрати майбутніх періодів;
- л) дебіторська заборгованість;
- м) кредиторська заборгованість.

2. До ліквідних активів відносять (вибрати кілька статей):'

- а) залишки в касі;
- б) залишки на кореспондентському рахунку в НБУ;
- в) залишки на кореспондентських коррахунках в інших банках;
- г) міжбанківський кредит, наданий іншим банкам;
- д) міжбанківський кредит, отриманий від інших банків;
- е) вклади громадян;
- є) кредити надані;
- ж) депозити в інших банках;
- з) цінні папери, паї, акції, придбані банком;
- и) основні засоби і капіталовкладення;
- і) факторингові операції;
- ї) лізингові операції;
- й) валютна позиція банку;
- к) витрати майбутніх періодів;
- л) дебіторська заборгованість;
- м) кредиторська заборгованість.

3. До ризикових активів відносять (вибрати кілька статей):

- а) залишки в касі;

- б) залишки на кореспондентському рахунку в НБУ;
- в) залишки на кореспондентських рахунках в інших банках;
- г) міжбанківський кредит, наданий іншим банкам;
- д) міжбанківський кредит, отриманий від інших банків;
- е) вклади громадян;
- є) кредити надані;
- ж) депозити в інших банках;
- з) цінні папери, паї, акції, придбані банком;
- и) основні засоби і капіталовкладення;
- і) факторингові операції;
- ї) лізингові операції;
- й) валютна позиція банку;
- к) витрати майбутніх періодів;
- л) дебіторська заборгованість;
- м) кредиторська заборгованість.

7. Вертикальний аналіз активів здійснюється:

- а) множенням кожної статті активів на ступінь ризику;
- б) діленням абсолютного відхилення загальної суми валюти балансу на суму валюти балансу в базисному періоді;
- в) оцінюванням структури активів як частки кожної статті активів;
- г) визначенням вертикальних відхилень кожної наступної статті відзначення попередньої статті.

8. Горизонтальний аналіз активів банку здійснюється:

- а) множенням кожної статті активів на ступінь ризику;
- б) діленням суми статті активу на кінець періоду на значення сумистатті активу на початок періоду;
- в) розрахунком абсолютного відхилення статей активу балансу на кінець періоду від відповідних значень на початок періоду
- г) порівнянням оборотності активів з оборотністю пасивів банку.

9. Активи, зважені за ступенем ризику, розраховуються:

- а) множенням кожної статті активу на загальний коефіцієнт ризиковості активів;
- б) діленням загального коефіцієнта ризику активів на абсолютну суму активів банку;
- в) діленням кожної статті активу на відповідний коефіцієнт ризику за шкалою НБУ;
- г) множенням кожної статті активу на відповідний коефіцієнт ризику.

10. Про поліпшення управління активами банку з позиції ризику можна говорити, коли:

- а) активи, зважені за ступенем ризику, збільшуються;
- б) сума резервів під можливі збитки за активними операціями зростає;
- в) активи, зважені за ступенем ризику, зменшуються;
- г) сума резервів під можливі збитки за активними операціями зменшується.

11. Свідченням ефективного управління активами банку є:

- а) зростання абсолютної суми активів банку;

- б) зростання абсолютної суми прибутку банку;
- в) темпи зростання активів нижчі за темпи зростання прибутку банку;
- г) темпи зростання активів вищі за темпи зростання власного капіталу банку.

12. Аналіз структури активів дає змогу оцінити:

- а) фінансову стійкість банку;
- б) ділову активність банку;
- в) платоспроможність банку;
- г) ефективність діяльності банку.

Тема 5. Аналіз кредитних операцій банку

5.1. Аналіз кредитних операцій банку, його завдання та інформаційна база.
Класифікація кредитів.

5.2. Аналіз руху кредитів та якості кредитного портфеля.

5.3. Аналіз ефективності кредитних операцій банку.

5.1. Аналіз кредитних операцій банку, його завдання та інформаційна база. Класифікація кредитів.

У структурі активних операцій традиційно найбільшу питому вагу мають кредитні операції. Це пов'язано з об'єктивною властивістю капіталу спрямовуватися у сфери, де найвища норма прибутку. Саме аналіз кредитних операцій банку з погляду ступеня ризику, забезпеченості та дохідності лежить в основі аналізу якості активів, що, у свою чергу, є важливим напрямом рейтингової оцінки діяльності банку. Позикові операції являють собою один із найнеефективніших, тобто прибуткових способів розміщення ресурсів банку. Водночас кредитні операції — це найбільш ризикований вид операцій банку. Кредитні операції формують його кредитний портфель. **Кредитні вкладення, або кредитний портфель комерційного банку,** — сукупність усіх позик, наданих банком з метою отримання доходу.

Банк може надавати кредити безпосередньо, укладаючи угоду з позичальником, або купувати позику чи частину позики, яка була видана іншим кредитором, через укладення договору з позичальником.

Кредитний портфель банку включає агреговану балансову вартість усіх кредитів, у тому числі прострочених, пролонгованих та сумнівних до повернення. Разом з тим до нього не входять:

- відсотки нараховані, але не сплачені;
- зобов'язання видати кредит;
- кредитні лінії, які ще не використані;
- гарантії та акредитиви;
- оперативний лізинг.

Від структури і якості кредитного портфеля банку значною мірою залежить його стабільність, репутація та фінансовий успіх. Тому банку

необхідно аналізувати якість позичок, проводити незалежні експертизи великих кредитних проектів і заходів, виявляти випадки відхилення від законної кредитної політики.

Постійний аналіз кредитного портфеля в системі управління банком дає змогу вибрати варіант раціонального розміщення ресурсів, напрями кредитної політики банку, знизити ризик за рахунок диверсифікації кредитних вкладень, прийняти рішення щодо доцільності надання позики клієнтам залежно від їх кредитоспроможності, галузевої належності, форм власності і т. д. Результати аналізу дають змогу приймати рішення про зміну напрямів та методів кредитування.

Аналіз кредитної діяльності банку передбачає вирішення таких завдань:

- визначення ступеня та типу концентрації ризику кредитного портфеля, його відповідності зовнішньому покриттю і достатності створених резервів покриття фактичних і потенційних збитків;

- оцінювання адекватності кредитного ризику сумі передбачуваного прибутку;

- визначення кредитоспроможності позичальників з метою зниження кредитного ризику;

- визначення ефективності кредитних операцій, що дає змогу вибрати доцільний варіант розміщення ресурсів;

- зниження ризику неповернення позики.

Аналіз кредитних операцій доцільно проводити в такій послідовності:

- аналізуються масштаби кредитної діяльності банку порівняно з попередніми періодами та іншими банками;

- аналізується рух кредитів;

- розраховується оборотність кредитів;

- визначається рівень диверсифікації кредитних вкладень, який дає змогу максимально знизити ризик неповернення позики;

- оцінюється повернення позик;

- проводиться кількісне оцінювання структури кредитного портфеля залежно від різноманітних класифікаційних ознак;

- виявляється якість кредитного портфеля з погляду ризику і ступеня забезпеченості кредитів;

- аналізується дохідність та ефективність кредитних операцій.

Аналіз кредитної діяльності банку доцільно починати з визначення місця, яке посідають кредитні операції в загальному обсязі активів банку, тобто необхідно дати загальну оцінку масштабів кредитної діяльності. Для цього розраховується **коефіцієнт частки кредитів у загальних активах банку** за формулою:

$$K_{ч.к.} = K_{р.с.}/A_c;$$

де $K_{р.с.}$ – середні кредитні вкладення;

A_c – середні активи.

Наступним етапом аналізу кредитних операцій є визначення темпів зростання та приросту. **Темп зростання** визначається як співвідношення суми кредитних вкладень на кінець звітного періоду та суми на початок періоду:

$$T_{зр.} = K_{р.1} / K_{р.0};$$

де $K_{р.1}$ – кредитні вкладення на кінець періоду;

$K_{р.0}$ - кредитні вкладення на початок періоду.

Темп приросту кредитних вкладень розраховується за формулою:

$$T_{пр.} = (K_{р.1} - K_{р.0}) / K_{р.0};$$

Наведені коефіцієнти свідчать про темпи зростання (приросту) чи зниження позикової діяльності банку. При цьому необхідно визначити та проаналізувати будь-які джерела (тобто сегменти портфеля) змін, а також їх впливу на ризик діяльності. Крім цього, важливо виявити, чи є ці зміни типовими для всієї банківської системи, чи тільки для даного банку.

Аналіз руху кредитів банку передбачає вивчення фінансової звітності, з якої можна визначити питому вагу нових кредитів відносно залишку позикової заборгованості на кінець звітного періоду, відсоток погашення кредитів за звітний період, співвідношення дебетових та кредитових оборотів, достатність резерву на можливі втрати за позиками, розмір прострочених процентів.

$$\% K_{р.н.} = K_{р.н.} / Z_{аб.к.};$$

Де $\% K_{р.н.}$ – процент надання кредитів;

$K_{р.н.}$ – кредити надані протягом звітного періоду;

$Z_{аб.к.}$ – залишок заборгованості на кінець звітного періоду.

Так само можна розрахувати **відсоток погашення кредитів ($\%K_{р.п.}$)**. Цей показник визначається як відношення суми погашених у звітному періоді позик до загальної суми залишку позикової заборгованості на початок періоду та суми щойно виданих кредитів:

$$\% K_{р.п.} = P_{пог} / (Z_{аб.к.0} + Z_{аб.к.1})$$

де $P_{пог}$ – позики, погашені протягом звітного періоду;

$Z_{аб.к.0}$ – залишок кредитної заборгованості на початок періоду;

$Z_{аб.к.1}$ - залишок кредитної заборгованості на кінець періоду.

Другий показник доповнює перший і дає змогу по-новому трактувати отримані результати. Якщо перший показник свідчить про обмеження комерційним банком розміру щойно виданих кредитів, то другий — про низьку частку погашення раніше виданих кредитів до звітного періоду.

Загальний висновок, який можна зробити з наведених розрахунків, такий: банку слід поліпшити політику щодо видачі кредиту, контролю за поверненням позик, контролю за його забезпеченням.

5.2. Аналіз руху кредитів та якості кредитного портфеля

Аналіз оборотності позик доцільно починати з порівняння дебетових (До.п.) та кредитових (Ко.п.) оборотів за позиковими рахунками.

$$K_{пор} = Do.п. / Ko.п.$$

У розрізі короткострокових та довгострокових кредитів зберігається така сама тенденція. Якщо дебетовий оборот значно перевищує кредитовий, то це свідчить про небезпечну політику банку з нарощування видачі позик в умовах несвоєчасного їх повернення. Якщо така тенденція спостерігається протягом

кількох років, це неминуче приведе банк до значних фінансових труднощів, і політику в галузі кредитної діяльності доведеться докорінно змінювати.

Поняття оборотності позик базується на загальному понятті оборотності оборотних коштів, яке розраховується як відношення виручки від реалізації (оборот за певний період) до середніх залишків оборотних коштів.

Кредитний оборот оцінюється за якийсь певний період, а залишки позик фіксуються на певну дату. Для порівнянності розраховуються середні залишки позик.

Якщо є дані на дві дати, для розрахунку середніх залишків застосовується формула простої арифметичної:

$$Пс. = (Пп. + Пк.) / 2$$

де Пс. — середній залишок заборгованості за позиками;

Пп., Пк. — залишок заборгованості за позиками відповідно на початок та кінець періоду.

За наявності даних більше, ніж на дві дати, для розрахунку середньої величини застосовується середня хронологічна моментного ряду за формулою:

$$Пс. = (1/2П_1 + П_2 + \dots + 1/2 П_n) / n - 1$$

де n — кількість дат, на які є заборгованість за позиками.

Аналогічно до загальної методики оборотність позик аналізується за допомогою таких показників:

1. Швидкість обертання позики, або кількість оборотів кредитних коштів (N):

$$N = По. / Ззаб.с.;$$

де По — оборот з повернення позики;

З заб.с. — середній залишок позичкової заборгованості.

При цьому оборот з повернення являє собою суму погашених позик або дохід від реалізації кредитів (разом із процентами). Даний показник (N) характеризує, скільки оборотів здійснюють кредити за аналізований період.

2. Тривалість одного обороту в днях:

$$Тд. = D / N \text{ або } (D \times Пс.) / Ко.п.$$

де Тд. — тривалість одного обороту в днях;

D — кількість днів в аналізованому періоді;

N — кількість оборотів позики за період (швидкість обороту позики);

Пс. — середній залишок позики;

Ко.п. — кредитний оборот (дохід від кредитної операції).

Наведений показник демонструє, за скільки днів позики проходять повний оборот. Ці два показники перебувають в оберненій залежності — із зростанням швидкості обороту тривалість одного обороту позики зменшується. Унаслідок підвищення швидкості обороту позик з нього вивільняються кредитні ресурси, які, у свою чергу, можуть бути залучені в інші активні операції банку та приносити додатковий прибуток.

Додаткове звільнення кредитних ресурсів або, навпаки, додаткове їх залучення розраховується за формулою:

$$Зв. = (Тд1 - Тд0) Ко.п / N$$

тобто різниця в тривалості одного обороту помножується на базисний одноденний оборот позик. При цьому оборот позик розраховується як дохід від кредитних операцій або як сума повернених позик разом з процентами. У свою чергу, на розмір кредитного обороту впливають такі фактори, як розмір процентної ставки, обсяг кредитних вкладень, неповернення позик або несвоєчасне повернення позик тощо.

Аналіз погашення виданих позик. Однією з головних проблем кредитної діяльності банків у сучасних умовах є несвоєчасне погашення наданих позик.

У процесі аналізу своєчасності повернення кредитів треба:

- визначити загальну суму простроченої заборгованості за позиками банку і процентів за ними;
- проаналізувати зміни цієї суми в динаміці;
- розглянути структуру простроченої заборгованості у розподілі клієнтів;
- проаналізувати давність її виникнення;
- з'ясувати причини виникнення простроченої заборгованості у кожному випадку;
- визначити суму і частку кредитів, погашених через рахунок прострочених позик у загальній сумі кредитів;
- проаналізувати заходи, яких вживає банк для стягнення простроченої заборгованості і процентів.

Аналіз погашення позик проводиться за обсягом прострочених позик, переоформлених кредитів, резервів на покриття сумнівних боргів за кредитами та фактами списання безнадійних позик. *Структура «кредитного портфеля» банку може вважатися задовільною у тому разі, якщо питома вага кредитів без забезпечення, сумнівних до повернення, прострочених і пролонгованих становить не більше 30 %. За вищої частки «проблемних» кредитів кредитна діяльність банку оцінюється як «ризикована».*

Найбільшу увагу у процесі аналізу погашення позик слід приділяти такій групі кредитів, як «прострочені». Обсяг та тривалість простроченої заборгованості аналізуються залежно від терміну її виникнення та частки кожної групи в загальній сумі прострочених кредитів. Прострочені кредити доцільно групувати за термінами прострочення: від 1 до 30 днів; від 31 до 90 днів; від 91 до 180 днів; понад 181 день. Збільшення частки прострочених кредитів понад 181 день свідчить про підвищення вірогідності втрати цих коштів.

З метою недопущення виникнення простроченої заборгованості банки повинні проводити оперативний аналіз поточної (непростроченої) заборгованості. Контроль за термінами погашення позик ведеться в розрізі окремих позичальників за їх кредитними справами.

Контроль та оперативність при стягненні боргу передбачає обов'язок банку підтримувати з позичальником контакти протягом усього терміну користування позикою. Банк повинен уважно стежити за станом справ у клієнта і в разі виникнення у нього проблемних ситуацій, які можуть привести до несплати боргу, вжити відповідних заходів до захисту своїх інтересів.

Страховання кредитних операцій, як спосіб захисту від кредитного ризику, означає, що банки повинні створювати страхові резерви як на мікро-, так і на макрорівні, а також страхувати окремі високоризиковані кредитні угоди в спеціалізованих страхових організаціях.

Далі в процесі аналізу необхідно вивчити факти списання безнадійних позик за рахунок резерву на покриття втрат від кредитів, з'ясувати підстави для списання та визначити питому вагу списання кредитів у загальному обсязі прострочених позик, частку списаних кредитів у загальному обсязі позик та питому вагу цих кредитів у сумі створеного резерву.

Частка списаних позик показує ефективність роботи банку з безнадійними кредитами і впливає на підвищення якості кредитного портфеля банку, звільняючи його від ризиків, зменшує частку прострочених позик, підвищує надійність повернення страхових кредитів.

Необхідно також проаналізувати залишки заборгованості за поточними позиками за термінами погашення, що залишилися, та визначити частку позик зі строком погашення до одного місяця, від одного до шести місяців, від шести місяців до одного року, понад рік. Метою такого аналізу є визначення строків надання кредитів для коригування політики банку в цьому напрямі.

Аналіз диверсифікації кредитних вкладень. З метою зниження ризику втрат потрібен більш глибокий аналіз кредитного портфеля з погляду диверсифікації кредитних вкладень. **Метод диверсифікації** полягає в розподілі кредитного портфеля серед широкого кола позичальників, які відрізняються один від одного як за характеристиками (розмір капіталу, форма власності), так і за умовами діяльності (галузь економіки, географічний регіон). Розглядають три види диверсифікації: *галузеву, географічну та портфельну*.

Галузева диверсифікація означає розподіл кредитів між клієнтами, які здійснюють діяльність у різних галузях економіки.

Географічна диверсифікація полягає в розподілі кредитних ресурсів між позичальниками, які перебувають у різних регіонах, географічних територіях, країнах із різними економічними умовами. Географічна диверсифікація як метод зниження кредитного ризику доступна лише великим банкам, які мають розгалужену мережу філій і відділень на значній території.

Портфельна диверсифікація означає розосередження кредитів між різними категоріями позичальників — великими та середніми компаніями, підприємствами малого бізнесу, фізичними особами, урядовими та громадськими організаціями, домашніми господарствами тощо. Її ризику неповернення боргу, оскільки ймовірність банкрутства багатьох позичальників значно нижча ймовірності банкрутства одного чи кількох позичальників.

Аналіз портфельної диверсифікації кредитних вкладень здійснюється на основі нормативу максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7), нормативу великих кредитних ризиків (Н8), питомої ваги великих кредитів у загальній сумі заборгованості, кількості великих кредитів та їх середнього розміру.

Норматив максимального розміру кредитного ризику на одного контрагента (Н7) розраховується за формулою:

$$H7 = Z_k / PK * 100\%$$

де Z_k — сукупна заборгованість за всіма виданими кредитними операціями щодо одного клієнта (включаючи враховані векселі, позабалансові зобов'язання та зобов'язання з кредитування) чи банку-контрагента (включаючи розміщені депозити), а також дебіторську заборгованість;

PK — регулятивний капітал.

Нормативне значення $H7$ не більше 25 %, тобто видача кредитів «в одні руки» не повинна перевищувати четвертої частини його регулятивного капіталу.

Заборгованість позичальника чи банку-контрагента, яка становить 10 % регулятивного капіталу банку-кредитора, за чинним законодавством вважається в Україні великим кредитним ризиком.

Норматив великих кредитних ризиків ($H8$) розраховується за формулою:

$$H8 = Z_{б.вел} / PK * 100\%$$

де $Z_{б.вел}$ — сукупний розмір усіх зобов'язань, що складають великий кредитний ризик одного контрагента або групи пов'язаних контрагентів.

За вимогами НБУ сукупний розмір великих кредитних ризиків не повинен більше ніж у 8 разів перевищувати регулятивний капітал банку, тобто нормативне значення $H8$ має бути не більшим за 800 %.

Норматив максимального розміру кредитів, гарантій, порук, виданих одному інсайдеру ($H9$), обмежує видачу банком внутрішніх кредитів «в одні руки». Розраховується $H9$ за формулою:

$$H9 = Z_{с.к.} / PK * 100\%$$

де $Z_{с.к.}$ — сукупний розмір кредитів, гарантій, порук, урахованих банком векселів і позабалансових вимог щодо одного інсайдера.

Нормативне значення $H9$ встановлено на рівні не більше 5 %.

Аналіз дає змогу зробити такі висновки про рівень диверсифікації кредитних вкладень.

Аналіз структури кредитного портфеля. Кредитний портфель являє собою сукупність виданих позик, які класифікуються на основі різних критеріїв, пов'язаних з різними чинниками кредитного ризику або зі способами захисту від нього.

Аналіз кредитного портфеля потребує дослідження його структури в розрізі груп ризику, ступеня забезпеченості, галузевої структури, форм власності позичальників і т. п., а також вивчення динаміки кожної групи, сегментації кредитного портфеля.

Особливу увагу, як уже зазначалося, приділяють якості кредитного портфеля, захищеності його від кредитного ризику. Комерційні банки зобов'язані створювати резерви для відшкодування можливих витрат за основним боргом (без процентів та комісій) за всіма видами наданих кредитів у національній та іноземній валютах, у тому числі за наданими депозитами, кредитами іншим банкам, суб'єктами господарювання (овердрафт, ураховані векселі, факторингові операції, фінансовий лізинг), наданими гарантіями та поручительствами.

Резерв використовується на покриття безнадійної заборгованості, яка виникла від кредитної діяльності банку.

Резерв під кредитні ризики розподіляється на резерв під стандартну заборгованість за кредитами та резерв під нестандартну заборгованість за кредитами (кредити під контролем, субстандартні, а також безнадійні, сумнівні кредити).

З метою нарахування резерву й оцінки якості кредитного портфеля комерційні банки здійснюють класифікацію виданих кредитів та оцінку кредитних ризиків з урахуванням таких критеріїв:

- оцінка фінансового стану позичальника;
- погашення позичальником кредитної заборгованості за основним боргом та відсотків за нею.

Для оцінки фінансового стану позичальника — юридичної особи використовуються такі показники:

- коефіцієнт абсолютної ліквідності;
- проміжний коефіцієнт покриття (проміжний коефіцієнт ліквідності);
- коефіцієнт загальної ліквідності;
- коефіцієнт автономії;
- коефіцієнт фінансового важеля;
- коефіцієнт маневреності;
- коефіцієнт фінансової стійкості;
- коефіцієнт забезпеченості запасів та витрат;
- обсяг реалізації та прибутку;
- показники прибутковості;
- склад та динаміка дебіторо – кредиторської заборгованості;
- грошові потоки позичальника.

Також мають бути враховані фактори суб'єктивного характеру:

- ефективність управління позичальника;
- ринкова позиція позичальника і його залежність від циклічних та структурних змін в економіці та галузі;
- наявність державних замовлень та державна підтримка позичальника тощо;
- погашення кредитної заборгованості позичальником у минулому;
- професіоналізм керівництва.

Оцінювання фінансового стану позичальника — комерційного банку здійснюється на підставі таких критеріїв:

- Дотримання економічних нормативів.
- Аналіз прибутків та збитків.
- Аналіз якості активів та пасивів.
- Створення резерву.
- Виконання зобов'язань комерційного банку у минулому.
- Якість банківського менеджменту.

Під час оцінювання фінансового стану позичальника — фізичної особи мають бути враховані:

- соціальна стабільність клієнта, тобто наявність власної нерухомості, цінних паперів тощо, постійної роботи, сімейний стан;
- наявність реальної застави;
- вік та здоров'я клієнта;
- загальний матеріальний стан клієнта, його доходи та витрати;
- інтенсивність користування банківськими позиками у минулому та своєчасність їх погашення і відсотків за ними, а також користування іншими банківськими послугами;
- зв'язки клієнта у діловому світі тощо.

Згідно з оцінкою фінансового стану позичальника та перспектив його розвитку кредити відносяться до таких категорій:

Клас «А» — фінансова діяльність добра і дає змогу своєчасно погашати кредит та проценти за ним в установлені строки; економічні показники в межах установлених значень; вище керівництво позичальника має бездоганну ділову репутацію; кредитна історія — *бездоганна*.

Клас «Б» — фінансова діяльність позичальника близька за характеристиками до класу «А», але ймовірність підтримування її на цьому рівні протягом тривалого часу є *низькою*.

Клас «В» — фінансова діяльність задовільна, але спостерігається чітка тенденція до погіршення.

Клас «Г» — фінансова діяльність погана, і спостерігається її чітка циклічність протягом коротких періодів.

Клас «Д» — фінансова діяльність свідчить про збитки і очевидно, що ні основна сума кредиту, ні проценти за нею не можуть бути сплачені.

Виходячи з погашення позичальником кредитної заборгованості за основним боргом та відсотків за нею погашення є:

•**добрим** — якщо заборгованість за кредитом та відсотки за ним сплачуються в установлені строки та за кредитом, пролонгованим один раз на строк не більше 90 днів;

•**слабким** — якщо прострочена заборгованість за кредитом та відсотки за ним становлять не більше 90 днів, чи заборгованість за кредитом, пролонгованим на строк понад 90 днів, якщо відсотки сплачуються;

•**недостатнім** — якщо прострочена заборгованість за кредитом та відсотки за ним становлять понад 90 днів, чи заборгованість за пролонгованим кредитом понад 90 днів та відсотки не сплачуються.

Відповідно до перелічених критеріїв кредитний портфель банків класифікується за такими групами:

Погашення заборгованості, фінансовий стан (клас)	Обслуговування боргу позичальником		
	добре	слабке	незадовільне
А	стандартна	під контролем	субстандартна

Б	стандартна	субстандартна	субстандартна
В	субстандартна	субстандартна	сумнівна
Г	сумнівна	сумнівна	безнадійна
Д	сумнівна	безнадійна	безнадійна

На підставі класифікації позик комерційний банк створює резерв щодо кожної групи кредитів.

Резерв має бути сформований у повному обсязі відповідно до сум фактичної кредитної заборгованості за групами ризику та встановленого рівня резерву з розподілом за видами валют.

Групи кредитів	Рівень резерву (ступінь ризику), %
стандартні	1
під контролем	5
субстандартні	20
сумнівні	50
безнадійні	100

Комерційний банк формує резерв під стандартну заборгованість за кредитами щоквартально.

Під нестандартну заборгованість за кредитами, віднесеними до категорії «під контролем», «субстандартні», «безнадійні», комерційний банк формує резерв у повному обсязі також щоквартально.

Аналіз галузевої структури кредитів дає змогу визначити галузеву диверсифікацію кредитів порівняно з попередньою звітною датою. Для цього розраховується питома вага вкладених в окремі галузі позик у цілому за короткостроковими та довгостроковими позиками, а також у динаміці. Галузева диверсифікація кредитних вкладень повинна сприяти розвитку пріоритетних галузей народного господарства.

Структурний аналіз проводиться для визначення надмірної концентрації кредитних операцій в одному сегменті, що підвищує ступінь кредитного ризику. Проте надмірна диверсифікація кредитного портфеля створює певні труднощі в управлінні позиковими операціями та може стати причиною банкрутства банку, тому зарубіжні комерційні банки визначають для себе межі вкладення ресурсів у певний сегмент, тобто застосовують метод лімітування. Ці межі враховують у своїй діяльності кредитний комітет та керівники вищого рівня.

Після вивчення структури кредитних вкладень їх слід проаналізувати з якісної; а саме: з погляду ступеня кредитного ризику, рівня забезпеченості кредитів та ефективності кредитної діяльності в цілому.

Оцінки якості кредитного портфеля з погляду ризику. В умовах переходу до ринкової економіки в банківській сфері збільшується значення правильної оцінки ризику, який бере на себе банк, здійснюючи різні операції. Для банківської діяльності важливим є не уникнення ризику взагалі, а його

передбачення та зниження до мінімального рівня, тобто застосування різних методів управління ризиками.

Ризик як вартісний вираз імовірності подій тим більший, чим більша можливість отримати прибуток. Під **ризиком** розуміють загрозу втрати банком частини своїх ресурсів, недоотримання доходів або спричинення додаткових витрат у результаті здійснення певних фінансових операцій.

Кредитний ризик, або ризик неповернення боргу, може бути промисловим (пов'язаний з імовірністю спаду виробництва або попиту на продукцію певної галузі); ризик, обумовлений невиконанням з певних причин договірних умов; ризик, пов'язаний з трансформацією видів ресурсів (найчастіше за строком), та ризик форс-мажорних обставин.

До методів, які знижують кредитний ризик, можна віднести:

- лімітування кредитів;
- диверсифікацію кредитних вкладень;
- вивчення та оцінювання кредитоспроможності позичальника;
- вимагання від клієнтів достатнього та якісного забезпечення щодо виданих кредитів;
- контроль та оперативність при стягненні боргу;
- страхування кредитних операцій;
- видачу кредитів на консорціумній основі;
- використання плаваючої процентної ставки;
- облік та врахування зовнішніх ризиків (ризик галузі, району країни)
- використання теорії зважених ризиків.

З кредитним ризиком тісно пов'язаний також **процентний ризик** — імовірність втрати банком у результаті перевищення процентної ставки, що була сплачена за залученими ресурсами, над процентною ставкою за виданими кредитами. У разі кредитування в іноземній валюті виникає імовірність втрат, пов'язаних зі зміною курсу валюти кредитування.

Основним завданням управління банківськими ризиками є визначення ступеня допустимості ризику й прийняття практичного рішення, що спрямоване на розроблення заходів, які дають можливість зменшити вірогідність втрат.

Якісне оцінювання кредитного портфеля має на меті насамперед максимально знизити ризик неповернення позики, що веде до значних втрат для банків і може привести його до банкрутства.

Для оцінювання якості кредитного портфеля з погляду кредитного ризику застосовуються такі показники:

- ◆ коефіцієнт покриття класифікованих позик;
- ◆ питома вага зважених класифікованих позик;
- ◆ коефіцієнт питомої ваги проблемних позик;
- ◆ коефіцієнт питомої ваги збиткових позик.

Перелічені показники слід проаналізувати в динаміці, виявити тенденцію до їх зміни та причини їх погіршення.

Коефіцієнт покриття класифікованих позик (Кп.п.) розраховується як відношення зважених класифікованих позик (Пзв.) до власного капіталу (ВК) банку:

Кп.п. = Пзв./ВК

Цей показник комплексно характеризує якість кредитного портфеля з погляду ризику в сукупності з його захищеністю власним капіталом. Підвищення цього коефіцієнта в динаміці вважається негативним явищем і свідчить про підвищення ймовірності збитків у майбутньому.

Коефіцієнт питомої ваги зважених класифікованих позик (Кп.в.) розраховується як відношення зважених класифікованих позик (Пзв.) до загальної суми позик (Зб):

$$\text{Кп.в.} = \text{Пзв.}/\text{Зб}$$

Зважені класифіковані позики розраховуються множенням суми кредитів певної групи ризику на відповідний коефіцієнт.

Коефіцієнт прострочених позик (Кпр.п) розраховується як відношення позик з простроченою виплатою процентів та основної суми боргу (Ппр.) до загального обсягу позик (Зб):

$$\text{Кпр.в.} = \text{Ппр.}/\text{Зб}$$

Цей коефіцієнт вказує на ту частину позик, у портфелі банку, виплати за якими були невчасно погашені, та на ті, які не були погашені взагалі. Високий процент свідчить про погіршення кредитної діяльності банку. Значний приріст за аналізований період свідчить про можливі значні збитки в перспективі.

Коефіцієнт збитковості позик (Кзб.) розраховується як співвідношення збитків за позиками, отриманими за аналізований період (Зб.п.) до середнього загального обсягу позик (Зб), або до загального обсягу позик.

$$\text{Кзб.} = \text{Зб.п.}/\text{Зб}$$

Коефіцієнт збитковості визначає частину позик, які за певний період призвели до збитку. Зростання цього показника може свідчити про погіршення політики дотримання допустимого рівня ризику.

Згідно з рейтинговою системою CAMEL рекомендовано таке співвідношення між вартістю класифікованих позик (активів) та капіталом:

Значення коефіцієнта, %	Бальна оцінка	Оцінка фінансового стану банку
Менше 5	1	Сильний
Від 5 до 15	2	Задовільний
Від 15 до 30	3	Посередній
Від 30 до 50	4	Граничний
Понад 50	5	Незадовільний

Цю шкалу доцільно використовувати, коли питома вага кредитних вкладень у загальних активах досить висока.

Аналіз якості кредитного портфеля банку з погляду захищеності від можливих втрат. Аналіз кредитних операцій повинен здійснюватися також у напрямі оцінювання ступеня захищеності від можливих втрат. Чим гірші показники якості кредитів з погляду кредитного ризику, тим більшим має бути ступінь їх захищеності.

Для оцінювання його рівня використовують такі показники:

- коефіцієнт забезпеченості позики;
- коефіцієнт забезпеченості збитків;

- коефіцієнт захищеності позик від втрат;
- коефіцієнт покриття збитків;
- коефіцієнт покриття позик власним капіталом.

Коефіцієнт забезпеченості позик (Кз.п.) розраховується як співвідношення загальної суми забезпечення кредитів (застава, гарантії, страхування тощо) (Кр.з.) та загальної суми кредитів (Зб).

$$\text{Кз.п.} = \text{Кр.з.}/\text{Зб}$$

Цей показник характеризує ступінь захищеності банку від втрат за позиками за рахунок зовнішніх факторів, таких як гарантії, застава майна, страхування, поручительство.

Коефіцієнт забезпеченості збиткових позик (Кзб.п.) розраховується як відношення кредитного забезпечення (Кр.з.) за збитковими позиками до чистих списань за аналізований період (Сч.).

$$\text{Кзб.п.} = \text{Кр.з.}/\text{Сч.}$$

Цей коефіцієнт свідчить про ступінь захищеності банку від збитків за позиками з урахуванням тенденції збитковості кредитного портфеля, яка склалася.

До внутрішніх факторів захисту кредитного портфеля від можливих збитків. Створення таких резервів дає змогу уникнути можливих збитків від неповернення кредитів. Ступінь такої захищеності від втрат аналізується за допомогою коефіцієнтів:

- коефіцієнтів захищеності позик;
- коефіцієнтів покриття збитків.

Коефіцієнт захищеності позик (Кз.п.) розраховується як відношення резервів на покриття збитків за позиками (Рзб) до загальної суми позик (Зб).

$$\text{Кз.п.} = \text{Рзб}/\text{Зб}$$

Коефіцієнт покриття збитків за позиками (Кп.зб.) розраховується як відношення резерву на покриття збитків за позиками (Рзб.) до збиткових позик (Пзб).

$$\text{Кп.зб.} = \text{Рзб}/\text{Пзб}$$

Коефіцієнт покриття позик капіталом (Кп.к.) розраховується як відношення капіталу банку (ВК) до загальної суми позик (Зб).

$$\text{Кп.к.} = \text{ВК}/\text{Зб}$$

Цей показник указує на те, яка частина кредитного портфеля фінансується за рахунок власного капіталу. Зростання даного коефіцієнта свідчить про те, що посилюється захищеність кредитів власним капіталом.

Ступінь повноти формування резерву (Рн.) розраховується як відношення фактично створеного резерву (Рф.) до розрахункової суми резерву виходячи із кредитного ризику (Рк.р.).

$$\text{Рн.} = \text{Рф.}/\text{Рк.р.}$$

5.3. Аналіз ефективності кредитних операцій банку

Аналіз будь-яких операцій повинен завершуватись оцінюванням їх ефективності, тобто аналізом їх дохідності та рентабельності. Як зазначалося

вище, питома вага доходу від кредитної діяльності банку традиційно найбільша в загальній структурі доходів банку.

Ефективність кредитної діяльності банку аналізується за допомогою системи показників:

- дохідність кредитних операцій;
- дохідність активів за рахунок кредитних операцій;
- питома вага доходів від надання кредитів в загальній сумі доходів;
- рентабельність кредитних операцій;
- прибутковість кредитних операцій;
- дохід на одного працівника кредитного відділу.

Дохідність кредитних операцій може бути розрахована за допомогою таких показників:

Дохідність кредитних вкладень — розраховується діленням доходу від кредитних операцій на середню суму кредитних вкладень за досліджуваний період:

$$K_{\text{дох}} = \frac{\text{Дохід від кредитних операцій}}{\text{Середня сума кредитних вкладень за період}}.$$

Даний коефіцієнт є універсальним показником, що характеризує ефективність вкладень у кредитні операції і показує, скільки банк отримує доходів з кожної гривні, вкладеної саме в кредитні операції.

Дохідність активів за рахунок кредитних операцій — розраховується діленням доходу від кредитних операцій на середню суму активів:

$$K_{\text{дохакт}} = \frac{\text{Дохід від кредитних операцій}}{\text{Середня сума активів}}.$$

Використання даного коефіцієнта менш поширене, ніж попереднього показника. Він характеризує внесок кредитних операцій у загальну дохідність активів. Різновидом цього показника може бути коефіцієнт, у знаменнику якого замість загальних активів беруться тільки дохідні активи. За високої частки кредитів у загальних активах його значення наблизатиметься до значення першого коефіцієнта — дохідності кредитних вкладень.

Питома вага (частка) доходів від надання кредитів у загальній сумі доходів розраховується діленням доходу від кредитних операцій на загальну суму доходів банку:

$$Ч_{\text{дохкр}} = \frac{\text{Доход від кредитних операцій}}{\text{Доход банку, всього}}.$$

Цей коефіцієнт характеризує частку доходів, отриманих банком від надання кредитів у загальних доходах банку від інших активних операцій.

Рентабельність кредитних операцій може бути проаналізована за допомогою низки показників, які доповнюють один одного. Рентабельність кредитних операцій (P_1) розраховується діленням прибутку від кредитних операцій на витрати, пов'язані із залученням ресурсів та функціонуванням кредитного відділу:

$$P_1 = \frac{\text{Процентні доходи від кредитів} - \left(\text{Процентні витрати} + \text{Витрати кредитного відділу} \right)}{\text{Процентні витрати} + \text{Витрати кредитного відділу}}.$$

Різновидом показника рентабельності може бути також відношення процентних доходів від кредитів до процентних витрат, пов'язаних із залученням ресурсів.

$$P_2 = \frac{\text{Процентні доходи від кредитів}}{\text{Процентні витрати на залучення ресурсів}}$$

Цей показник характеризує ефективність обраної політики щодо регулювання співвідношення між ціною ресурсної бази та ціною розміщення ресурсів. Зростання даного коефіцієнта характеризує високу якість менеджменту в банку.

Про ефективність процентної політики може свідчити і зворотний показник — відношення процентних витрат на залучення ресурсів до процентних доходів від кредитних операцій:

$$B = \frac{\text{Процентні витрати на залучення ресурсів}}{\text{Доходи від кредитних операцій}}$$

Зниження даного показника є, безумовно, позитивним явищем, проте аналіз слід доповнити оцінкою абсолютної суми прибутку, яка в результаті жорсткої процентної політики не повинна призводити до зменшення обсягу залучених ресурсів та зниження попиту на дорогі кредити.

Прибутковість кредитних операцій розраховується діленням прибутку від кредитних операцій на середні кредитні вкладення:

$$\Pi = \frac{\text{Прибуток від кредитних операцій}}{\text{Середні кредитні вкладення}}$$

Даний коефіцієнт показує, скільки отримано прибутку від кредитних операцій на кожну гривню, вкладену в кредитні операції. Зростання показника прибутковості кредитних операцій вищими темпами порівняно зі зростанням показника доходності кредитних операцій свідчить про підвищення ефективності кредитних вкладень.

Для порівняльного аналізу ефективності роботи працівників кредитних відділів різних банків або філій банку можна розраховувати показник продуктивності праці як відношення доходу від кредитних операцій до середньооблікової чисельності працівників кредитного відділу.

$$D_{\text{прац}} = \frac{\text{Доходи від кредитних операцій}}{\text{Середньооблікова чисельність працівників кредитного відділу}}$$

Даний показник не доцільно використовувати для порівняльного аналізу ефективності роботи різних відділів та департаментів у межах одного банку, оскільки продуктивність праці працюючих різних структурних підрозділів буває незіставною, і як правило, залежить не від зусиль конкретних працівників, а від ефективності тих чи інших операцій та ділової активності банку.

Наступний етап аналізу кредитних операцій — визначення факторів та причин, що вплинули на зміну абсолютного розміру прибутку від кредитних операцій.

На прибуток від кредитних операцій впливають такі чинники:

- обсяг наданих кредитів;
- зміна структури наданих кредитів;
- зміна процентної ставки за кредит (ціна кредиту);

—зміна процентної ставки за депозитами (собівартість залучених ресурсів).
Розрахунок впливу факторів здійснюється за такою методикою.

Для розрахунку впливу обсягу наданих кредитів на зміну прибутку необхідно базисну величину суми прибутку помножити на відсоток приросту фактичної суми наданих кредитів порівняно з базисною.

Для розрахунку впливу структурних зрушень необхідно від базисної величини прибутку в перерахунку на фактичний обсяг та структуру відняти базисну суму прибутку, помножену на відсоток темпу зростання обсягів наданих кредитів.

Для розрахунку впливу процентної ставки за кредит необхідно від фактичних процентних доходів банку відняти базисну величину доходів у перерахунку на фактичний обсяг та структуру наданих кредитів.

Вплив процентної ставки за депозитами розраховується як різниця між фактичною сумою процентних витрат та базисною в перерахунку на фактичний обсяг та структуру залучених депозитів. Вплив даного чинника береться з протилежним знаком, оскільки він перебуває у зворотній залежності до результативного показника.

Тести

1. Коефіцієнт надання кредитів розраховується як:

- а) відношення наданих кредитів до залишку кредитних вкладень на кінець періоду;
- б) відношення наданих кредитів у періоді до залишку кредитних вкладень на початок періоду;
- в) відношення наданих кредитів до погашених кредитів;
- г) відношення наданих кредитів до суми залишку на початок періоду та залишку на кінець періоду.

2. Коефіцієнт кредитної активності розраховується як:

- а) різниця між сумою кредитного портфеля на кінець періоду та сумою кредитного портфеля на початок періоду;
- б) відношення кредитів, що надані у звітному періоді, до кредитів, наданих у попередньому періоді;
- в) відношення кредитів наданих до депозитів залучених;
- г) частка кредитних вкладень у загальних активах банку.

3. Якість кредитного портфелю вважається незадовільною, якщо:

- а) питома вага прострочених кредитів більша 10 %;
- б) питома вага прострочених та пролонгованих кредитів більша 20 %;
- в) питома вага прострочених, пролонгованих та безнадійних кредитів більша 15 %;
- г) питома вага безнадійних кредитів більша 8 %.

4. Виберіть кращу ситуацію для банку:

- а) швидкість обертання кредитних вкладень уповільнюється;
- б) швидкість обертання кредитних вкладень більша, ніж обертання депозитів;
- в) швидкість обертання кредитів збільшується;

г) швидкість обертання кредитів менша, ніж обертання депозитів.

5. Коефіцієнт повернення кредитів розраховується як:

а) відношення суми погашених кредитів згідно з термінами, передбаченими угодами, до середнього залишку кредитних вкладень;

б) відношення суми погашених кредитів до залишку кредитів на початок періоду;

в) відношення суми погашених кредитів до суми наданих кредитів у звітному періоді;

г) відношення суми погашених кредитів до суми залишку кредитів на початок періоду та суми наданих кредитів у звітному періоді.

6. Умовне вивільнення коштів з обороту (або їх залучення) внаслідок зміни швидкості обертання кредитів розраховується:

а) множенням фактичної кількості оборотів за період на одинденний оборот;

б) множенням відхилення одинденного обороту базисного від фактичного на тривалість одного обороту кредитів у днях;

в) множенням відхилення в тривалості одного обороту в днях на базисний одинденний оборот;

г) діленням фактичної тривалості одного кредитного обороту в днях на 360.

7. Зважені класифіковані позички розраховуються:

а) множенням суми кредитів кожної галузі на їх питому вагу;

б) множенням суми кредитів кожної групи ризику на відповідний коефіцієнт ризику;

в) діленням суми кредитів кожної групи ризику на відповідний коефіцієнт ризику;

г) множенням загальної суми кредитів наданих на відповідний коефіцієнт ризику.

8. Рівень диверсифікації кредитних вкладень визначається за показниками:

а) питомої ваги кредитних вкладень у загальних активах;

б) максимального розміру одного кредиту одному позичальникові;

в) відношення суми великих кредитів до власного капіталу банку;

г) питомої ваги кредитів, наданих у різні галузі.

9. Оборотність кредитів розраховується як:

а) відношення кредитного обороту з надання кредитів (дебетового обороту за позиковими рахунками) до середніх залишків кредитних вкладень за період;

б) відношення кредитного обороту з повернення кредитів (кредитового обороту) до середніх залишків кредитних вкладень за період;

в) відношення кредитного обороту з погашення кредитів до залишків кредитних вкладень на кінець періоду;

г) відношення дебетового та кредитового обороту за позиковими рахунками.

10. Тривалість одного обороту кредитних вкладень розраховується:

а) множенням відношення кредитного обороту з надання кредитів до залишку кредитів на початок періоду на 360 днів;

б) множенням відношення середніх залишків кредитних вкладень до кредитного обороту з погашення кредитних вкладень на 360 днів;

в) діленням відношення середніх залишків кредитних вкладень до кредитного обороту з погашення кредитів на 360 днів.

11. Коефіцієнт (рівень) захищеності кредитних вкладень від втрат розраховується як:

а) відношення суми кредитів за звітний період до суми резерву на кінець періоду;

б) відношення суми резерву до суми кредитів за звітний період;

в) відношенням суми резерву до суми збиткових кредитів;

г) відношенням суми збиткових кредитів до суми забезпечення всіх кредитів.

12. Коефіцієнт забезпеченості кредитних вкладень від втрат (зовнішній фактор) розраховується як:

а) відношення суми забезпечення по збиткових (сумнівних до повернення) кредитах до суми збиткових кредитів;

б) відношення суми всіх кредитів до суми резерву від можливих втрат по позиціях;

в) відношення суми збиткових кредитів до суми забезпечення по всіх кредитах;

г) відношення суми кредитів наданих (усього) до суми збиткових кредитів.

13. Мінімальним значенням питомої ваги кредитних вкладень у загальних активах, за якого кредитний портфель вважається перевантаженим, є:

а) 50 %;

б) 40 %;

в) 85 %;

г) 75 %.

14. До великого кредиту відносять:

а) суму кредиту, яка становить 25 % від суми всіх кредитів;

б) суму кредиту, яка становить 10 % від суми всіх кредитів;

в) суму кредиту, яка становить 25 % від суми власного капіталу;

г) суму кредиту, яка становить 10 % від суми власного капіталу.

14. На зміну процентного прибутку від кредитних операцій впливають (вибрати кілька факторів):

а) зміна обсягу наданих кредитів;

б) зміна структури наданих кредитів;

в) питома вага прострочених кредитів;

г) питома вага безнадійних кредитів у кредитному портфелі;

д) зміна процентної ставки за кредит;

е) зміна депозитної процентної ставки;

є) зміна статутного фонду;

ж) зміна суми загального резерву за кредитами;

з) зміна загальної суми прибутку;

і) зміна структури активів.

15. Коефіцієнт дохідності кредитних операцій розраховується:

а) множенням доходу від кредитних операцій на суму виданих кредитів у звітному періоді;

- б) діленням доходу від кредитних операцій на загальну суму доходів банку;
- в) діленням доходу від кредитних операцій на суму виданих кредитів;
- г) діленням доходу від кредитних операцій на процентні витрати на залучення ресурсів.

Тема 6. Аналіз операцій банку з цінними паперами

6.1. Сутність, завдання та інформаційна база аналізу операцій з цінними паперами

6.2. Обов'язкові економічні нормативи інвестування.

6.3. Аналіз доходності операцій із цінними паперами

В Україні можуть випускатись і обертатись такі види цінних паперів:

- облігації внутрішньої державної (ОВДП) і місцевої позики;
- облігації підприємств;
- казначейські зобов'язання;
- ощадні сертифікати;
- векселі;
- приватизаційні цінні папери;
- похідні цінних паперів типу форвардних, ф'ючерсних контрактів, опціони;
- цінні папери іноземних інвесторів, що допущені до обігу в Україні.

Діяльність комерційного банку з цінними паперами здійснюється на підставі письмового дозволу Національного банку України, а професійна діяльність на ринку цінних паперів, крім того, вимагає ще й отримання відповідної ліцензії, яка видається Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку України.

Узагальнено операції банків з цінними паперами (далі — ЦП) поділяються на такі напрямки: інвестиційні; торговельні; комісійні та довірчі; кредитні (з використанням ЦП як боргового інструменту або як предмета застави); підтримання ліквідності та рефінансування комерційних банків; зберігання ЦП, депозитарна діяльність та ведення реєстрів власників іменних ЦП; пасивні операції, у тому числі випуск власних ЦП.

НБУ не обмежує обсяги роботи банків з державними борговими зобов'язаннями. Він лише визначає перелік цінних паперів, що приймаються ним до рефінансування.

Проте, НБУ обмежує інвестування коштів на придбання часток і недержавних боргових зобов'язань. Для цього встановлюються нормативи інвестування в цінні папери окремо за кожною установою (Н11) та загальною сумою інвестування (Н12).

Основною формою банківських інвестицій є фінансові інвестиції та вкладення капіталу в придбання нематеріальних активів. При цьому більшість банків недостатньо інвестують реальний сектор економіки України, це зумовлено: їх неготовністю надавати значні й довгострокові кредити; нестійкістю функціонування виробничих підприємств; відсутністю реальних структурних перетворень у вітчизняній економіці, а відтак – високими ризиками.

Інвестиційний банк — спеціалізована кредитна установа, що залучає довготерміновий позиковий капітал і надає його в розпорядження позичальникам (підприємцям і державі) через випуск облігацій та інших видів боргових зобов'язань.

Основними функціями інвестиційного банку є з'ясування характеру і розміру фінансових потреб позичальників, узгодження умов позички, вибір виду цінних паперів, визначення термінів їх емісії та розміщення серед інвесторів. Інвестиційний банк є не просто посередником між інвестором і позичальником, а й гарантом емісії та організатором ринку.

Аналіз операцій банку з ЦП — це ретельний розгляд та вивчення фактичного матеріалу з метою виявлення причин, формулювання висновків та прийняття рішень. Виявлення і перевірка факторів, які мали місце в минулому і які є чинними сьогодні та впливатимуть на найближче майбутнє, неминуче супроводять невизначеність і суб'єктивність вибору. Тому на результати аналізу, незважаючи на наявність певних формалізованих процедур, завжди впливатимуть суб'єктивні судження аналітика або групи аналітиків. Зменшенню такого впливу слугує облікова політика банку, яка формулює додаткові або уточнює існуючі вимоги щодо відображення у фінансовому обліку подій, які мали місце в минулому. Аналіз майбутніх подій, у тому числі можливість дотримання намірів банку щодо фінансових інвестицій, отримання запланованих доходів, досягнення бажаного співвідношення «ризик-дохідність» залишається значною мірою суб'єктивним і залежить не лише від використовуваних методів та процедур, а й від особистих здібностей аналітика.

Завдання аналізу:

1. Оцінка балансової та позабалансової діяльності банку з цінними паперами.
2. Аналіз вкладу, динаміки і структури портфеля цінних паперів за контрагентами, емітентами, видом інвестиційної діяльності, строками до погашення боргових зобов'язань, категорією дохідності та формами надходження доходів.
3. Аналіз емітента й обсягу емісії цінних паперів.
4. Оцінка факторів, що впливають на рішення інвестиційного менеджера, щодо придбання, продажу і розміщення цінних паперів.
5. Моніторинг котирувань, ліквідності, курсів, відсоткових ставок за цінними паперами.
6. Оцінка досягнення інвестиційних цілей сформованим портфелем і доцільність його диверсифікації.
7. Оцінка створення резервів під знецінення цінних паперів.

Джерела інформації:

- Бухгалтерський баланс комерційного банку
- Звіт про фінансові результати
- Примітка 1. Облікова політика.
- Примітка 11. Казначейські та інші цінні папери, що рефінансуються

НБУ.

- Примітка 13. Цінні папери на продаж.
- Примітка 15. Інвестиційні цінні папери.

• Примітка 16. Довгострокові вкладення до асоційованих компаній і дочірніх установ.

Примітка 22. Боргові цінні папери, емітовані банком.

Інвестиційна діяльність комерційних банків України знаходиться на досить низькому рівні. До основних причин низької ефективності банківської системи та її інвестиційної складової можна віднести: недостатність ресурсів для проведення інвестиційних операцій; бажання банків максимізувати віддачу підвищенням процентної ставки за кредитами; високі вимоги банків до забезпеченості інвестиційних кредитів; непрозорість ринку капіталу; недовіра до банків з боку клієнтів; недосконалість законодавства; низька ліквідність вторинного ринку цінних паперів; недостатня кількість платоспроможних позичальників.

Для подолання вище перерахованих проблем необхідно:

1. Підтримувати розвиток ринку банківських послуг, в т.ч. інвестиційних послуг, які зближують фінансовий і реальний сектори економіки, сприяють вступу вільних фінансових ресурсів до підприємців, а для банків розширюють джерела їх доходів;

2. Вивчати практику інвестиційних послуг на досвіді окремих банків і небанківських фінансових компаній в Україні;

3. Сприяти розвитку послуги інвестиційного менеджменту (довірчого управління активами професійних учасників фінансового ринку і активами (заощадженнями) приватних осіб), який є могутнім інструментом залучення ресурсів. Можливості цього інструменту не лише можуть дорівнювати прибутковості від брокерських операцій, а і здатні оживити попит на інші фінансові послуги;

4. Активізувати державну підтримку створення інвестиційних банків в Україні. Держава в період економічної і інвестиційної криз повинна взяти на себе ініціативу з погодження інвестиційної політики і стимулювання створення інвестиційно-банківських інститутів;

5. Об'єднання українських інвестиційних банків в консорціуми за участю зарубіжних банків, визнаних професіоналами у сфері інвестиційно-банківського бізнесу на міжнародному фінансовому ринку для успішнішого функціонування.

Підсумовуючи, можна відмітити, що від активності діяльності комерційних банків в інвестиційному напрямку багато в чому залежить інноваційно-інвестиційний вектор ринкової економіки України.

6.2. Обов'язкові економічні нормативи інвестування.

Аналіз інвестиційних операцій комерційного банку доцільно починати з контролю за дотриманням комерційним банком вимог закону «Про банки і банківську діяльність» та обов'язкових нормативів інвестування.

Банки, які є активними інвесторами, стають уразливими щодо інвестиційного ризику — ризику несплати або несвоєчасної чи неповної сплати емітентом цінних паперів доходу та основного боргу за розміщеними цінними паперами власної емісії, які належать інвесторові. Іншими словами — це кредитний ризик за інвестиційними операціями. Допустима міра такого ризику

діяльності банків регулюється Національним банком України за допомогою двох нормативів інвестування — нормативу інвестування в ЦП окремо за кожним емітентом (Н11) та нормативу загальної суми інвестування (Н12). Базою для розрахунку економічних нормативів є регулятивний капітал банку. Серед інших обмежень — заборона банкам інвестувати кошти в господарські товариства з повною відповідальністю.

Норматив інвестування в ЦП окремо за кожним емітентом (Н11) установлюється для обмеження ризику на одного емітента. Контролюючи дотримання банком цього нормативу, слід враховувати акції та інші ЦП з нефіксованим прибутком, які перебувають у власності банку, а також вкладення в асоційовані та дочірні компанії (у тому числі пайову участь, не оформлену ЦП).

Сума коштів, які інвестовані в акції (паї, частки) будь-якого емітента, не повинна перевищувати 15 % регулятивного капіталу банку, збільшеного на суму фінансових вкладень, які зменшують регулятивний капітал банку. Нагадаємо, що регулятивний капітал зменшують, по-перше, фінансові вкладення в статутні фонди інших банків, а по-друге, фінансові вкладення, які становлять 10 % і більше статутного фонду емітента.

Розраховується Н11 за формулою:

$$\text{Н11} = \text{Кошти ін. 1 уст.} / (\text{РК} + \text{КВ});$$

де **Кошти ін. 1 уст.** — кошти, які інвестовані на придбання акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком (часток, паїв) окремо за кожною установою в портфелі банку;

КВ — кошти, вкладені банками у балансову вартість акцій та інших цінних паперів з нефіксованим прибутком, емітованих іншими банками, у портфелі даного банку, а також інвестиції в дочірні компанії та істотна участь у статутному капіталі інших установ.

РК – регулятивний капітал комерційного банку.

Нормативне значення Н11 встановлено на рівні не більше 15 %. Отже, комерційний банк може вкласти в цінні папери однієї окремо взятої установи не більше 15 % регулятивного капіталу.

Норматив загальної суми інвестування (Н12) встановлює обмеження на частку капіталу банку, яка може бути використана банком для фінансових інвестицій до статутних фондів будь-яких юридичних осіб. Загальна сума коштів, інвестованих банком в акції (паї, частки) всіх емітентів, не повинна перевищувати 60 % регулятивного капіталу банку, збільшеного на суму фінансових вкладень, які зменшують регулятивний капітал банку.

Слід зазначити, що у випадку своєчасного інформування НБУ, до розрахунку нормативів інвестування комерційний банк не включає такі ЦП (якщо він не планує утримувати їх більше одного року):

придбані банком ЦП у зв'язку з реалізацією права заставодержателя;

придбані банком ЦП у результаті андеррайтингу.

Якщо фінансова інвестиція здійснена в акції іншого банку з метою створення фінансової холдингової групи, зазначені вкладення також не включаються до розрахунку нормативів інвестування.

Норматив загальної суми інвестування Н12 розраховується за формулою:

$$N12 = \text{Кошти ін. у всі уст.} / (PK + KB);$$

де **Кошти ін. у всі уст.** — кошти, інвестовані в акції та інші цінні папери з нефіксованим прибутком у портфелі банку, що випущені банками, фінансовими установами та іншими емітентами; вкладення в асоційовані та дочірні компанії.

Нормативне значення Н12 встановлено на рівні не більше 60 %, тобто всі інвестиції банку не можуть перевищувати 60 % його регулятивного капіталу. Слід звернути увагу на те, що регулятивний капітал при розрахунку нормативів інвестування збільшується на вартість коштів, інвестованих банком в інші банківські установи, дочірні компанії та ті, що мають істотну участь. Оцінюючи ризикованість інвестицій, у розрахунок слід брати весь основний і додатковий капітал, у тому числі і ці високоризиковані позиції, які віднімалися від основного і додаткового капіталу при розрахунку регулятивного капіталу.

Аналізуючи актив дочірнього банку, слід враховувати, що останній не має права володіти акціями материнського банку. У разі, якщо дочірній банк за будь-яких обставин набув право власності на акції материнського банку, він зобов'язаний відчужити їх у місячний термін.

Аналіз структури операцій банку з ЦП доцільно проводити як у розрізі аналізу структури портфеля на певну дату, так і розглядаючи в динаміці зміну структури.

6.3. Аналіз дохідності операцій із цінними паперами

Для порівняння та оцінки акцій, що обертаються на ринку і є об'єктом інвестицій, використовують ряд показників, суть яких наведено нижче.

Дохід у розрахунку на одну просту акцію позначають встановленим показником **EPS** (earning per share), який визначається як чистий прибуток на одну акцію (у разі, якщо в статутному фонді емітента є привілейовані акції, слід зменшити суму прибутку, яка розподіляється, на суму виплат за привілейованими акціями).

Поєднання суб'єктивних очікувань багатьох інвесторів формує ринковий попит на акції, унаслідок чого можна визначити співвідношення між їх ринковою ціною та річним доходом на акцію, яке є визначальним для пошуку недооцінених акцій і визначається співвідношенням ринкової ціни акції до її показника EPS.

Крім цих двох показників, для власників суттєвим є *показник дивідендного покриття*, яке визначається співвідношенням EPS до суми дивіденду на одну просту акцію.

Для оцінки ефективності фінансових інвестицій використовують *показник дохідності інвестицій*), який є досить простим і тому використовується часто для оцінки діяльності:

$$SRR = \frac{NP}{TIC} \cdot 100\%$$

де NP — чистий прибуток за певний інтервал часу;

TIC — інвестиційні витрати (вкладення) за цей інтервал часу.

Порівнюючи цей показник із планованим рівнем дохідності, інвестор має можливість зробити висновок, чи справдились його очікування щодо інвестування.

Недоліком цього показника є те, що він не враховує вартості грошей у часі, а також час виникнення грошових потоків та їх узгодженість.

Серед боргових зобов'язань, що перебувають в обігу, найбільш значну групу складають ЦП, що дають фіксований прибуток. Прикладами подібних ЦП є облигації, депозитні сертифікати та деякі інші види зобов'язань. До цього виду цінних паперів можна також віднести і привілейовані акції, якщо за ними регулярно виплачується фіксований дивіденд.

Як правило, будь-який борговий ЦП має такі основні характеристики: номінальна вартість, купонна ставка прибутковості, дата випуску, дата погашення, сума погашення. Найважливішу роль в аналізі цінних паперів відіграють дата і ціна їх придбання, а також середня тривалість платежів.

Номінальна вартість — це сума, вказана на бланку ЦП, або в умовах випуску. Під час погашення боргового ЦП власникові повертається його номінальна вартість та, як правило, сплачується процентний дохід. Однак поточна ціна ЦП може не збігатися з номіналом і залежить від ситуації на ринку. Якщо ціна, сплачена за ЦП, нижча за номінал, говорять, що облигація продана зі знижкою або з дисконтом, а якщо вище — з премією.

Купонна норма прибутковості — це процентна ставка, за якою власникові облигації виплачується періодичний прибуток. Відповідно сума періодичного прибутку дорівнює добутку купонної ставки на номінальну вартість облигації і виплачується кожного купонного періоду (раз у рік, півріччя або квартал).

Дата погашення — дата викупу облигації емітентом у її власника (як правило, за номіналом). Дата погашення вказується в умовах випуску облигації. На практиці в аналізі важливу роль відіграє загальний термін обігу облигації, а також дата її купівлі.

Для короткострокових боргових ЦП їх розміщення часто здійснюється за ціною, що менше їх номінальної вартості, а погашення — за номінальною вартістю. У цьому разі ЦП на ринку буде продаватися з дисконтом. Норма прибутковості, яку отримає інвестор, залежить від різниці між ціною купівлі (P) і номінальною вартістю (N) (ціною погашення). Оскільки номінал облигації відомий (або може бути взятий за 100%), для визначення прибутковості операції досить знати дві величини — ціну купівлі P (або курс K) на дату проведення операції і термін до погашення в днях — t .

Розрахунок ціни придбання P дисконтних облигацій здійснюється з урахуванням простих процентів за річною ставкою Y (у будь-який момент до дати погашення, на первинному або вторинному ринку):

$$P = \frac{N}{\left(1 + Y \cdot \frac{t}{B}\right)},$$

де t — число днів до погашення;

Y — річна ставка процентів;

N — номінал;

B — часова база (360 для звичайних; 365 або 366 для точних процентів).

Процес оцінки вартості дисконтної облигації полягає у визначенні сучасної величини елементарного потоку платежів за формулою простих процентів виходячи з необхідної норми прибутковості (ринкової ставки) Y .

Тоді курсова вартість (курс) дисконтної облигації в будь-який момент часу обчислюється за формулою:

$$K = \frac{1}{\left(1 + Y \cdot \frac{t}{B}\right)},$$

де t — число днів до погашення на дату оцінки;

Y — річна ставка процентів;

B — часова база (тривалість календарного року — 360 або 365/366 днів).

Ціна процентного боргового зобов'язання з виплатою процентів у момент погашення дорівнює поточній вартості майбутніх потоків платежів, розрахованій за простими процентами, яка забезпечує отримання необхідної норми прибутковості (прибутковість до погашення). З урахуванням накопиченого на момент проведення операції доходу S , вартість P_1 , що відповідає необхідній нормі прибутковості Y , може бути визначена з такого співвідношення:

$$P_1 = \frac{N + S}{\left(1 + Y \cdot \frac{t}{B}\right)},$$

де t — число днів до погашення.

При $Y = r$ ринкова вартість зобов'язання на момент випуску буде рівна номіналу (тобто $P_1 = N$). При $Y > r$, відповідно $P_1 < N$, і борговий ЦП буде розміщуватися з дисконтом, а у випадку $Y < r$ — з премією (тобто $P_1 > N$). Курсова вартість K боргового зобов'язання визначається при цьому як:

$$K = \frac{1 + \frac{S}{N}}{\left(1 + Y \cdot \frac{t}{B}\right)},$$

де t — кількість днів до погашення;

N — номінальна вартість;

S — абсолютна величина доходу, накопичена до дати здійснення операції.

Оскільки величина S може бути знайдена зі співвідношення:

$$S = N \cdot r \cdot \frac{t_1}{B},$$

де t_1 — кількість днів від моменту випуску до дати операції, повна ринкова вартість P_1 боргового ЦП може бути також визначена як сума номінальної вартості ЦП N та накопиченого процентного доходу S :

$$P_1 = N \cdot \frac{\left(1 + r \cdot \frac{t_1}{B}\right)}{\left(1 + Y \cdot \frac{t}{B}\right)}.$$

Розрахунок дохідності короткострокових облігацій, які розміщуються з дисконтом, здійснюється за формулою простих процентів. У цьому випадку формула для визначення прибутковості короткострокового зобов'язання може мати такий вигляд:

$$Y = \frac{(N - P_1) \cdot B}{P_1 \cdot t} = \frac{(1 - K) \cdot B}{K \cdot t},$$

де t — число днів до погашення;

P_1 — ціна купівлі;

N — номінал;

K — курсова вартість;

B — часова база (360 — для звичайних; 365 або 366 — для точних процентів).

Але розраховані за формулою простих процентів показники мають, як мінімум, два недоліки:

- їх не можна використати для порівняння ефективності проведення короткострокових операцій з іншими видами інвестицій, у тому числі — довгостроковими;

- вони не враховують можливості неодноразового реінвестування отриманих прибутків протягом року за деякими видами короткострокових зобов'язань (наприклад депозитних сертифікатів НБУ).

Для подолання вказаних обмежень використовують більш універсальний показник — **ефективна прибутковість** (припущення про багаторазове реінвестування більш коректно враховує формула прирощення за складними процентами).

У зв'язку з цим для розрахунку прибутковості короткострокового зобов'язання може бути використана така формула ефективної прибутковості:

$$YTM = \left(\frac{N}{P_1} \right)^{\frac{B}{t}} - 1,$$

де t — число днів до погашення;

P_1 — ціна купівлі;

N — номінал;

B — часова база (360 — для звичайних; 365 або 366 — для точних процентів).

Зауважимо, що хоча дисконтування за формулою складних процентів проводиться, як правило, лише для довгострокових інвестицій, показник YTM , котрий визначається за формулою складних процентів, може бути використаний для порівняння ефективності операцій, що проводяться з цінними паперами, які мають різні терміни погашення (в тому числі і короткострокових). Але оскільки для різних боргових ЦП періодичність нарахування процентів (сплати доходу) може суттєво відрізнятись. У цьому разі доцільно використовувати ефективну річну ставку r_{ef} :

$$r_{ef} = \left(1 + \frac{r_n}{k} \right)^k - 1$$

де r_n — номінальна річна процентна ставка;

k — кількість нарахувань процентних доходів за рік.

Якщо короткострокова безкупонна облігація купується з метою подальшої реалізації (тобто для проведення арбітражних операцій), її прибутковість визначається цінами і термінами купівлі-продажу:

$$Y = \frac{(P_2 - P_1)}{P_1} \cdot \frac{B}{t_1 - t_2};$$

$$YTM = \left(\frac{P_2}{P_1} \right)^{\frac{B}{t_1 - t_2}} - 1$$

У цьому випадку в момент за t_2 днів до погашення ціна перепродажу P_2 , що забезпечує отримання необхідної норми прибутковості Y , визначається з такого співвідношення:

$$P_2 = P_1 \cdot \left(1 + \frac{t_1 - t_2}{B} \right) \cdot Y$$

де P_1 — ціна купівлі;

t_1 — число днів до погашення в момент купівлі;

t_2 — число днів до погашення в момент перепродажу.

Визначення дохідності за процентними борговими цінними паперами, які розміщуються за номінальною вартістю, а проценти виплачуються в момент погашення. До цього виду цінних паперів, відносять, як правило, депозитні (ощадні сертифікати) банків, короткострокові облігації, а також векселі з нарахуванням процентів. Для простоти далі розглянемо прибутковість тільки для депозитних сертифікатів.

Дохід за сертифікатом виплачується в момент погашення разом з основною сумою боргу, виходячи з обумовленої при розміщенні сертифіката процентної ставки r .

З урахуванням введених раніше позначень, абсолютний розмір доходу за сертифікатом S може бути визначений так:

$$S = N \cdot r \cdot \frac{t}{B}$$

де N — номінал;

r — процентна ставка за сертифікатом;

t — термін до дати погашення в днях;

B — часова база (360 — для звичайних; 365 або 366 — для точних відсотків).

Відповідно річна прибутковість до погашення Y , обчислена за формулою простих відсотків, буде дорівнювати:

$$Y = \frac{S}{N} \cdot \frac{B}{t}$$

З цього випливає, що коли зобов'язання розміщене за номіналом і пред'явлене до погашення у визначений термін, його прибутковість буде рівна оголошеній ставці процентів (тобто $Y = r$).

Якщо сертифікат продається (купується) між датами випуску і погашення, абсолютна величина прибутку S буде розподілена між покупцем і продавцем відповідно до ринкової ставки (норми прибутковості покупця) Y за аналогічними ЦП на даний момент часу і пропорційна терміну володіння ЦП кожною зі сторін. Частина прибутку, належна покупцеві (S_2) за термін t_2 , що залишився до дати погашення, дорівнюватиме:

$$S_2 = \frac{S}{1 + \frac{Y \cdot t_2}{B}}$$

де t_2 — число днів від моменту купівлі до дати погашення сертифіката.

Відповідно продавець отримає величину доходу S_1 :

$$S_1 = S - S_2.$$

Зазначені співвідношення відображають ситуацію рівноваги на ринку (тобто «справедливого» розподілу доходів відповідно до ринкової ставки Y і пропорційно терміну володіння ЦП кожною зі сторін). Будь-яке відхилення в той чи інший бік спричинить перерозподіл доходу на користь одного з учасників операції. Неважко помітити, що при $r < Y$ накопичений прибуток продавця буде нижчим за обіцяний за умовами випуску.

Гранична величина ринкової ставки Y , за якої продавець ЦП все ще отримує прибуток, повинна задовольняти нерівності:

$$Y < \frac{t_1}{t_2} \cdot r$$

де r — ставка за сертифікатом;

Y — ринкова ставка;

t_1 — число днів до погашення в момент купівлі;

t_2 — число днів до погашення в момент перепродажу.

При цьому **прибутковість операції для продавця** буде дорівнювати:

$$Y = \frac{1 + \frac{t_1}{B} \cdot r}{1 + \frac{t_2}{B} \cdot Y} \cdot \frac{B}{t_1 - t_2};$$

$$YTM = \left(\frac{B + t_1 \cdot r}{B + t_2 \cdot Y} \right)^{\frac{365}{t_1 - t_2}} - 1$$

Під час періодичних купонних виплат за борговими ЦП доводиться оцінювати у часі не одиничні грошові суми, а потоки грошових коштів. Обчислення дисконтованої оцінки сум грошових коштів у цьому випадку здійснюється через використання відповідних формул для кожного елемента грошового потоку. Елемент грошового потоку заведено позначати CF_k (від cash

flow), де k — номер періоду, в який розглядається грошовий потік. Грошовий потік, який складається з однакових грошових сум, називається анuitетом.

У випадку n рівних за обсягом купонних виплат формула для суми процентних виплат $PV\%$ за купонною облигацією, що має n купонів, буде мати вигляд:

$$PV\% = \sum_{k=0}^n \frac{CF_k}{(1+d)^k},$$

а сумарний грошовий потік інвестору, включаючи погашення, становитиме:

$$PV = PV_n + PV\% = \frac{N}{(1+d)^n} + \sum_{k=0}^n \frac{CF_k}{(1+d)^k},$$

де PV_n — поточна вартість номінала N цінного папера;

$PV\%$ — поточна вартість усіх процентних виплат;

d — ставка дисконтування;

CF_k — абсолютна вартість k -ї процентної виплати.

Аналогічна формула використовується для оцінки **поточної вартості нескінченного (за часом) потоку грошових коштів** (наприклад, за привілейованими акціями), яка обчислюється підсумовуванням нескінченного ряду (припускаючи, що $CF_k = CF = \text{const}$):

$$PV\% = \sum_{k=0}^{\infty} \frac{CF_k}{(1+d)^k} = \frac{CF}{d}.$$

У разі короткотермінового володіння цінними паперами, за якими, наприклад, дохід від зазначеного володіння складається із можливих дивідендних або процентних виплат D і зміни курсової вартості ЦП, **дохідність** становить:

$$Y = D + \frac{(S_{out} - S_{in})}{S_{in}} \cdot \frac{B}{t},$$

де S_{in} — ціна купівлі ЦП;

S_{out} — ціна продажу ЦП;

t — кількість днів володіння ЦП;

B — часова база (360 — для звичайних; 365 або 366 — для точних процентів).

Тести

1. До капітальних (реальних) інвестицій належать:

- а) інвестиції в цінні папери;
- б) інвестиції в основні засоби;
- в) інвестиції в статутний капітал іншого підприємства;
- г) депозитні вклади в банках.

2. До фінансових інвестицій належать:

- а) інвестиції в нове будівництво;
- б) інвестиції в цінні папери;
- в) інвестиції в технічне переозброєння підприємства;
- г) інвестиції в реконструкцію та модернізацію підприємства.

3. Початковий дохід у реальному інвестуванні— це:

- а) чистий дохід від реалізації продукції;
- б) дохід від реалізації продукції;
- в) дохід, що утворюється внаслідок отримання податкових пільг;
- г) сума чистого прибутку й амортизаційних відрахувань.

4. Експлуатаційний дохід у реальному інвестуванні— це:

- а) сума чистого прибутку й амортизаційних відрахувань;
- б) чистий дохід від реалізації продукції;
- в) валовий прибуток;
- г) операційний прибуток.

5. Чистий дохід від реальних інвестицій — це:

- а) алгебраїчна сума первинних доходів і витрат;
- б) різниця між первинним доходом та інвестиційними витратами;
- в) різниця між експлуатаційним доходом і первинними витратами;
- г) різниця між експлуатаційним доходом та інвестиційними витратами.

6. Для приведення грошових потоків до початку інвестування застосовують такий методичний прийом:

- а) нарощення;
- б) порівняння;
- в) дисконтування;
- г) елімінування.

7. Масштаб інвестицій— це:

- а) мінімізація вкладень;
- б) собівартість одиниці продукції, робіт, послуг;
- в) скорочення строку окупності інвестицій;
- г) відношення обсягу інвестування до потужностей інвестиційних об'єктів.

8. Період окупності інвестицій— це:

- а) нормативний строк освоєння інвестиційного проекту;
- б) період, необхідний для того, щоб чисті прибутки від інвестицій відшкодували витрати;
- в) дисконтований період окупності;
- г) ліквідність інвестиційного проекту після введення об'єкта в експлуатацію.

9. Експлуатаційний дохід від інвестицій визначається:

- а) сума валового прибутку й амортизаційних відрахувань;
- б) сума чистого прибутку і амортизаційних відрахувань;
- в) дохід від реалізації продукції за вилученням амортизаційних відрахувань;
- г) сума операційного прибутку і амортизаційних відрахувань.

10. Чистий дохід від реальних інвестицій визначається як:

- а) сума валового прибутку й амортизаційних відрахувань;
- б) сума чистого прибутку і амортизаційних відрахувань;
- в) різниця між інвестиційними витратами та експлуатаційним доходом;
- г) сума операційного прибутку і амортизаційних відрахувань.

11. Курс акцій—це відношення:

- а) процентів отриманих до процентів сплачених;
- б) дивідендів до позичкового процента;

- в) дисконтованої вартості до позичкового процента;
- г) ринкової вартості до номінальної вартості;
- д) акціонерний капітал до середньої кількості акцій, випущених в обіг.

12. Ефективність використання акцій визначається відношенням:

- а) чистого доходу за звичайними акціями до середньорічної кількості акціонерів;
- б) чистого прибутку до номінальної вартості акцій;
- в) випланих дивідендів до середньої кількості акцій, випущених в обіг;
- г) чистого доходу за акціями до їх собівартості.

13. Ефективність інвестиційного проекту характеризує:

- а) валовий прибуток;
- б) рентабельність інвестиційних витрат;
- в) чистий приведений дохід;
- г) дохід від реалізації продукції.

Тема 7. Аналіз валютних операцій банку

7.1. Економічна сутність валютних операцій та завдання аналізу.

7.2. Аналіз масштабів, динаміки та структури валютних операцій.

7.3. Аналіз валютної позиції банку.

7.1. Економічна сутність валютних операцій та завдання аналізу.

Провідна роль банків на валютному ринку обумовлюється значними обсягами операцій, що становлять близько 90 %, та спектром послуг, які забезпечують попит широкого кола суб'єктів. Особливістю діяльності банку у сфері валютних операцій є його функція агента валютного контролю, що зобов'язує банк здійснювати контроль за дотриманням вимог валютного законодавства.

Валюта України — грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках у банківських та інших кредитно-фінансових установах на території України;

Іноземна валюта — іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави, а також вилучені з обігу або такі, що вилучаються з нього, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти у грошових одиницях іноземних держав і міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, що перебувають на рахунках або вносяться до банківських та інших кредитно-фінансових установ за межами України;

Банківські метали — це золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, вироблені з дорогоцінних металів;

Розрізняють такі **валютні операції**:

- операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України;

- операції, пов'язані з використанням валютних цінностей у міжнародному обігу як засобу платежу, з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності;

- операції, пов'язані з увезенням, переказуванням і пересиланням на територію України та вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.

Різновидність валютних операцій банку базується на сутності операцій та їх особливостях і вимагає певної класифікації. Валютні операції можна поділити на такі групи:

- торговельні та неторговельні операції;

- поточні операції, що пов'язані з рухом капіталу, термінові операції;

- власні операції банку та операції, що здійснюються за дорученням клієнтів.

Для здійснення аналізу валютних операцій, визначення їх ефективності банк на власний розсуд, залежно від обсягів та напрямів операцій, здійснює їх групування. При цьому слід мати на увазі, що частина розрахунків клієнтів банку за зовнішньоекономічними контрактами здійснюється у національній валюті, але відповідно до вимог валютного законодавства теж належить до категорії валютних операцій.

Основною метою аналізу валютних операцій є:

- забезпечення необхідною інформацією процесу управління та прийняття рішень стосовно операцій з іноземною валютою;

- забезпечення можливості розроблення аргументованої концепції розвитку банку, яка базується на комплексному підході до аналізу валютних активів та пасивів банку, зовнішнього та внутрішнього середовища, що дає змогу проводити діагностику та прогнозування банківської діяльності в цілому і на валютному ринку зокрема;

- формування лімітної політики банку;

- дотримання нормативів НБУ у сфері валютних операцій

Завданнями аналізу валютних операцій, які забезпечують виконання даної мети, є:

- оцінювання діяльності банку на валютному ринку, його масштабності та конкурентоспроможності;

- визначення достатності можливостей банку для повного та адекватного співвідношення обсягів валютних операцій зі ступенем прийнятого ризику і рівнем прибутковості;

- контроль показників валютного ризику, що забезпечується дотриманням установлених нормативів відкритої валютної позиції;

- оцінка ефективності формування та використання валютних ресурсів;

- визначення способів залучення валютних коштів на вигідних умовах;

- оцінювання прибутковості валютних операцій;

- обґрунтування доцільності здійснення тих чи інших валютних операцій банку;
- оцінювання ефективності впровадження нових банківських продуктів;
- визначення об'єктивних та суб'єктивних факторів, що впливають на здійснення валютних операцій.

7.2. Аналіз масштабів, динаміки та структури валютних операцій

Першочерговий етап аналізу діяльності банку — оцінювання структури його валютних активів і пасивів, визначення масштабів його діяльності на валютному ринку. Для цього необхідно визначити та проаналізувати питому вагу валютних активів та зобов'язань банку в їх загальному обсязі, динаміку та тенденції розвитку у цій сфері діяльності.

Масштаби діяльності банку оцінюються за питомою вагою валютних активів та зобов'язань банку в їх загальній масі.

Частка валютних активів (Чв.а.) та зобов'язань банку (Ч в.з.) у їх загальному обсязі розраховується за такими формулами:

$$\text{Чв.а.} = \text{Ав} / \text{Азаг};$$

де Ав – валютні активи;

Азаг – активи загальні.

$$\text{Чв.з.} = \text{Зв.} / \text{ЗК},$$

де Зв.- валютні зобов'язання;

ЗК – залучені кошти.

Важливо оцінити динаміку змін цих показників на початок та кінець звітного періоду. Крім того, необхідно визначити абсолютний приріст валютних активів та валютних зобов'язань, врахувавши зміни у курсі іноземної валюти, який діяв у порівнюваних періодах.

Абсолютний приріст валютних активів (зобов'язань) розраховується як різниця суми валютних активів (валютних зобов'язань) на кінець та початок періоду:

$$\text{Пр.в.а.} = \text{Ав}_1 - \text{Ав}_2,$$

де Пр.в.а. — абсолютний приріст валютних активів;

Ав₁— валютні активи на початок періоду;

Ав₂— валютні активи на кінець періоду.

Абсолютний приріст валютних зобов'язань розраховується:

$$\text{Пр.в.з.} = \text{Зв}_1 - \text{Зв}_2,$$

де Зв₁ — зобов'язання в іноземній валюті на початок звітного періоду;

Зв₂— зобов'язання в іноземній валюті на кінець звітного періоду.

Темп зростання валютних активів (Тв.а.) та зобов'язань (Тв.з.) розраховується як співвідношення валютних активів (зобов'язань) на кінець періоду до валютних активів (зобов'язань) на початок періоду:

$$\text{Тв.а.} = \text{Ав}_1 / \text{Ав}_2; \quad \text{Тв.з.} = \text{Зв}_1 / \text{Зв}_2,$$

Темп приросту валютних активів (Тп.в.а.) та валютних зобов'язань (Тп.в.з.) визначається як співвідношення різниці суми валютних активів (зобов'язань) на кінець та початок періоду до їх суми на початок періоду:

$$T_{п.в.а} = \frac{A_{B_2} - A_{B_1}}{A_{B_1} + A_{B_2}} \cdot 100\%; \quad T_{п.в.з} = \frac{З_{B_2} - З_{B_1}}{З_{B_1} + З_{B_2}} \cdot 100\% .$$

Розрахунок темпів приросту валютних активів дає можливість оцінити активність банку на валютному ринку. При цьому необхідно з'ясувати, які чинники впливають на ті чи інші зміни. Якщо збільшення абсолютних та процентних значень показників приросту активів не пов'язано зі збільшенням офіційного курсу іноземних валют, то ці зміни є наслідком розвитку масштабів валютних операцій.

Структурний аналіз валютних активів та пасивів може проводитись за такими групами (класифікаційними ознаками):

- за статтями активів і пасивів;
- за видами валют;
- за видами операцій;
- операції, що здійснюються з резидентами та нерезидентами;
- операції, що здійснюються у вільно конвертованій валюті та неконвертованій валюті.

Для визначення питомої ваги обсягу коштів в іноземній валюті звітного періоду у їх загальному обсязі використовуються дані оборотно-сальдового балансу. Розрахунок здійснюється як співвідношення суми оборотів за дебетом та кредитом в іноземній валюті до загальної суми оборотів банку у звітному періоді.

Ці показники залежно від їх значень будуть характеризувати ємність валютних операцій та їх частку у загальній масі. Їх можна порівняти з показниками інших банків і визначити у такий спосіб місце конкретного банку на валютному ринку та значимість операцій із валютними коштами у діяльності банку.

Питома вага валютних активів та зобов'язань, динаміка змін у структурі активів та пасивів банку, показники у розрізі валют визначають основні тенденції діяльності банку, їх стабільність на внутрішньому та міжнародних валютних ринках.

Аналіз обсягів валютних операцій у розрізі видів валют та резидентності.

Класифікуючи операції за ознакою резидентності, слід виділити операції у розрізі контрагентів банку: операції з фізичними особами, юридичними та міжбанківські.

До операцій банку, що здійснюються в іноземній валюті, належать розрахунки клієнтів — суб'єктів підприємницької діяльності за зовнішньоекономічними контрактами, неторговельні операції, що здійснюються з фізичними особами (перекази, валютно-обмінні операції, операції з чеками, платіжними картками тощо) та операції за кореспондентськими рахунками банків-нерезидентів.

7.3. Аналіз валютної позиції банку

Валютна позиція банку — це співвідношення між сумою активів і позабалансових вимог у певній іноземній валюті, та з іншого боку, сумою балансових і позабалансових зобов'язань у цій же валюті. Валютна позиція може бути відкритою або закритою. Відкритою вважають таку валютну позицію, в якій різниця між вимогами і зобов'язаннями в іноземній валюті не дорівнює нулю. Якщо така різниця дорівнює нулю, то валютну позицію називають закритою. Відкрита валютна позиція несе додатковий ризик у разі зміни валютного курсу.

Валютна позиція вважається відкритою, коли сума балансових та позабалансових вимог банку не збігається із сумою його балансових та позабалансових зобов'язань у певній іноземній валюті. Оскільки така ситуація можлива за двох умов, то розрізняють відкриту валютну позицію довгу і коротку. **Валютна позиція є відкритою довгою**, коли вимоги банку перевищують його зобов'язання в певній іноземній валюті. Коли ж зобов'язання в певній іноземній валюті перевищують вимоги банку у цій валюті, **відкрита валютна позиція є короткою**. *При розрахунку відкрита довга валютна позиція позначається знаком «плюс», а коротка — знаком «мінус».*

Валютним операціям притаманний валютний ризик за умови наявності відкритої валютної позиції. Якщо у банку відкрита довга валютна позиція у певній валюті, то він зазнає збитків у разі падіння курсу цієї валюти щодо національної. Якщо ж наявна коротка відкрита валютна позиція у певній валюті, то банк зазнає втрат у разі підвищення курсу цієї валюти.

Загальна довга відкрита валютна позиція вказує на перевищення сукупної вартості активів та позабалансових вимог над вартістю пасивів і позабалансових зобов'язань у кожній іноземній валюті, тобто, коли обсяг вимог за купленою валютою перевищує обсяг зобов'язань. Вона показується із знаком "+". У разі підвищення курсу національної валюти щодо іноземної банк з такою позицією може зазнати додаткових витрат.

Загальна коротка відкрита валютна позиція вказує на перевищення сукупної вартості пасивів і позабалансових зобов'язань над вартістю активів та позабалансових вимог за кожною іноземною валютою, тобто, якщо обсяг зобов'язань за проданою валютою перевищує обсяг вимог. Вона показується із знаком "-". Банк з такою позицією може зазнати додаткових витрат у разі підвищення курсу іноземної валюти щодо національної.

На відкриту валютну позицію банку впливають такі фактори:

- купівля, продаж безготівкової і готівкової валюти для виконання поточних чи строкових операцій;
- одержання (сплата) іноземної валюти у вигляді доходів або витрат та нарахування доходів і витрат, які враховуються на гривневих рахунках;
- купівля (продаж) основних засобів та товарно-матеріальних цінностей за іноземну валюту;
- надходження коштів в іноземній валюті до статутного капіталу;
- списання банком безнадійної заборгованості в іноземній валюті;

- інші обмінні операції в іноземній валюті.

Уповноважений банк у межах нормативів загальної валютної позиції банку встановлює і розподіляє субліміти на відкриті валютні позиції головній конторі та філіям банку, що мають дозволи на ведення валютних операцій.

З метою зменшення валютного ризику в діяльності банків НБУ встановлює **норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку (Н13)**. При цьому ризик загальної відкритої довгої валютної позиції обмежується нормативом Н13-1, а ризик загальної відкритої короткої валютної позиції — нормативом Н13-2.

Нормативи валютної позиції, встановлені НБУ, визначають верхню межу допустимого валютного ризику.

Норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції (Н13) розраховується за формулою:

$$Н13=ЗВВП/РК,$$

де ЗВВП — загальна відкрита валютна позиція за всіма балансовими та позабалансовими активами і зобов'язаннями банку за всіма іноземними валютами у гривневому еквіваленті. Розраховується як алгебраїчна сума всіх довгих і коротких валютних позицій у гривневому еквіваленті без урахування знаку.

Нормативне значення величини допустимого ризику загальної відкритої валютної позиції не більше 35 %.

Норматив ризику відкритої довгої валютної позиції (Н13-1) розраховується за формулою:

$$Н13-1=+ДВВП/РК,$$

де +ДВВП — загальна довга відкрита валютна позиція за іноземними валютами у гривневому еквіваленті.

Нормативне значення величини довгої відкритої валютної позиції не більше 30 %.

Норматив ризику відкритої короткої валютної позиції (Н13-2) розраховується за формулою:

$$Н13-2= -КВВП /РК,$$

де –КВВП — загальна коротка відкрита валютна позиція за іноземними валютами у гривневому еквіваленті.

Нормативне значення Н13-2 не більше 5 %.

Контроль за дотриманням економічних нормативів здійснюється територіальними управліннями НБУ та підрозділами департаменту банківського нагляду на щоденній, щодакдній та щомісячній основі.

Тести

1. Валютні цінності— це:

- а) валюта України, іноземна валюта, платіжні документи, що виражені в іноземній валюті;
- б) іноземна валюта;
- в) валюта України;

г) іноземні грошові знаки у формі банкнот, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави.

2. До зобов'язань банку в іноземній валюті належать:

- а) кошти, які залучені в іноземній валюті;
- б) тільки кошти на поточних та депозитних рахунках клієнтів;
- в) тільки кошти на кореспондентських рахунках банку, депозити та кредити інших банків;
- г) кредити, що надані в іноземній валюті;
- д) готівка в іноземній валюті;
- е) строкові кошти фізичних осіб до запитання;
- є) кошти, що залучені в іноземній валюті на умовах субординованого боргу;
- ж) частка резерву, що сформована в іноземній валюті;
- з) залишки за кореспондентськими рахунками ностро.

3. До валютних активів належать:

- а) готівкові кошти в іноземній валюті;
- б) дорожні чеки;
- в) усі кошти в банках до запитання;
- г) кошти на рахунках лоро;
- д) строкові депозити фізичних осіб;
- е) строкові кошти фізичних осіб до запитання;
- є) кошти, що залучені в іноземній валюті на умовах субординованого боргу;
- ж) зобов'язання за резервами в іноземній валюті;
- з) кредити, що надані в іноземній валюті фізичним особам
- и) МБК в іноземній валюті отримані;
- і) МБК в іноземній валюті видані;
- к) залишки за кореспондентськими рахунками ностро.

4. До складу валютно-обмінних операцій належать:

- а) купівля у фізичних осіб-резидентів і нерезидентів готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;
- б) продаж фізичним особам-резидентам готівкової іноземної валюти за готівкові гривні;
- в) надання кредитів в іноземній валюті фізичним особам;
- г) купівля-продаж дорожніх чеків за готівкову іноземну валюту, а також купівля-продаж дорожніх чеків за готівкові гривні;
- д) конвертація (обмін) готівкової іноземної валюти однієї іноземної держави на готівкову іноземну валюту іншої іноземної держави;
- е) розрахунки платіжними картками;
- є) прийняття на інкасо банкнот іноземних держав та іменних чеків;
- ж) оплата зовнішньоекономічних контрактів;
- з) акредитив;
- и) операції з цінними паперами.

5. На стан валютної позиції банку впливають такі операції:

- а) купівля готівкової іноземної валюти;
- б) відкриття кореспондентського рахунку в іноземній валюті ностро;
- в) продаж готівкової іноземної валюти;

- г) виплата готівки з валютного рахунку клієнта;
- д) залучення коштів в іноземній валюті на депозитний рахунок;
- е) нарахування доходів в іноземній валюті;
- є) купівля безготівкової валюти;
- ж) відкриття кореспондентського рахунку лоро в іноземній валюті;
- з) формування резервів під можливі втрати за позиками в іноземній валюті.

6. Абсолютний приріст валютних активів розраховується як:

- а) сума валютних активів банку, поділена на суму активів банку;
- б) сума валютних активів банку, поділена на суму зобов'язань банку;
- в) різниця суми валютних активів на кінець та початок періоду;
- г) різниця суми валютних зобов'язань на кінець та початок періоду.

7. Темп зростання валютних зобов'язань розраховується як:

- а) відношення суми валютних зобов'язань на кінець періоду до суми валютних зобов'язань на початок періоду;
- б) відношення суми валютних активів на кінець періоду до суми валютних активів на початок періоду;
- в) різниця суми валютних зобов'язань на кінець та початок періоду;
- г) сума валютних активів банку, поділена на суму зобов'язань банку.

8. Про ризикову політику банку щодо валютних операцій банку свідчить:

- а) перевищення встановленого нормативу відкритої валютної позиції банку;
- б) надання кредитів в іноземній валюті суб'єктам підприємницької діяльності;
- в) дотримання нормативів відкритої довгої валютної позиції;
- г) закрита валютна позиція банку;
- д) відсутність кореспондентських рахунків, відкритих у зарубіжних банках.

9. Власні операції банку з купівлі (продажу, обміну) іноземної валюти (власні операції) — це:

- а) тільки валютно-обмінні операції;
- б) операції, проведені на підставі банківської ліцензії та письмового дозволу на здійснення операцій з валютними цінностями з власної ініціативи банку в межах лімітів відкритої валютної позиції банку;
- в) відкриття та обслуговування поточних рахунків в іноземній валюті;
- г) тільки операції з валютними цінностями на міжбанківському валютному ринку;
- д) всі операції з валютними цінностями.

10. Ефективність використання банком залучених ресурсів в іноземній валюті визначається на підставі таких показників:

- а) повноти використання залучених коштів в іноземній валюті;
- б) повноти використання залучених коштів в іноземній валюті з урахуванням операцій торгівлі іноземною валютою;
- в) доходності валютних коштів;
- г) структурного аналізу валютних активів;
- д) нормативів відкритої валютної позиції.

11. Для мінімізації ризику валютних операцій Національний банк вживає таких заходів:

- а) установлює ліміти на відкриту валютну позицію;
- б) обмежує проведення кредитних операцій у національній валюті;
- в) обмежує залучення депозитів в іноземній валюті;
- г) обмежує залучення депозитів у національній валюті;
- д) упроваджує систему внутрішніх лімітів банку на валютні операції (ліміти контрагента, ліміти у розрізі валют, філій банку, ліміти на види операцій);
- е) здійснює управління валютною позицією;
- є) здійснює управління валютним ризиком.

12. Зростання абсолютного значення дохідності від валютних операцій можна оцінити як:

- а) негативну тенденцію;
- б) позитивну тенденцію;
- в) неможливо оцінити за абсолютним значенням;
- г) неефективну кредитну політику банку;
- д) недотримання установлених лімітів відкритої валютної позиції банку.

13. Збільшення питомої ваги залучених ресурсів в іноземній валюті свідчить про:

- а) зростання загального обсягу залучених коштів в іноземній валюті;
- б) збільшення прибутковості валютних операцій;
- в) збільшення вартості залучених депозитів в іноземній валюті;
- г) зміни у структурі активів.

14. Наявності індивідуальної ліцензії Національного банку України потребують такі операції з валютними цінностями:

- а) операції з кредитування фізичних осіб в іноземній валюті;
- б) відкриття кореспондентських рахунків в іноземній валюті;
- в) придбання цінних паперів, емітованих нерезидентами;
- г) валютно-обмінні операції;
- д) операції, що проводяться в межах установлених нормативів відкритої валютної позиції.

15. До категорії «валютна операція на умовах "спот"» належать такі валютні операції:

- а) валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції на другий робочий день після дня укладення договору;
- б) валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції на перший робочий день після дня укладення договору;
- в) валютно-обмінні операції, що здійснюються через обмінний пункт;
- г) валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції (з поставкою валюти за договором) пізніше ніж на другий робочий день після дня укладення договору.

16. До категорії «валютна операція на умовах "форвард"» належать такі валютні операції:

- а) валютно-обмінні операції банку;
- б) валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції (з поставкою валюти за договором) пізніше ніж на другий робочий день після дня укладення договору;
- в) розрахунки за зовнішньоекономічними контрактами;
- г) валютна операція за договором, умови якого передбачають виконання цієї операції на другий робочий день після дня укладення договору.

17. Класифікатор іноземних валют та банківських металів— це:

- а) перелік валют із зазначенням їх офіційного курсу;
- б) затверджений Постановою Національного банку України перелік валют, у якому зазначаються їх найменування та цифровий і літерний код;
- в) затверджений рішенням правління банку перелік валют, у яких банк відкриває кореспондентські рахунки в зарубіжних банках;
- г) перелік вільно конвертованих валют.

18. Коефіцієнт плинності клієнтів розраховується як відношення:

- а) кількості закритих рахунків до середньої кількості рахунків клієнтів;
- б) кількості закритих рахунків в іноземній валюті до середньої кількості рахунків клієнтів;
- в) кількості закритих рахунків у національній валюті до середньої кількості рахунків клієнтів;
- г) різниці між кількістю відкритих та закритих рахунків до середньорічної кількості банківських рахунків.

Тема 8. Аналіз інших активно-пасивних операцій

8.1. Аналіз лізингових операцій банку

8.2. Аналіз факторингових операцій банку

8.3. Аналіз форфейтингових операцій

8.1. Аналіз лізингових операцій банку

Одним із напрямів аналізу послуг комерційного банку кредитного характеру є вивчення лізингових операцій банку.

Термін «лізинг» походить від англійського дієслова «to lease» — орендувати, брати в оренду. Лізингові операції прирівнюються до кредитних з усіма правами та нормами державного регулювання, які впливають із цього. Проте від кредиту лізинг відрізняється тим, що після закінчення його терміну та виплати всієї обумовленої суми договору об'єкт лізингу залишається власністю лізингодавця (якщо договором не передбачено викуп об'єкта лізингу за залишковою вартістю або передання у власність лізингоотримувача). При кредиті банк залишає за собою право власності на об'єкт як заставу позики.

Основною метою аналізу лізингових операцій є визначення їх ролі для банку як додаткового джерела отримання доходів та пошук невикористаних резервів підвищення рівня їх ефективності.

Досягнення цієї мети відбувається через вирішення таких завдань:

- визначення масштабів лізингових операцій у банківській діяльності;
- оцінка динаміки та структури лізингових операцій;

- аналіз дохідності та рентабельності лізингових операцій;
- визначення ризикованості лізингових операцій.

Традиційно в структурі активних операцій банку частка лізингових операцій незначна. Це пов'язано з недостатньо розвиненим ринком цих послуг в Україні та їх високою ризикованістю. Аналіз цих операцій доцільно починати з визначення їх місця в загальному обсязі активів банку.

Масштаби лізингових операцій (значимість цих операцій) для комерційного банку аналізуються за допомогою таких показників:

$$\mathbf{Ч1=Мор./Азаг,}$$

де Ч1 –частка майна, призначеного для передання в оренду в загальній сумі активів;

Мор.-майно, призначене для передання в оренду;

Азаг –активи загальні.

$$\mathbf{Ч2=Мор./ОЗ,}$$

де Ч2 –частка майна, призначеного для передання в оренду в загальній сумі основних засобів;

ОЗ –основні засоби банку.

$$\mathbf{Вл1=Мор./СК}$$

де Вл1 –величина лізингового майна на 1грн. статутного капіталу;

СК –статутний капітал банку.

$$\mathbf{Вл2=Мор./ВК}$$

де Вл2 –величина лізингового майна на 1грн. власного капіталу;

ВК –власний капітал банку.

Для аналізу динаміки лізингових операцій використовують стандартні показники динаміки:

- абсолютний приріст вартості майна, призначеного для передання в оренду;
- темп зростання вартості майна, призначеного для передання в оренду;
- темп приросту вартості майна, призначеного для передання в оренду.

У процесі аналізу лізингових операцій необхідно визначити, внаслідок чого змінюється вартість лізингового майна та наскільки повно воно використовується для отримання реального доходу в результаті надання обладнання у фінансовий та операційний лізинг. Для цього розраховується загальний коефіцієнт повноти використання лізингового майна ($K_{з,ліз}$) як відношення вартості майна, яке фактично передано у фінансову та операційну оренду, до вартості лізингового майна на початок періоду, збільшену вартість майна, придбаного протягом аналізованого періоду для цих цілей.

$$K_{з,ліз} = \frac{\text{Майно, передане у фінансову та операційну оренду}}{\text{Вартість майна на початок періоду} + \text{Вартість придбаного майна для передання в оренду}}$$

Ураховуючи, що майно, яке призначається для лізингових операцій, не все повністю використовується на ці цілі (особливо це стосується того майна, що неодноразово передається в операційну оренду), необхідно розраховувати коефіцієнт повноти використання майна для операційної оренди ($K_{\text{вик.оп.ліз}}$). Він розраховується як відношення вартості фактично переданого майна в операційну оренду до вартості лізингового майна на кінець періоду.

$$K_{\text{вик.оп.ліз}} = \frac{\text{Вартість фактично переданого майна в операційну оренду}}{\text{Вартість лізинговою майна на кінець періоду}}.$$

Після аналізу руху та повноти використання доцільно провести структурний аналіз лізингових операцій. Його можна здійснити за такими класифікаційними ознаками:

- *за видами*: операційний та фінансовий;
- *за формами*: прямий, зворотний, змішаний;
- *за умовами договору*: відмовний, невідмовний.

Аналіз лізингових операцій завершується оцінкою їх економічної ефективності. При цьому визначається величина номінального і реального, фактично отриманого доходу від лізингових операцій. Дохід від них являє собою суму фактично отриманої орендної плати від орендарів.

Отже, щоб розрахувати рівень доходності лізингових операцій, можна скористатися такими формулами:

$$D_{\text{ліз}} = \frac{\text{Сума фактично отриманої орендної плати}}{\text{Сума майна, переданого в оренду}}.$$

$$D_{\text{ліз}} = \frac{\text{Сума фактично отриманої орендної плати}}{\text{Сума лізинговою майна, що перебуває на балансі банку}}.$$

Для розрахунку рівня рентабельності лізингових операцій використовується така формула:

$$P_{\text{ліз}} = \frac{\text{Прибуток від лізингових операцій}}{\text{Сума нарахованої амортизації на лізингове майно}}.$$

Прибутковість лізингових операцій дорівнює співвідношенню між сумою прибутків від лізингових операцій і сумою майна, переданого в оренду:

$$\Pi_{\text{ліз}} = \frac{\text{Прибуток від лізингових операцій}}{\text{Вартість майна, переданого в оренду}}.$$

Узагальнюючим показником значимості лізингових операцій в одержанні прибутку є питома вага доходу від лізингових операцій у загальній сумі доходу ($Y_{\text{дох.ліз}}$)

$$Y_{\text{дох.ліз}} = \frac{\text{Дохід від лізингових операцій}}{\text{Загальна сума доходів банку}}.$$

Крім того, в процесі аналізу лізингових операцій використовується такий показник, як доцільність проведення цих операцій для банку. Показник визначається через зіставлення питомої ваги доходів (або прибутків) від лізингових операцій у загальній сумі доходів (або прибутку) банку з питомою вагою лізингових операцій у загальній сумі активу балансу банку. Якщо значення внеску лізингових операцій у загальну справу одержання прибутку

більше, ніж їх питома вага в активах, то це свідчить про порівняно високу ефективність цих операцій.

8.2. Аналіз факторингових операцій банку

Одним із найперспективніших видів банківських послуг є факторинг — ризикований, але високоприбутковий бізнес, ефективне знаряддя фінансового маркетингу, одна з форм інтегрування банківських операцій, що найбільше пристосована до сучасних процесів розвитку економіки. Проте, незважаючи на те, що факторингові операції є основним інструментом управління дебіторською заборгованістю, обмеженість його використання обумовлена їх високою ризикованістю. Зрозуміло, що це стримує банки використовувати цей перспективний напрямок отримання додаткових доходів. Тому розроблення методики аналізу факторингових операцій, яка всебічно допомагає зважити їх позитивні та негативні сторони, є, безумовно, актуальним і необхідним завданням.

Термін «факторинг» походить від англійського «посередник, агент». В основі факторингових операцій лежить купівля банком розрахункових документів постачальника на відвантажену продукцію і передання постачальником банку права вимоги боргу платника зобов'язань за продукцію. Іншими словами, факторинг є різновидом посередницької діяльності, за допомогою якої посередник (факторинговий відділ банку) за певну плату одержує від підприємства право стягнути і зарахувати на його рахунок належні йому від покупців суми грошей (право інкасувати дебіторську заборгованість). Одночасно з цим посередник кредитує оборотний капітал клієнта і бере на себе його кредитний і валютний ризики. Класичний факторинг передбачає наявність комерційного кредиту, що надається в товарному вигляді продавцями покупцям у вигляді відстрочення платежу за продані товари, які оформляються відкритим рахунком.

Головною *метою аналізу факторингових операцій* є визначення невикористаних резервів з підвищення рівня їх ефективності.

Крім того, в процесі аналізу факторингових операцій необхідно визначити:

- ◆ рівень купівлі дебіторської заборгованості;
- ◆ значимість факторингу в діяльності банку;
- ◆ дохідність і прибутковість факторингових операцій;
- ◆ доцільність проведення факторингових операцій.

Аналіз факторингових операцій починається з визначення їх місця та значення в загальному обсязі активних операцій банку. Ці операції відносять до високодохідних, а відповідно до високоризикованих: ставки за ними на 2—3 відсоткові пункти вищі, ніж за кредитами, які надаються позичальникам з аналогічним фінансовим станом. Тому їх розвиток за сприятливого економічного стану в країні є позитивним фактором підвищення ефективності діяльності банку. Для оцінки загальної тенденції розвитку цих операцій аналіз проводиться за тривалий проміжок часу.

Значення факторингових операцій у діяльності комерційного банку визначається за допомогою таких показників:

- питома вага факторингових операцій у загальній сумі активних операцій комерційного банку;

- розмір факторингових операцій на 1 грн капіталу;
- розмір факторингових операцій на 1 грн статутного капіталу;
- рівень купівлі дебіторської заборгованості.

Для аналізу факторингової активності розраховується показник питомої ваги факторингу за такою формулою:

Після визначення місця, яке посідають факторингові операції в банківських операціях, проводиться аналіз їх динаміки та руху.

Аналіз динаміки здійснюється за допомогою стандартних показників:

- абсолютний приріст факторингових кредитів;
- темп зростання факторингових операцій;
- темп приросту факторингових операцій.

$$I_{\text{фактор}} = \frac{\text{Вкладення у факторингові операції}}{\text{Активи банку, всього}}$$

Аналіз руху факторингових кредитів починається з визначення співвідношення дебетових та кредитових оборотів за рахунками факторингових кредитів, тобто визначається коефіцієнт співвідношення наданих та повернутих факторингових кредитів.

Далі розраховуються такі коефіцієнти:

надання факторингових кредитів:

$$K_{\text{над.фактор}} = \frac{\text{Надані факторингові кредити}}{\text{Залишок факторингових кредитів на кінець періоду}};$$

повернення кредитів:

$$K_{\text{повер.фактор}} = \frac{\text{Суми, відшкодовані платниками}}{\text{Залишок факторингових кредитів на початок періоду}}.$$

Наступний етап аналізу — *структурний аналіз*. Передусім необхідно визначити галузеву структуру суб'єктів факторингових операцій. Такий аналіз необхідний для диверсифікації ризику. Зосередження цих операцій серед клієнтів однієї галузі підвищує ризик неплатежів.

Крім галузевої структури, слід також розглянути операції за географічними зонами та термінами. Аналіз структури факторингових операцій за географічними зонами дає змогу визначити, наскільки банк використовує різноманітні ринки для розширення діяльності та приваблення клієнтів. Проводиться також аналіз динаміки факторингових операцій у часі та аналіз якості цих операцій.

На розміри кредитного ризику в нашій країні впливають як мікро-, так і макроекономічні фактори. В останні роки ступінь кредитного ризику для українських банків різко підвищився.

Особливостями формування резерву за факторинговими операціями є те, що враховується тільки строк погашення зобов'язання. За ступенем ризику факторингові операції відносять до трьох груп ризику:

- стандартні — заборгованість, за якою строк погашення (повернення), передбачений договором, ще не настав (коефіцієнт ризику 2 %);

- сумнівні — існує прострочена заборгованість за операціями терміном до 90 днів (коефіцієнт ризику 50 %);
- безнадійні — термін простроченості заборгованості понад 90 днів (коефіцієнт ризику 100 %).

Для оцінювання якості портфеля факторингових кредитів з позиції ризику використовують такі коефіцієнти:

$$\text{Коефіцієнт якості} = \frac{\text{Факторингові кредити, зважені за ступенем ризику}}{\text{Факторингові кредити, всього}};$$

$$\text{Питома вага безнадійних факторингових кредитів} = \frac{\text{Факторингові кредити безнадійні}}{\text{Факторингові кредити, всього}};$$

$$\text{Питома вага проблемних факторингових кредитів} = \frac{\text{Прострочені факторингові кредити}}{\text{Факторингові кредити, всього}}.$$

Розраховуючи суму доходу від факторингових операцій, слід пам'ятати, що він складається з суми комісійних зборів за проведення банком цієї операції і суми процентів за наданий кредит фактор-банком. Розмір процента за кредит визначається на рівні ринкової ставки за короткостроковими позиками зі збільшенням її на кілька (2—3) пунктів. Розмір комісійного винагородження встановлюється з урахуванням набору послуг, що надаються. Їх розмір, як правило, коливається від 0,5 % до 3 % від суми куплених розрахункових документів (для західних банків).

Розрахунок рівня доходності факторингових операцій можна здійснити за допомогою такої формули:

$$D_{\text{фактор}} = \frac{\text{Дохід від факторингових операцій}}{\text{Сума, що перерахована факторбанком на оплату розрахункових документів}}.$$

Вигідність (доцільність) факторингових операцій для комерційного банку визначається зіставленням питомої ваги прибутку від факторингових операцій у загальній сумі банківського прибутку з питомою вагою факторингових операцій у загальній сумі активів банку.

8.3. Аналіз форфейтингових операцій

Операцією, подібною до факторингу, є форфейтинг. Але на відміну від факторингу форфейтинг — однократна операція, пов'язана зі стягуванням коштів за допомогою перепродажу придбаних прав на товари і послуги. Форфейтингові операції враховуються в бухгалтерському обліку аналогічно факторинговим.

Форфейтинг являє собою фінансову операцію з рефінансування дебіторської заборгованості за експортним товарним (комерційним) кредитом через передання (індосамент) переказного векселя на користь банку (факторингової компанії) зі сплатою останньому комісійної винагороди. Банк бере на себе зобов'язання з фінансування експортної операції через виплату за обліковим векселем, що гарантується наданням авалю банку країни імпортера.

Аналіз форфейтингових операцій починається з визначення їх місця та масштабів цих операцій серед інших форм безготівкових рахунків. Такий аналіз

проводиться за допомогою показника питомої ваги форфейтингових операцій, проведених за аналізований період. Як правило, частка цих операцій у загальних безготівкових розрахункових операціях банків в Україні дуже низька або форфейтингові операції не здійснюються взагалі. Проте банк, який активно працює з міжнародними розрахунками на зовнішньому ринку, повинен використовувати переваги цього напрямку роботи, враховуючи його високу вартість, а відповідно і високу рентабельність.

Після визначення місця, яке посідають форфейтингові операції в безготівкових розрахункових операціях, аналізується їх динаміка.

Аналіз динаміки проводиться за допомогою стандартних показників:

- абсолютний приріс форфейтингових операцій;
- темп зростання форфейтингових операцій;
- темп приросту форфейтингових операцій.

Наступним етапом аналізу є структурний аналіз форфейтингових операцій, який проводиться в розрізі видів валют, країн—учасників цих операцій, галузевого спрямування.

Оскільки форфейтингові операції вважаються трудомісткими та дорогими, завершальним етапом аналізу є аналіз економічної ефективності цих операцій. Він здійснюється за допомогою таких коефіцієнтів:

- дохідність форфейтингових операцій;
- частка доходу від форфейтингових операцій у загальній сумі доходів банку;
- дохід від форфейтингових операцій на 1 грн. активів банку;
- прибутковість форфейтингових операцій.

Форфейтування є найбільш юридично відпрацьованим способом рефінансування зовнішньоторговельного комерційного кредиту і потребує подальшого впровадження в банківську практику з метою підвищення конкурентоспроможності банку та його рейтингу за спектром послуг, що можуть надаватися банками.

Тести

1. За економічною сутністю лізингові операції відносять до:

- а) депозитних операцій;
- б) кредитних операцій;
- в) розрахункових операцій;
- г) емісійних операцій.

2. Значимість лізингових операцій для банку характеризується таким показником:

- а) абсолютний приріст вартості майна, призначеного для передання в оренду;
- б) коефіцієнт повноти використання лізингового майна для операційної оренди;
- в) дохідність лізингових операцій;
- г) частка майна, призначеного для передання в оренду, в загальній сумі активів банку.

3. Аналіз динаміки лізингових операцій здійснюється за допомогою таких показників (вибрати кілька):

- а) абсолютна динаміка лізингових операцій;
- б) абсолютний приріст обсягу лізингових операцій;
- в) частка майна, призначеного для передання в оренду, в загальній сумі основних засобів;
- г) темп приросту лізингових операцій;
- д) відносна динаміка лізингового майна.

4. За економічною сутністю факторингові операції належать до:

- а) депозитних операцій;
- б) кредитних операцій;
- в) розрахункових операцій;
- г) емісійних операцій.

5. Внутрішні факторингові операції— це форма факторингової послуги, що здійснюється за умови:

- а) постачальник та фактор-банк перебувають в одній країні;
- б) постачальник і його клієнт (тобто сторони за договором купівлі -продажу) перебувають в одній країні;
- в) суб'єкти факторингової операції обслуговуються в одному банку;
- г) постачальник, клієнт (тобто сторони за договором купівлі-продажу) та факторингова компанія перебувають в одній країні.

6. Конвенційний (відкритий) факторинг — це форма послуги, що здійснюється за умови:

- а) дебіторів клієнта не повідомляють про укладення договору факторингу;
- б) дебіторів клієнта повідомляють про укладення договору факторингу;
- в) постачальник та покупець перебувають під юрисдикцією різних країн;
- г) операція передбачає негайну оплату розрахункових документів постачальника.

7. Коефіцієнт надання факторингових кредитів розраховується:

- а) діленням наданих факторингових кредитів на залишок факторингових кредитів на кінець періоду;
- б) множенням наданих факторингових кредитів на середню тарифну ставку за цими операціями;
- в) діленням наданих факторингових кредитів на залишок факторингових кредитів на початок періоду;
- г) діленням наданих факторингових кредитів на суму заборгованості за вимогами, що виставляються постачальником клієнту.

8. За ступенем ризику факторингові операції належать до:

- а) п'яти груп ризику: стандартні, під контролем, субстандартні, сумнівні та безнадійні;
- б) чотирьох груп ризику: стандартні, прострочені, сумнівні до повернення, безнадійні;
- в) трьох груп ризику: стандартні, сумнівні, безнадійні;
- г) за групами ризику не поділяються.

10. Коефіцієнт якості портфеля факторингових кредитів розраховується:

- а) діленням факторингових кредитів на загальну суму кредитного портфеля;
- б) діленням загальної суми наданих факторингових кредитів на суму безнадійних списаних факторингових кредитів;
- в) діленням факторингових кредитів, зважених за ступенем ризику, на загальну суму факторингових кредитів;
- г) діленням якісних факторингових кредитів на суму безнадійних факторингових кредитів.

11. Коефіцієнт дохідності факторингових операцій розраховується:

- а) множенням доходу від факторингових операцій на середню процентну ставку за цими операціями;
- б) діленням суми доходу від факторингових операцій на суму, що перерахована фактор-банком на оплату розрахункових документів;
- в) діленням суми доходу від факторингових операцій на суму дохідних активів;
- г) множенням загальної суми факторингових кредитів на середній тариф за цими операціями.

12. За економічною сутністю форфейтингові операції відносять до:

- а) депозитних;
- б) кредитних;
- в) розрахункових;
- г) емісійних.

13. Динаміка форфейтингових операцій аналізується за допомогою таких показників (вибрати кілька):

- а) абсолютна динаміка форфейтингових операцій;
- б) темп приросту форфейтингових операцій;
- в) абсолютний приріст форфейтингових операцій;
- г) структура форфейтингових операцій;
- д) відношення обсягу форфейтингових операцій до валюти балансу банку;
- е) відношення доходів від форфейтингових операцій до загальної суми доходів банку;
- є) темп зростання обсягу форфейтингових операцій.

14. Аналіз масштабів форфейтингових операцій банку оцінюється на основі:

- а) відношення обсягу форфейтингових операцій до загальної суми активів банку;
- б) відношення обсягу форфейтингових операцій до загальної суми прибутків банку;
- в) відношення обсягу форфейтингових операцій до обсягу безготівкових розрахунків;
- г) відношення обсягу форфейтингових операцій до загальної суми доходів банку.

15. Коефіцієнт дохідності форфейтингових операцій розраховується:

а) множенням доходу від форфейтингових операцій на середню процентну ставку за цими операціями;

б) діленням суми доходу від форфейтингових операцій на суму форфейтингових операцій;

в) діленням суми доходу від форфейтингових операцій на загальний обсяг безготівкових розрахунків;

г) множенням загальної суми форфейтингових кредитів на середній тариф за цими операціями.

Тема 9. Аналіз банківських послуг

9.1. Аналіз розрахунково-касового обслуговування клієнтів у національній валюті

9.2. Аналіз операцій із банківськими платіжними картками

9.3. Аналіз нетрадиційних банківських послуг

9.1. Аналіз розрахунково-касового обслуговування клієнтів у національній валюті

Розрахункові банківські операції — рух грошей на банківських рахунках, здійснюваний згідно з розпорядженням клієнтів або в результаті дій, які в рамках закону привели до зміни права власності на активи.

Касові операції виконуються в мережі обмінних пунктів, платіжних терміналів і банкоматів шляхом інкасації виручки денною і вечірньою касами. Економісти філій контролюють і аналізують відхилення за своєчасністю здавання грошової виручки підприємствами, згідно з відмітками у контрольній відомості надходжень. Вони вивчають динаміку обсягів продажу та купівлі валюти за видами й отриману маржу, проведення платежів за допомогою пластикових карток. Матеріалами для аналізу є зведені звіти за надходженнями і видатками з оборотної каси. За матеріалами касових операцій вивчають рівень завантаження касирів та оцінюють характер і якість їхньої праці.

Значення аналізу розрахункових і касових операцій обумовлено місцем цих операцій у діяльності банків, а саме:

- розрахункові операції є найпоширенішими операціями банків, і частка цих операцій збільшується у зв'язку з динамічним розвитком роздрібного ринку, а також з використанням платіжних карток;

- розрахункові операції здійснює переважна більшість персоналу банку;

- розрахункові та касові операції виконуються не тільки як окремі операції, вони також супроводжують активні та пасивні операції;

- проведення цих операцій сприяє залученню найдешевших ресурсів;

- ризикованість розрахункових операцій значно нижча ризику активних операцій;

- доходи від розрахункових операцій є стабільнішими, ніж доходи від активних операцій.

Метою аналізу розрахункових операцій є визначення напрямів розширення кола послуг, підвищення конкурентоспроможності банку на ринку й отримання додаткових джерел доходів.

До змісту аналізу розрахункових і касових операцій входять:

- аналіз обсягів, структури і динаміки розрахункових і касових операцій;
- аналіз конкурентоспроможності банку на ринку щодо розрахункового та касового обслуговування клієнтів;
- аналіз результатів здійснення розрахунково-касового обслуговування.
- Аналізуючи розрахунково-касове обслуговування, потрібно використовувати такі групи інформаційних джерел:
 - законодавчі та нормативні документи щодо загальної банківської діяльності;
 - законодавчі та нормативні документи з питань розрахункових та касових операцій;
 - внутрішньобанківські документи з питань організації бухгалтерського обліку, організації документообігу;
 - форми статистичної та бухгалтерської звітності, які використовуються у процесі аналізу загальної банківської діяльності;
 - форми статистичної та фінансової звітності щодо розрахункових та касових операцій;
 - дані аналітичного обліку розрахункових та касових операцій;
 - дані аналітичного обліку доходів та витрат;
 - договори на розрахунково-касове обслуговування;
 - договори на встановлення і використання програмного забезпечення системи «Клієнт-Банк»;
 - внутрішньобанківські документи щодо структурних підрозділів, які здійснюють розрахункові та касові операції;
 - тарифи банку;
 - дані банків-конкурентів щодо видів послуг, тарифів та якості послуг.

Аналітичне вивчення банківського обслуговування поточних рахунків юридичних і фізичних осіб багатогранне. Оскільки надання послуг може бути в системі "Клієнт-банк" і у звичному режимі, тобто на основі пред'явлення документа на паперовому носії, звертають увагу на динаміку частки і солідності клієнтів, що надають перевагу електронній формі зв'язку з поточним рахунком. Солідність клієнта визначають видами рахунків, що відкриті йому у банку та залишками сум на них. Оскільки клієнт може відкрити поточні рахунки у двох банках, то звертають увагу на приналежність поточного рахунка до основного чи до другорядного. Також юридичні особи можуть виконувати розрахунки за допомогою пластикових карток та через Інтернет.

Банківський рахунок клієнта — це дзеркало його фінансово-господарської діяльності. За аналітичними параметрами поточного рахунку юридичної особи проводять групування інформації про резидентність, форму власності, галузь і вид діяльності, валюту рахунка. Це дозволяє розкрити тенденцію того, з якими клієнтами працює банк. Окремий рахунок дозволяє побачити:

- повноту здавання виручки та інші надходження;

— дотримання термінів здійснення перерахувань, внесення платежів і справляння податків;

— використання коштів за призначенням та черговістю платежів.

За матеріалами операційного дня банку формується архів даних про функціонування поточного рахунка клієнта і створюється досьє на нього. Ці дані є основою аналітичних спостережень при вивченні історії його кредитної чи інвестиційної діяльності.

Аналіз і контроль дотримання клієнтами касової дисципліни передбачає таке: щорічно банк встановлює ліміт залишку коштів у касі клієнта; раз у два роки вивчається фактичне дотримання клієнтами ліміту каси. Для цього виїжджають до клієнта і за показниками щонайменше трьох місяців вивчають динаміку щоденного залишку коштів у касі. Щоденне банківське спостереження за потребами клієнта в коштах вивчається за даними календаря видачі на виплату заробітної плати, графіка внесення виручки.

Нині клієнти зобов'язані кошти на заробітну плату і виплату дивідендів брати тільки з рахунку у банку. Витрачання на інші цілі дозволено з виручки, яка отримана готівкою. При розрахунках юридичних осіб пластиковими картками вимоги до ліміту коштів у касі змінюються. У цьому випадку посилюють вимоги до основного поточного рахунка.

У процесі обслуговування банківських рахунків клієнтів виникає дебіторська і кредиторська заборгованість. Дебіторська заборгованість у розрахунках з клієнтами включає заборгованість (примітка 19, рахунок 280) за:

— операціями з купівлі іноземної валюти та дорогоцінних металів для клієнтів (суми авансовані або нестача попередньо депонованих коштів клієнтів);

— операціями з грошово-речовими лотереями;

— індексацією грошових заощаджень;

— авансованими коштами клієнтам, які не підкріплені кредитними угодами.

Ця заборгованість може бути нормальною і сумнівною. Сумнівною вважається така, за якою не має впевненості у поверненні коштів. Вона показується на рахунках розділу 288 плану рахунків. До неї належать заборгованість за цінними паперами та іншими операціями колишнього СРСР та ін. Оцінка міри сумніву вивчається за часом прострочки платежів та їх обсягом, можливостями стягнення і відшкодування втрат. Структуру дебіторської заборгованості вивчають за такими ознаками: до 1-го місяця, від 1-го до 3-х, від 3-х до 6-ти, від 6-ти до 1-го року і більше року. Під сумнівну дебіторську заборгованість з клієнтами банку створюють резерв на покриття ризику неповернення коштів

В умовах конкуренції і можливостей клієнта щодо вибору обслуговуючого банку, конкурентоспроможність розрахунково-касових послуг, які банк надає клієнтам, має вагоме значення для розширення його клієнтської бази.

Аналіз конкурентоспроможності послуг банку включає такі етапи:

1) визначення ринку банку, що включає географічну зону, клієнтів, ідентифікацію банків-конкурентів;

2) визначення показників конкурентоспроможності розрахунково-касового обслуговування;

3) порівняльний аналіз показників конкурентоспроможності банку з показниками банків-конкурентів;

4) висновки щодо напрямів підвищення конкурентоспроможності банку на ринку розрахункових і касових послуг.

Аналіз ділянки ринку банку здійснюється в складі маркетингового дослідження.

Показники конкурентоспроможності банківських послуг є типовими для ринку послуг, але мають враховувати особливості банківської діяльності.

Аналіз конкурентоспроможності розрахунково-касових послуг здійснюється за такими показниками:

- наявність розвиненої мережі структурних підрозділів, які надають розрахункові та касові послуги (кількість і типи);
- кількість банкоматів;
- кількість торговельних (банківських) терміналів та інших електронних пристроїв;
- зручність розташування;
- кількість імпринтерів;
- послуги, які надає банк, порівняно з особливостями та характеристиками послуг банків-конкурентів;
- наявність вільного входу до місця здійснення операції;
- зручність місця проведення операції для клієнта;
- рівень конфіденційності операції;
- тривалість надання послуги;
- тривалість операційного часу банку;
- регламент обміну інформацією по каналах зв'язку при електронній формі розрахункових документів;
- можливість філії щодо надання всього переліку послуг, які надає головний банк;
- своєчасність здійснення переказів;
- кількість випадків і сума пені за перевищення нормативного терміну проходження платежів;
- термін замовлення для зняття з рахунка готівкових коштів;
- рівень тарифів на послуги відносно рівня тарифів банків-конкурентів;
- розмір плати банком клієнтові за тимчасове користування залишком коштів на його поточному рахунку;
- періодичність сплати банком клієнтові процентів за користування залишком коштів на його поточному рахунку;
- розмір пені, яку клієнт сплачує банку у випадку несвоєчасного повідомлення банку про факти помилкового зарахування коштів на рахунок та /чи несвоєчасного їх повернення;
- розмір пені, яку клієнт сплачує банку у випадку несвоєчасної оплати послуг банку;

- наявність технічних засобів зв'язку для отримання інформації про стан рахунку;

можливість проведення електронних банківських операцій

Аналіз конкурентоспроможності розрахунково-касових послуг здійснюється окремо для оптового і роздрібного ринку у зв'язку з різними умовами надання послуг, різними критеріями оцінки якості послуг юридичними і фізичними особами, різним ступенем відкритості інформації на цих сегментах.

Комерційні банки встановлюють плату за касове обслуговування бюджетних установ та організацій згідно з правилами, установленними Національним банком України.

Комісійні винагороди за розрахунково-касове обслуговування клієнтів викладені в тарифах, які затверджуються керівником установи банку та додаються до договорів на розрахунково-касове обслуговування.

Аналіз тарифів банку здійснюється з метою з'ясування конкурентоспроможності банку щодо їх рівня та можливості підвищення доходів банку через цінову політику.

Аналіз тарифів включає такі етапи:

1) визначення видів тарифів банку і банків-конкурентів;

2) порівняльний аналіз рівня тарифів банку з рівнем тарифів банків-конкурентів;

3) висновки щодо рівня тарифів банку: перебувають вони на верхньому, середньому чи нижньому рівні відносно конкурентів.

Аналіз фінансових показників розрахунково-касових операцій здійснюється банками щомісячно на підставі даних балансу, щоквартально — за даними звіту про прибутки та збитки банку. У разі деталізованого аналізу результатів за операціями використовуються дані аналітичного обліку доходів і витрат. Банки аналізують результати розрахунково-касового обслуговування в складі аналізу фінансового результату, який здійснюється щомісячно за звітний місяць і наростаючим підсумком з початку року (порівняно з відповідним періодом минулого року).

Аналіз фінансових показників розрахунково-касових операцій здійснюється банками щомісячно на підставі даних балансу, щоквартально — за даними звіту про прибутки та збитки банку. У разі деталізованого аналізу результатів за операціями використовуються дані аналітичного обліку доходів і витрат. Банки аналізують результати розрахунково-касового обслуговування в складі аналізу фінансового результату, який здійснюється щомісячно за звітний місяць і наростаючим підсумком з початку року (порівняно з відповідним періодом минулого року).

9.2. Аналіз операцій із банківськими платіжними картками

Операції з банківськими платіжними картками є досить новим напрямом банківського бізнесу, який, з одного боку, розширює спектр послуг банку, задовольняючи тим самим зростаючі потреби клієнтів, з іншого боку — є потужним джерелом ресурсів як в іноземній, так і в національній валютах.

Платіжна картка — спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що

використовується для ініціювання переказу грошей з рахунка платника або з відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування грошей зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання грошей у готівковій формі в касах банків, пунктах обміну іноземної валюти уповноважених банків та через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором.

Для забезпечення розрахунків з використанням платіжних карток банки виконують функцію емісії та еквайринг. Емісія платіжних карток передбачає відкриття карткового рахунка і випуск платіжної картки певної платіжної системи.

Еквайринг — діяльність щодо технологічного, інформаційного обслуговування торговців та виконання розрахунків з ними за операціями з використанням платіжних карток.

Таким чином, емісія банківських платіжних карток передбачає відкриття карткових рахунків, залишки за якими є додатковим джерелом ресурсів. З цією метою банки залучають до карткового бізнесу різні категорії клієнтів, пропонуючи різноманітні умови обслуговування.

Банківські платіжні картки можуть мати дебетову та кредитову схеми обслуговування.

Дебетова схема — платіжна схема, що передбачає розрахунки за операціями з платіжною карткою в межах власних коштів клієнта, які обліковуються на його картковому рахунку.

Кредитна схема — платіжна схема, що передбачає виконання розрахунків за операціями з платіжною карткою за рахунок кредиту банку.

Аналіз діяльності банку з використанням міжнародних платіжних карток проводиться з метою з'ясування доцільності здійснення цих операцій як для самого банку, так і для його клієнтів, а також для доцільності його участі у міжнародних платіжних системах. Зважаючи на те, що оцінка результатів діяльності одного банку недостатня для певних висновків щодо розвитку неторговельних операцій банку, необхідно використати дані про операції з платіжними картками інших українських банків, які є членами міжнародних платіжних систем.

Структурний аналіз операцій з платіжними картками передбачає з'ясування таких питань:

- питома вага залишків на карткових рахунках у загальному обсязі залучених ресурсів;
- питома вага залишків на карткових рахунках у розрізі клієнтів (фізичних та юридичних осіб);
- питома вага залишків на карткових рахунках у розрізі валют;
- структура емісії платіжних карток у розрізі платіжних систем;
- структура емісії платіжних карток у розрізі кредитових та дебетових карток;
- структура операцій у розрізі кількості операцій з видачі готівки та обслуговування у підприємствах торгівлі та сервісу;

•структура операцій у розрізі обсягів операцій з видачі готівки та обслуговування у підприємствах торгівлі та сервісу.

Питома вага залишків на карткових рахунках (N) у загальному обсязі залучених ресурсів розраховується за формулою:

$$N = \frac{S_{card} \cdot 100}{S_{res}},$$

де S_{res} — загальна сума залучених коштів;

S_{card} — сума залучених коштів на карткові рахунки.

Питома вага залишків на карткових рахунках у розрізі клієнтів (фізичних та юридичних осіб) розраховується аналогічно за обраною категорією клієнтів. Цей показник свідчить про напрямленість карткових продуктів у розрізі юридичних та фізичних осіб. Доцільно також проаналізувати умови, на яких залучаються кошти на карткові рахунки та умови обслуговування рахунків.

Важливо проаналізувати структуру еквайрингової мережі банку у розрізі технічного обладнання, розрахувати показники її розширення та ефективність використання. Ефективність використання визначається розрахунком:

- середньої кількості транзакцій на один вид обладнання за період;
- середнього обсягу коштів на один вид обладнання;
- середньої вартості однієї операції, що здійснюється за кожним видом обладнання;

•суми доходів за операціями у розрізі технічного обладнання.

Слід порівняти ці показники з аналогічними у минулому періоді та визначити показники приросту.

Усі зміни, що відбуваються в обсягах та структурі операцій із платіжними картками, необхідно проаналізувати з погляду факторів впливу.

Внутрішні фактори впливу:

- кредитна та тарифна політика банку;
- технологічна оснащеність;
- кваліфікація персоналу;
- рекламні заходи.

До зовнішніх факторів можна віднести:

- ◆економічну ситуацію в країні;
- ◆регіон країни, міста тощо;
- ◆попит на послуги та пропозиції;
- ◆адміністративні та законодавчі чинники.

На завершальному етапі аналізу карткових операцій визначається їх прибутковість. Для цього розраховується частка доходів від операцій з картками у загальному обсязі банку, визначається їх структура у розрізі процентних та комісійних доходів.

Прибуток від операцій із платіжними картками є важливим показником, оскільки саме він є показником якості роботи. Ефективність операцій із платіжними картками розраховується як співвідношення прибутку банку та його витрат за цими операціями.

$$E_f = \text{Доходи} / \text{Витрати}$$

До дохідних статей карткового бізнесу відносять:

- проценти за наданим кредитом;
- штрафи за перевищення кредиту;
- платня за зняття готівки у банку;
- платня за зняття готівки в банкоматі;
- річне обслуговування карток;
- платня за видачу картки;
- платня за прострочені платежі;
- комісія за видачу та обслуговування додаткових карток;
- комісія за конвертацію валюти;
- комісія за знаходження картки у стоп-листку;
- комісія за взаємообмін;
- комісія за перевипуск картки на наступний термін дії;
- комісія за перевипуск картки у разі пошкодження чи втрати.

Витрати банку на розвиток операцій розподіляються на витрати, що пов'язані з придбанням програмно-технічних засобів, витрат, пов'язаних із супроводженням карткових рахунків, та адміністративні витрати.

Показовим є розрахунок дохідності на одну картку, на одну операцію, на один банкомат тощо.

Прибутковість кредитних карткових продуктів розраховується співвідношенням загальної суми наданих кредитних лімітів до суми отриманих процентних доходів.

Розглянемо деякі методи, за допомогою яких можливо оцінити ризик банківських установ при впровадженні карткових проектів та відповідно визначити оптимальний розмір страхового фонду

Під час аналізу ризиків часто використовують не ціни активів або їх зміни, а втрати від використання цих активів за певний період. Під коефіцієнтом втрат, будемо вважати відношення:

$$r = \frac{W_1 - W_0}{W_1},$$

де W_1 — очікуваний базовий дохід від емісії платіжних карток (відповідно, тарифів за випуск та обслуговування карток);

W_0 — фактичний дохід від емісії платіжних карток (відповідно тарифів за випуск та обслуговування карток за мінусом кредитних втрат) на кінець періоду.

Безумовно, банки повинні мати за мету зменшення показника r через зниження фактичних кредитних втрат та втрат, пов'язаних з операційними витратами або із збільшенням тарифів.

Оскільки W_1 і W_0 на початковому етапі не відомі, то r є випадковою величиною, характеристики якої можна визначити статистичними методами виходячи із досвіду роботи на ринку.

Останнім часом велику популярність має методика оцінки ризику Value-at-Risk, яка дає змогу розрахувати найгіршу дохідність від упровадження проекту при заданих рівнях значимості.

Якщо $F(x)$ — функція розподілу дохідності карткового проекту, то $f(x) = p$.

Дохідність буде менша від «найгіршого» значення з імовірністю p і більша — з імовірністю $1 - p$. Необхідно відокремити відхилення у дохідності в «кращий» та «гірший» бік й оцінити їх з імовірної точки зору. Значення R_p називають оцінкою Var.

Найчастіше за p беруть 0,05, що відповідає 95 % рівня значимості оцінки Var.

Оскільки факторів, що впливають на прибутковість упровадження карткового проекту, можна виділити багато і ці фактори мало взаємозалежні, то випадкову величину доходу можна характеризувати за допомогою нормального розподілу з параметрами m і s .

$$F(x) = \frac{1}{s\sqrt{2\pi}} \int_{-\infty}^x e^{-\frac{(t-m)^2}{2s^2}} dt$$

Тоді, квантиль рівня 0,05 (або «найгірша» дохідність зі значенням 95 %) визначається так:

$$R_{0,05} = m - 1,65s.$$

Отже, якщо дохідність має нормальну функцію розподілу, то оцінка Var лінійно визначається через класичну характеристику ризику — дисперсію.

9.3. Аналіз нетрадиційних банківських послуг

До нетрадиційних банківських послуг відносять трастові і депозитарні послуги, послуги з продажу банківських металів, оренда індивідуальних банківських сейфів, дистанційне обслуговування клієнтів тощо.

Мета і завдання аналізу нетрадиційних банківських послуг — навчитися аналізувати окремі нетрадиційні банківські послуги, які надаються комерційними банками, та визначати їх ефективність з використанням балансових даних для аналізу питомої ваги конкретних операцій у загальних обсягах операцій банку; визначати відношення обсягів надання нетрадиційних послуг за різними видами у загальному обсязі операцій банку.

Інформаційними джерелами є дані субрахунків щоденного бухгалтерського балансу та виписки за аналітичними рахунками.

Нетрадиційні банківські послуги відіграють як безпосередню роль у збільшенні отриманих прибутків, так і опосередковану.

Важлива роль деяких видів нетрадиційних банківських послуг — таких як трастові операції, операції з банківськими металами — проявляється в прямому збільшенні обсягів залучених коштів та в проведенні за рахунок них активних операцій, що забезпечують одержання додаткових прибутків банку.

Інші послуги — оренда індивідуальних банківських сейфів, дистанційне обслуговування клієнтів, депозитарні послуги — виконують опосередковану роль, впливаючи на обсяги залучення нових клієнтів, які, у свою чергу, користуються іншими традиційними та нетрадиційними послугами банку.

Перш ніж аналізувати кожний із видів нетрадиційних банківських операцій визначають їх частку у загальному обсязі основних банківських операцій. Для цього використовується метод порівняння обсягів надання нетрадиційних банківських послуг і одержаних від них доходів з обсягами виконання основних

банківських операцій (кредитні операції, операції з цінними паперами, фінансовий лізинг, міжбанківські кредити тощо) та одержаних від них доходів.

Трастові (довірчі) послуги комерційних банків — це довірчі послуги з управління і розпорядження коштами клієнтів банку, їхніми цінними паперами та іншими активами. Надаючи трастові послуги, банк проводить операції з майном клієнта (довірителя) і стає повноважним посередником між ринком і клієнтом, приймаючи інвестиційні й управлінські рішення в інтересах свого клієнта і розподіляючи у разі необхідності кошти для забезпечення зобов'язань клієнта

Під час проведення аналізу трастових послуг використовуються дані аналітичного та синтетичного бухгалтерського обліку. У бухгалтерському обліку банків трастові операції враховуються на відповідних балансових і позабалансових рахунках.

Для визначення ефективності проведення трастових операцій комерційних банків необхідно оцінити рівень прибутків і витрат, що виникають під час проведення трастових операцій. Для цього, використовуючи дані рахунків синтетичного обліку, порівнюють обсяги доходів, отриманих банком, і обсяги їх витрат за відповідний період.

Депозитарні послуги надаються банками, які мають можливість вести депозитарну діяльність зберігача цінних паперів, що виконують за дорученням клієнтів функцію зберігача цінних паперів і надають можливість клієнтам банку реалізувати їхнє право за цінними паперами. Дані операції надаються як юридичним, так і фізичним особам на підставі договорів про відкриття та обслуговування рахунків у цінних паперах. *До переліку депозитарних відносять такі послуги:*

- відкриття рахунка для обліку цінних паперів клієнта, депонованих у зберігача цінних паперів;
- відповідальне зберігання цінних паперів;
- знерухомлення документарних цінних паперів клієнта з метою їх подальшого обігу в електронному вигляді;
- надання власникам цінних паперів виписок після кожної проведеної операції і надання звітів про оборот цінних паперів;
- матеріалізація цінних паперів з метою їх подальшого обліку в реєстрі реєстродержателя;
- обтяження цінних паперів зобов'язаннями;
- облік переходу права власності на цінні папери за розпорядженням клієнта;
- повідомлення клієнтові про всі корпоративні дії емітента, цінні папери якого обліковуються на рахунку клієнта, повідомлення клієнтові будь-якої інформації, отриманої від емітента чи реєстратора;
- участь у зборах акціонерів за дорученням клієнта;
- одержання прибутку за цінними паперами, що зберігаються в зберігача, з подальшим переказуванням за дорученням клієнта на його рахунки, чи виплатою готівки в касі для фізичних осіб;

- надання цінних паперів проти платежу.

Аналіз ефективності операцій проводиться на основі прямих прибутків, отриманих за даними операціями.

Обсяг прибутків, одержуваних банком за депозитарними послугами, у більшій частині залежить від сумарної номінальної вартості цінних паперів, які перебувають на зберіганні, обсяг яких залежить, зокрема, і від кількості клієнтів що використовують ці послуги. У зв'язку з цим прийнятність для клієнта запропонованих банком тарифів і якість надання послуг істотно впливають на обсяг отриманих банком прибутків.

Таким чином, аналізуючи ефективність надання депозитарних послуг, варто приділити особливу увагу конкурентоспроможності тарифів банку на ці послуги.

Плата за надання депозитарних послуг може встановлюватися у вигляді відсотків, що сплачуються від сумарної номінальної вартості цінних паперів, які перебувають на зберіганні; у вигляді фіксованої суми, що сплачується за проведення кожної операції, наприклад, відкриття рахунка в цінних паперах, зміна реквізитів депонента тощо; у вигляді абонентської плати, що сплачується, як правило, один раз на місяць за наявності рахунка в цінних паперах, незалежно від сумарної номінальної вартості цінних паперів, що перебувають на зберіганні.

Аналіз надання депозитарних послуг проводять за двома групами: послуги, обсяг надання яких визначається за їх кількістю, та послуги, обсяг надання яких визначається в грошових одиницях.

Надання комерційними банками клієнтам можливості придбання банківських металів дає змогу клієнтам надійно захистити власні кошти від інфляційних процесів.

До банківських металів відносять: золото, срібло, платину, паладій.

Комерційні банки можуть запропонувати такі операції з банківськими металами:

1. Купівля та продаж банківських металів, які пропонуються до продажу та купуються банками мірними злитками вагою 1—100 грамів і більше.
2. Відкриття та обслуговування поточних рахунків у банківських металах.
3. Відкриття депозитних металевих рахунків.
4. Розмін банківських злитків.
5. Конвертацію одного банківського металу в інший.
6. Кредитування банківськими металами виробників, що використовують їх у виробничому процесі.

Банківські метали, на відміну від ювелірних виробів, не містять іншої вартості, крім ціни металу і незначних витрат на виробництво й оплату банківських послуг. Золото й інші банківські метали не залежать від економічної і політичної ситуації і не є зобов'язанням якоїсь держави, тому найбільш ефективно захищають вкладені кошти від знецінювання.

Аналіз обсягів і динаміки продажу банківських металів проводиться на підставі даних бухгалтерського обліку.

Щодня Національний банк України встановлює офіційні облікові курси банківських металів. Курси банківських металів установлюються залежно від кон'юнктури міжнародного і внутрішнього ринків.

Банком можуть установлюватися тарифи на проведення таких операцій із банківськими металами:

- відкриття/закриття рахунка;
- зарахування на рахунок (прийом)/списання з рахунка (видача) банківських металів;
- переказ на інші рахунки;
- видача виписок, довідок про рух банківських металів за рахунком.

Аналіз ефективності проведення операцій із банківськими металами залежить від рівня тарифів, що встановлюються на проведення таких операцій, з одного боку, і від обсягів реалізованих послуг з купівлі-продажу банківських металів, одержання процентних прибутків від надання банківських металів у кредит та інших операцій із банківськими металами, з іншого боку. Отже, тарифи, які установлюють за операціями з банківськими металами, мають бути конкурентоспроможними на ринку банківських металів, що дає змогу банку проводити достатній обсяг операцій із банківськими металами і, відповідно, забезпечувати оптимальний рівень ефективності.

Останнім часом стала дуже популярною нетрадиційна послуга комерційних банків — *надання в оренду індивідуальних банківських сейфів*, яка дає можливість клієнтові банку використовувати індивідуальний банківський сейф для зберігання цінних речей або документів на умовах конфіденційності. Використання індивідуальних сейфів проводиться на підставі договору, що укладається між клієнтом і банком, у якому обумовлюються розміри орендованого сейфу, плата за оренду, термін дії договору.

Використання індивідуальних банківських сейфів є надійним, зручним і безпечним засобом збереження таких цінностей, як:

- цінні папери;
- банківські метали;
- грошові заощадження;
- конфіденційні документи;
- антикваріат;
- ювелірні прикраси й інші дорогоцінності;
- інші предмети, що є цінністю і відповідають розмірам сейфа.

Індивідуальні банківські сейфи, як правило, розміщені в спеціально обладнаних приміщеннях на території банку, що відповідають вимогам грошових сховищ банку. Банк несе матеріальну відповідальність за зберігання індивідуального сейфа.

Аналіз надання послуг з оренди індивідуальних банківських сейфів полягає в аналізі ефективності надання цієї послуги, що виражається обсягом одержуваних прибутків банком, динаміку яких можна відстежити за відповідними рахунками доходів банку.

Аналіз тарифів на аналогічні послуги, запропоновані іншими банками, і встановлення конкурентоспроможних тарифів банку, визначає прийнятність

для клієнта запропонованих банком послуг з оренди індивідуальних банківських сейфів і є суттєвим чинником, який впливає на обсяги надання цієї послуги.

Інтернет-банкінг — системи управління рахунком через мережу Інтернет. *Системи Інтернет-банкінгу дають змогу:*

- у будь-який час одержувати виписки з інформацією про платежі, проведені за допомогою платіжних карт;
- одержувати оперативну інформацію про поточний стан карт-рахунка;
- самотійно поставити карту в стоп-лист у випадку її втрати/крадіжки;
- виконувати платежі з поточного рахунка;
- виконувати платежі з картрахунка за комунальні послуги і послуги зв'язку та ін.

GSM-банкінг (мобільний банкінг) — системи обслуговування, що надають інформаційний сервіс за рахунком, відкритим у банку. Системи мобільного банкінгу дають змогу:

- за запитом одержувати на мобільний телефон інформацію про суму грошових коштів, які доступні для використання в даний момент;
- одержувати повідомлення, що підтверджують проведення операцій за рахунком, у тому числі і за картрахунком. Такі повідомлення формуються і відправляються на мобільний телефон клієнта після проведення за рахунком платежу або операції зняття готівки;
- самотійно з мобільного телефону поставити картку в стоп-лист у випадку виявлення її зникнення;
- одержувати на мобільний телефон повідомлення про надходження коштів на рахунку.

Телефонний банкінг — системи управління рахунком по телефону з тоновим набором. *Системи телебанкінгу дають змогу:*

- прослуховувати інформацію про курси основних валют, про ставки розміщення коштів на депозит та інші послуги банку;
- прослуховувати й одержувати на факс оперативну інформацію про поточний стан рахунку карти;
- одержати виписку за рахунком платіжної карти на факс;
- самотійно поставити платіжну карту в стоп-лист у разі її втрати або крадіжки;
- виконувати платежі з картрахунка за комунальні послуги і послуги зв'язку, інші платежі.

На сьогодні наявність у комерційних банків нетрадиційних систем дистанційного обслуговування клієнтів є дуже важливим чинником, що впливає на рівень залучення й утримання клієнтів для банку.

Аналіз нетрадиційних послуг дистанційного обслуговування клієнтів проводиться з погляду якості надання послуг і залежить від можливостей одержання інформації про проведення цих операцій.

Тільки проведення деталізованого аналізу нетрадиційних банківських послуг за їх видами дає можливість визначити місце і роль кожного з них у формуванні фінансового результату банку.

Тести

1. Платіжна картка— це:

- а) спеціальний платіжний засіб у вигляді емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншого виду картки, що використовується для ініціювання переказування коштів з рахунка платника або з відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товаріві послуг, переказування коштів зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання коштів у готівковій формі в касах банків через банківські автомати;
- б) платіжний інструмент;
- в) переказ коштів;
- г) вид кредиту;
- д) рахунок клієнта.

2. Структура карткового портфеля банку визначається у розрізі:

- а) видів платіжних карток та сегментації клієнтів;
- б) типів еквайрингового обладнання (банкомати, пункти видачі готівки, торговельні підприємства);
- в) сегментації клієнтів;
- г) типів операції — зняття готівки, розрахунки в торговельних підприємствах, надання кредитів тощо.

3. Питома вага залишків на карткових рахунках у загальному обсязі залучених коштів розраховується як:

- а) відношення суми залучених коштів фізичних осіб на карткові рахунки до суми залучених коштів на всі карткові рахунки;
- б) відношення суми залучених коштів на карткові рахунки до загальної суми залучених коштів;
- в) сума проведених операцій за картковими рахунками клієнтів банку;
- г) кількість емітованих платіжних карток.

4. Ефективність операцій з платіжними картками розраховується як:

- а) різниця між кількістю емітованих карток на кінець та початок періодів;
- б) різниця між обсягами операцій, що проведені з використанням платіжних карток на кінець та початок періоду;
- в) відношення прибутку банку та його витрат за операціями з платіжними картками;
- г) відношення операцій, проведених через банкомати, до загальної кількості операцій, здійснених із використанням платіжних карток.

5. Частка операцій з використанням платіжних карток у банкоматній мережі розраховується діленням:

- а) кількості операцій, проведених з використанням платіжної картки, на кількість емітованих платіжних карток;
- б) кількості операцій у торговельно-сервісній мережі, проведених з використанням платіжної картки, на загальну кількість операцій, виконаних з використанням платіжних карток;

в) кількості операцій у торговельно-сервісній мережі, проведених із використанням платіжної картки, на кількість операцій, здійснених із використанням платіжних карток для отримання готівки;

г) кількості операцій, проведених з використанням платіжної картки через банкомати, на загальну кількість операцій, виконаних із використанням платіжних карток.

6. Ефективність використання банкоматної мережі визначають такі показники:

а) середня кількість операцій на один вид обладнання, середній обсяг коштів на один вид обладнання, дохідність у розрізі обладнання;

б) темп приросту банкоматної мережі;

в) частка операцій у торговельно-сервісній мережі, проведених з використанням платіжної картки у загальній кількості операцій;

г) частка операцій, проведених із використанням платіжної картки через банкомати у загальній кількості операцій.

7. Платіжна картка з кредитною платіжною схемою від платіжної картки з дебетовою схемою обслуговування відрізняється можливістю:

а) користуватися коштами банку, наданими у кредит;

б) проводити розрахунки за рахунок власних коштів;

в) проводити розрахунки тільки у підприємствах торгівлі та послуг;

г) здійснювати розрахунки тільки для виплати заробітної плати.

8. Основними способами підвищення дохідності зарплатних проектів є:

а) надання кредитів (овердрафтів) за картковим рахунком;

в) пропонування різноманітних схем погашення кредиту;

г) розроблення цільових програм стимулювання проведення операцій у підприємствах торгівлі та послуг (установлення бонусів, знижки, премії тощо);

д) установа банкомату на території підприємства;

е) відкриття філії банку на території підприємства;

є) надання в рамках зарплатного проекту додаткових послуг (поповнення рахунку мобільного телефону через банкомат або з мобільного телефону, отримання виписки на мобільний телефон, перекази коштів через банкомат і т. п.).

9. Розвиток карткового бізнесу банку характеризують такі позитивні тенденції:

а) зростання обсягів емісії платіжних карток;

б) розширення карткового продуктового ряду;

в) розширення еквайрингової мережі;

г) зростання показника активності платіжної картки;

д) зменшення абсолютної кількості операцій;

е) зменшення показника середнього обороту на одну картку;

є) зменшення показника середнього обсягу операцій;

ж) зростання питомої ваги операцій у торговельно-сервісній мережі.

10. Позитивно характеризують розвиток еквайрингової мережі такі показники:

а) зростання абсолютної кількості еквайрингового обладнання;

- б) зростання питомої частки банку в еквайринговій мережі карткового ринку України;
- в) збільшення абсолютної кількості операцій у банкоматах;
- г) збільшення показника середньої кількості операцій у банкоматах;
- д) зростання обсягів емітованих платіжних карток;
- е) зростання показника дохідності на один банкомат;
- є) зменшення дохідності на один тип еквайрингового обладнання

Тема 10. Аналіз доходів та витрат банку

10.1. Завдання аналізу доходів та витрат комерційного банку.

10.2. Аналіз доходів банку.

10.3. Аналіз витрат комерційного банку.

10.1. Завдання аналізу доходів та витрат комерційного банку

Фінансовий стан банку характеризується такими показниками, як доходи, витрати, прибуток (збиток) — різниця між доходами і витратами, чистий прибуток — після сплати податку. З метою виявлення резервів зростання прибутковості банківської діяльності як джерела формування банківського капіталу, що забезпечує стабільність фінансового стану банку, здійснюється комплексний аналіз його доходів і витрат. Завданням такого аналізу є:

- визначення постатейної структури доходів і витрат та їх динаміки;
- оцінка виконання фінансового плану або бізнес-плану за показниками доходів і витрат;
- виявлення факторів та визначення ступеня їх впливу на зміну доходів і витрат;
- коефіцієнтний аналіз доходів і витрат;
- аналіз і оцінка рівня дохідності банку та розроблення заходів щодо використання резервів підвищення прибутковості банківської діяльності;
- аналіз та оцінка співвідношення активів, пасивів, доходів і витрат з метою прогнозування фінансового стану комерційного банку.

Для інформаційного забезпечення аналізу доходів і витрат можна використовувати всі види директивної, нормативної, облікової, фінансової, статистичної, довідкової та методичної інформації. Але базовою інформацією для фінансового аналізу є дані звіту про фінансові результати, який відображає величину дохідних і витратних статей, згрупованих за їх характером та основними напрямками; балансу (з примітками), який розкриває наявність та напрями розміщення фінансових ресурсів банку на фіксований момент часу; фінансового плану, або бізнес-плану, комерційного банку щодо очікуваних доходів і витрат періоду, який аналізується.

10.2. Аналіз доходів банку

Доходи комерційного банку — це зростання економічних вигід протягом періоду, що аналізується, в результаті реалізації банківського продукту та іншої діяльності банку у вигляді збільшення активів або зменшення зобов'язань.

Здійснюючи аналіз доходів, необхідно:

- вивчити динаміку і структуру доходів за напрямками та постатейно;
- оцінити виконання фінансового плану за доходами;

—оцінити рівень доходів на одну гривню, розміщених в активи коштів;
—здійснити факторний аналіз та виявити резерви збільшення доходності банку;
—забезпечити ефективне управління доходом з метою зростання прибутковості банківської діяльності.

Банківські доходи можуть бути диверсифікованими за такими ознаками:

- за порядком отримання (процентні, непроцентні тощо);
- за джерелами отримання (підприємницькі структури, населення, біржі);
- за частотою отримання (стандартні, невизначені);
- за гарантією отримання (готівка, рахунки, цінні папери, матеріальні об'єкти);
- за строками отримання (інвестиційний часовий ефект).

Для оцінювання ефективності банківської діяльності передбачається перегрупування доходних статей звіту про фінансові результати банку відповідно до типових напрямів доходів: розрізняють процентні доходи, основним джерелом яких є продуктивні активи, та непроцентні доходи банку, що містять комісійні, торговельні, інші операційні та непередбачені доходи. Попередній аналіз здійснюється за цими напрямками доходів. Схема розрахунків:

$$D = D_p + D_n,$$

де D — загальна сума доходів банку;

D_p — процентні доходи;

D_n — непроцентні доходи.

Значення кожного напрямку доходів у формуванні сукупного доходу банку оцінюється через визначення відповідної частки у загальному обсязі, а в динаміці сума абсолютних відхилень дорівнюватиме загальному збільшенню доходу:

$$\Delta D = \Delta D_p + \Delta D_n,$$

де ΔD , ΔD_p , ΔD_n — зміна загальної суми доходів, процентних та непроцентних доходів відповідно.

Загальний аналіз доходів пропонується починати з розгляду їх динаміки і структури, оцінка яких передбачає ряд таких розрахунків:

•визначається відношення абсолютного відхилення кожної статті доходів до загального приросту результативного показника, тобто частка приросту кожного виду доходів до величини приросту сукупного доходу банку, що розраховується за формулою:

$$\Delta D_i : \Delta D,$$

де D_i — зміна конкретного виду доходів банку;

•оцінюється вплив зміни величини кожного виду доходів на темп приросту результативного показника, тобто можна розрахувати, на скільки процентів відносно базового рівня змінився загальний обсяг доходу під впливом конкретного виду доходу, що розраховується за формулою:

$$\Delta D_i : D_0 \cdot 100 \%,$$

де ΔD_i — зміна окремого виду доходів;

D_0 — загальний обсяг доходу у базовому періоді.

Відповідно до розглянутої моделі може бути використана така система:

$$\Delta D : D_0 = \Delta D_p : D_0 + \Delta D_n : D_0.$$

Уявлення про вплив на динаміку сукупного доходу банку, зміни величини окремих видів доходів і одночасно їх структури дає індексний метод аналізу, який розраховують за формулою:

$$I^A = D_1 : D_0 = I_p^A \cdot d_p + I_n^A \cdot d_n,$$

де I^A , I_p^A , I_n^A — індекси, що відображають темп зміни відповідно загальної величини доходу, величини процентних і непроцентних доходів і розраховуються так: $I_p^A = D_{p1} : D_{p0}$; $I_n^A = D_{n1} : D_{n0}$;

d_p , d_n — питома вага у загальному обсязі доходів відповідно величини процентних і непроцентних доходів у базовому періоді, що розраховуються за формулою:

$$d_p = D_{p0} : D_0; \quad d_n = D_{n0} : D_0.$$

Тільки структура сукупного доходу банку у базовому періоді пояснює невідповідність між темпами зростання окремих видів доходів та рівнем впливу цих змін на темпи зростання загальної величини доходів.

Методика аналізу непроцентних доходів банку містить розрахунок їх за рік з розбивкою по кварталах за основними джерелами надходження:

- ◆ комісійні від реалізації послуг;
- ◆ доходи від інвестиційної діяльності;
- ◆ доходи від валютних операцій;
- ◆ інші доходи.

Можливості комерційного банку збільшувати процентні доходи в умовах зростання інфляції обмежуються, тому зростає значення непроцентних доходів. Крім того, банки активно використовують такі джерела отримання доходів, як:

- надання консультативної допомоги клієнтам, інформаційних та експертних послуг;
- посередництво у розміщенні цінних паперів своїх клієнтів;
- виконання функцій валютного контролю для експортерів товарів;
- інші нетрадиційні послуги.

Здійснюючи аналіз непроцентних доходів, необхідно:

- 1) визначити їх частку в загальному обсязі доходів банку;
- 2) виявити найбільш прибуткові види банківських послуг;
- 3) оцінити діючі в банку методи формування тарифів за кожною групою наданих послуг, визначити фактичну їх вартість, оцінити якість методичного забезпечення з метою розрахунку ціни окремих видів непроцентних активів;
- 4) розрахувати ефективність системи стимулювання персоналу за якість та рівень вартості банківських послуг.

Необхідно врахувати, що величина непроцентних доходів залежить від витрат, пов'язаних з обслуговуванням клієнтів, комісії інших банків за

аналогічні послуги, рівня маркетингових досліджень, автоматизації діяльності банку тощо.

Наступним етапом аналізу доходів є вивчення факторів, які впливають на зміну величини отриманих доходів та визначення можливостей її збільшення, що здійснюється за допомогою факторного аналізу кожної групи і видів доходів.

Визначимо вплив наступних факторів на величину процентних доходів D_p :

1. Зміни обсягу дохідних активів A_d :

$$D_p(A_d) = D_{p0} \cdot [(A_{d1} : A_{d0}) - 1];$$

— у процентах:

$$D_p(A_d) : D_{p0} \cdot 100 \%$$

Зміни структури дохідних активів $Ч_k, Ч_{цп}$:

$$D_p(Ч_k, Ч_{цп}) = (D_{p0}^k \cdot Ч_{k1} + D_{p0}^{цп} \cdot Ч_{цп1}) : 100 - D_{p0}$$

— у процентах:

$$D_p(Ч_k, Ч_{цп}) : D_{p0} \cdot 100 \%$$

2. Зміни середньої відсоткової ставки за видами дохідних активів $i_{сер}$:

$$D_p(i_{сер}) = (D_{p1} - D_{p0}) - D_p(A_d) - D_p(Ч_k, Ч_{цп})$$

— у процентах:

$$D_p(i_{сер}) : D_{p0} \cdot 100 \% ; \text{ де:}$$

1. Дохідні активи, A_d
2. Процентні доходи разом, D_p
3. Процентні доходи за кредитами D_{p0}^k
4. Частка процентних доходів за кредитами, $Ч_k$
5. Процентні доходи за цінними паперами $D_{p0}^{цп}$
6. Частка процентних доходів за цінними паперами, $Ч_{цп}$
7. Середня процентна ставка за дохідними активами, $i_{сер}$

У практиці аналізу доходів банку використовують, як правило, вплив двох факторів — зміни обсягу наданих банком кредитів та середньої процентної ставки за ними або обсягу підпроцентних цінних паперів і середньої ставки за ними.

Методика аналізу процентних доходів передбачає виявлення факторів, що впливають на їх обсяг, та можливостей визначення ступеня впливу кожного фактора. Отже, зростання процентних доходів залежить від:

- збільшення середніх залишків за статтями дохідних активів $F(A_{сер})$;

- збільшення середнього рівня процентної ставки за дохідними активами $F(i_{сер})$.

Вплив першого фактора визначається за формулою:

$$F(A_{сер}) = (A_{сер}^1 - A_{сер}^0) \cdot i_{сер}^0,$$

де $A_{\text{сеп}}^1$ — середні залишки за дохідними активами у періоді, що аналізується (звітному), $A_{\text{сеп}}^0$ — середні залишки за дохідними активами в базовому або попередньому періоді, $i_{\text{сеп}}^0$ — середній рівень процентної ставки у базовому періоді.

Вплив другого фактора визначається за формулою:

$$F(i_{\text{сеп}}) = (i_{\text{сеп}}^1 - i_{\text{сеп}}^0) \cdot A_{\text{сеп}}^1,$$

де $i_{\text{сеп}}^1$ — середній рівень процентної ставки, яку отримує банк у звітному періоді, $i_{\text{сеп}}^0$ — середній рівень процентної ставки у попередньому періоді, $A_{\text{сеп}}^1$ — середні залишки за дохідними активами у звітному періоді.

Отже, вплив обох факторів на зміну процентного доходу розраховується так:

$$F(D_{\text{п}}) = F(A_{\text{сеп}}) + F(i_{\text{сеп}}).$$

Особливим етапом аналізу доходів є оцінка дохідності окремих видів банківських операцій через порівняння обсягу доходу, отриманого за конкретною операцією, та величини коштів за відповідною статтею активу балансу. Для забезпечення зіставлення даних балансу та звіту про фінансові результати необхідно побудувати так званий баланс «середніх капіталів», що являє собою аналітичну таблицю, яка містить надані середні величини для граничних звітних дат показників статей балансу банку. При цьому здійснюється перегруповування статей балансу відповідно до напрямів звіту про фінансові результати. У такий спосіб щодо групи процентних доходів $D_{\text{п}}$ визначається середня величина групи статей балансу, яку складають «працюючі», процентні або дохідні активи банку $A_{\text{сеп}}^{\text{д}}$.

Отже, дохідність працюючих активів ($P_{\text{д}}$) визначається за формулою:

$$P_{\text{д}} = D_{\text{п}} / A_{\text{сеп}}^{\text{д}}.$$

У цілому зміна обсягу доходів банку залежить від зміни обсягу операцій, рівня їх дохідності та структури активів з різним рівнем дохідності.

Поряд з вивченням структури доходів, їх динаміки, визначенням впливу відповідних факторів на відхилення фактичного обсягу доходів за кожним напрямом від бізнес-плану, а також розв'язанням інших традиційних завдань аналізу особливу увагу необхідно приділити специфічності аналізу кожної підгрупи процентних доходів через їх відношення до відповідної величини дохідних активів, що використані. Такий аналіз здійснюється за допомогою визначення тенденції зміни коефіцієнтів, які відображені у табл. 10.1 у динаміці за кілька періодів.

Показник	Чисельник	Знаменник	Період		
			T ₁	T ₂	T ₃
P _{д1}	Проценти, отримані від наданих кредитів	Загальна сума наданих кредитів			
P _{д2}	Проценти, отримані від короткострокових кредитів	Величина наданих короткострокових кредитів			
P _{д3}	Проценти, отримані від довгострокових кредитів	Величина наданих довгострокових кредитів			
P _{д4}	Проценти, отримані від наданих МБК	Загальна сума наданих МБК			
P _{д5}	Проценти за відкритими рахунками	Величина відкритих рахунків			
P _{д6}	Проценти, отримані за депозитами	Сума депозитів, передбачених угодами			
P _{д7}	Проценти за кредити, що не повернені у строк	Сума неповернених кредитів			
P _{д8}	Отримані прострочені проценти	Загальна величина прострочених кредитів			
P _{д9}	Проценти, отримані від інших розміщених коштів	Сума інших коштів, за якими сплачуються проценти			
P _д	Процентні доходи D _п	Дохідні активи A ^д			

Динаміка наведених у табл. 10.1 показників за три та більше періодів дає можливість оцінити, за рахунок якого виду активних операцій банку досягається зростання процентних доходів. Природно, що банкам рекомендовано зосередити увагу на більш дохідних видах активів, але не за рахунок ліквідності балансу.

Для оцінки дохідності банку застосовують такі розрахункові показники:

- середньоквадратичне відхилення дохідності, низьке значення якого вказує на високу якість доходів;
- коефіцієнт варіації, високий рівень якого означає завищений ризик та нестабільну дохідність;
- індекс нестабільності доходів, що відображає варіацію між дійсною та можливою дохідністю банку, зростання значення якого вказує на низьку якість доходів.

Ефективність діяльності комерційного банку (його прибутковість) визначається на основі відомої формули Дюпона. Весь арсенал аналітичних засобів дає змогу оцінити значимість практично кожного компонента банківської діяльності і з'ясувати, які параметри найбільше впливають на ефективність його діяльності. Виходячи з цього для загальної оцінки рівня дохідності банку можна запропонувати систему коефіцієнтів з урахуванням

аналізу їх динаміки за кілька періодів і порівняння з граничними значеннями та показниками інших банків. Оцінка здійснюється за допомогою табл. 10.2.

Аналізуючи дані табл. 10.2, можна зробити висновки, що здатність банківського менеджменту контролювати свої витрати (за винятком ринкового рівня процентної ставки) оцінюється за допомогою такого показника, як рентабельність доходів K_2 , що розраховується відношенням банківського прибутку до загальних доходів банку $K_2 = \text{Пр} : \text{Д}$.

Таблиця 10.2.

Оцінка рівня дохідності комерційного банку

Код ефіцієнт	Чисельник	Знаменник	Оптимальне значення	Економічна характеристика
K_1	Прибуток, Пр	Активи банку, А	1—4 %	Ефективність роботи активів
K_2	Прибуток, Пр	Доходи банку, Д	8—20 %	Кількість отриманого прибутку з кожної гривні доходів
K_3	Доходи, Д	Активи банку, А	14—22 %	Дохідність 1 грн активів
K_4	Процентні доходи, $D_{\text{п}}$	Активи банку, А	10—18 %	Рівень ефективності та ризикованості вкладень
K_5	Процентна маржа, $D_{\text{п}} - B_{\text{п}}$	Дохідні активи, $A^{\text{д}}$	1—3 %	Ефективність роботи дохідних активів
K_6	Процентна маржа, $D_{\text{п}} - B_{\text{п}}$	Активи банку, А	1—4 %	Ефективність управління спредом
K_7	Процентні доходи, $D_{\text{п}}$	Процентні витрати, $B_{\text{п}}$	110—125 %	Покриття процентних витрат процентними доходами
K_8	Непроцентні доходи, $D_{\text{н}}$	Доходи банку, Д	5—15 %	Ефективність використання внутрішньобанківських резервів
K_9	Непроцентні витрати, $B_{\text{н}}$	Доходи банку, Д	10—25 %	Якість управління затратами банку
K_{10}	Процентні доходи, $D_{\text{п}}$	Основний капітал банку, $K_{\text{осн}}$	1,2—1,7	Дохідність 1 грн основного капіталу банку
K_{11}	Процентна маржа, $D_{\text{п}} - B_{\text{п}}$	Основний капітал банку, $K_{\text{осн}}$	10—35 %	Величина доданої вартості та ефективність управління спредом
K_{12}	Процентна маржа, $D_{\text{п}} - B_{\text{п}}$	Доходи банку, Д	6—8 %	Ефективність процентної політики банку
K_{13}	Непроцентні доходи, $D_{\text{н}}$	Активи банку, А	1—3 %	Можливості використання внутрішньобанківських резервів
K_{14}	Дохідні активи, $A^{\text{д}}$	Активи банку, А	0,75—0,85	Частка дохідних активів (розглядається у взаємозв'язку з K_{15})
K_{15}	Дохідні активи, $A^{\text{д}}$	Платні пасиви, $\Pi^{\text{п}}$	> 1,0	Кількість дохідних активів на 1 грн платних пасивів (має пріоритет перед K_{14})
K_{16}	Дохідні активи, $A^{\text{д}}$	Основний та додатковий капітал банку, К	8—18 %	Величина дохідних активів на 1 грн власного капіталу

Продовження табл. 10.2.				
K ₁₇	Недохідні активи, A ^н	Капітал банку, K	0,5—2,0	Пріоритетність напрямів використання капіталу
K ₁₈	Процентні доходи, D _п	Платні пасиви, П ^п	Визначає банк	Дохідність використання ресурсної бази банку
K ₁₉	Непроцентна маржа, D _н – B _н	Процентна маржа, D _п – B _п	48—67 %	Співвідношення процентного і непроцентного чистого доходу
K ₂₀	Доходи банку, Д	Середньооблікова чисельність працівників, Ч _{сер}	Визначає банк	Дохідність роботи персоналу

Аналіз зазначених коефіцієнтів, що оцінюють рівень дохідності банку, можна використовувати для побудови рейтингу комерційних банків, оскільки він дає можливість ранжувати банки з урахуванням їх дохідності та рентабельності.

10.3. Аналіз витрат комерційного банку

Витрати — це зменшення економічної вигоди в аналізованому періоді внаслідок проведення комерційним банком фінансових та господарських операцій, які зменшують активи або збільшують заборгованість.

Здійснюючи аналіз витрат, необхідно:

- ◆ вивчити динаміку і структуру витрат за напрямками та постатейно;
- ◆ оцінити виконання фінансового плану за витратами;
- ◆ визначити вплив відповідних факторів на величину витрат з метою виявлення резервів їх оптимізації;
- ◆ виявити відповідність динаміки вартості ресурсної бази ціновій політиці банку;
- ◆ вивчити вплив стану грошового ринку на структуру ресурсної бази банку та величину його витрат;
- ◆ розрахувати ступінь диверсифікації ресурсної бази банку.

Особлива увага приділяється аналізу управлінських витрат з метою визначення рівня реалізації кадрової політики комерційного банку, впливу діючої системи оплати праці на досягнення прибутковості діяльності, забезпеченню поєднання матеріального стимулювання працівників та стратегічних завдань роботи банку тощо

Аналогічно загальному аналізу доходів банку здійснюється аналіз рівня витрат за окремими операціями за період, що аналізується. У звітності банків групування витрат за окремими напрямками збігається з розглянутим вище групуванням доходів, тобто містить такі види:

1. Процентні витрати:
 - за залученими коштами клієнтів;
 - за коштами інших банків, що містять позики і депозити;
 - за емітованими борговими цінними паперами.
2. Комісійні витрати за послугами клієнтам та іншим банкам.
3. Загально-адміністративні витрати.
4. Витрати на персонал.

5. Відрахування до резервів.

6. Непередбачені витрати.

Щоб оцінити відношення отриманих доходів до здійснених банком витрат, необхідно застосувати групування витрат на процентні та непроцентні.

Насамперед аналізується роль певних напрямів витрат у загальному обсязі витрат на основі такої моделі:

$$B = B_{\text{п}} + B_{\text{н}},$$

де B — загальна сума витрат,

$B_{\text{п}}$ — процентні витрати,

$B_{\text{н}}$ — непроцентні витрати.

На основі моделей зв'язку виконується рівняння:

$$\Delta B = \Delta B_{\text{п}} + \Delta B_{\text{н}},$$

де ΔB — зміна загальної суми витрат,

$\Delta B_{\text{п}}$ — зміна процентних витрат,

$\Delta B_{\text{н}}$ — зміна непроцентних витрат.

Загальний аналіз витрат здійснюється у такий спосіб:

1) визначається частка абсолютного приросту за рахунок зміни кожного виду витрат у зміні загального обсягу витрат:

$$\Delta B_i / \Delta B \cdot 100 \%,$$

де ΔB_i — зміна обсягу окремих видів витрат;

ΔB — зміна сукупної величини витрат;

2) розраховується відношення обсягу приросту за рахунок зміни кожного виду витрат до величини витрат у бізнес-плані або базовому періоді за формулою:

$$\Delta B_i / B_0 \cdot 100 \%,$$

де B_0 — обсяг витрат за бізнес-планом або у базовому періоді.

Відповідно: $\Delta B : B_0 = \Delta B_{\text{п}} / B_0 + \Delta B_{\text{н}} / B_0$;

3) розкладається відносна зміна загального обсягу витрат за складовими у такий спосіб:

$$I^B = B_1 / B_0 = I_{\text{п}}^B \cdot v_{\text{п}} + I_{\text{н}}^B \cdot v_{\text{н}},$$

де I^B , $I_{\text{п}}^B$, $I_{\text{н}}^B$ — індекси, що показують темп зміни відповідно загального обсягу витрат, величини процентних витрат, величини непроцентних витрат, які розраховуються так:

$$I^B = (B_{\text{п1}} + B_{\text{н1}}) : (B_{\text{п0}} + B_{\text{н0}}),$$

$$I_{\text{п}}^B = B_{\text{п1}} : B_{\text{п0}},$$

$$I_{\text{н}}^B = B_{\text{н1}} : B_{\text{н0}};$$

$v_{\text{п}}$, $v_{\text{н}}$ — питома вага у загальному обсязі витрат відповідно величини процентних та непроцентних витрат за бізнес-планом або у базовому періоді, що розраховуються так:

$$v_{\text{п}} = B_{\text{п0}} : B_0,$$

$$v_n = B_{n0} : B_0.$$

Загальний аналіз витрат виконується за даними фінансового плану (кошторису) та звітності банку і починається з оцінювання виконання плану за витратами та з характеристики динаміки їх зростання.

Значне місце в аналізі витрат займають показники, що характеризують різні види витрат на 1 грн середніх залишків за активними операціями. Для більш детального вивчення тенденції зміни окремих видів витрат можна використовувати такі коефіцієнти:

$$K_1 = B_{\pi} / A_{\text{сер}}^{\text{д}};$$

$$K_2 = B_n / A_{\text{сер}}^{\text{д}};$$

$$K_3 = B_{\text{перс}} / A_{\text{сер}}^{\text{д}};$$

$$K_4 = B_{\text{адм}} / A_{\text{сер}}^{\text{д}};$$

$$K_5 = B_{\text{ін}} / A_{\text{сер}}^{\text{д}};$$

$$K_6 = B / A_{\text{сер}}^{\text{д}},$$

де $A_{\text{сер}}^{\text{д}}$ — середні залишки активів банку,

B — загальна сума витрат банку,

B_{π} — процентні витрати,

B_n — непроцентні витрати,

$B_{\text{перс}}$ — витрати на утримання персоналу,

$B_{\text{адм}}$ — загальноадміністративні витрати,

$B_{\text{ін}}$ — інші витрати банку.

Динаміка зазначених коефіцієнтів дає змогу зробити висновок щодо збільшення чи зменшення відповідних видів витрат та їх обґрунтування. Такі співвідношення свідчать, наскільки прибутково банк здійснює активні операції. Бажано порівнювати отримані результати з даними інших банків.

Порівняльний аналіз доходів і витрат банку рекомендується здійснювати на основі такої системи коефіцієнтів:

1. Ступінь покриття непроцентних витрат непроцентними доходами

$$K_{\pi} = D_n : B_n.$$

2. Процентне «відхилення»:

$$K_b = D_{\pi} : A_{\text{сер}}^{\text{д}} - B_{\pi} : \Pi_{\text{сер}}^{\text{п}}.$$

3. Процентна маржа:

$$K_m = (D_{\pi} - B_{\pi}) : A_{\text{сер}}^{\text{д}},$$

де D_n — непроцентні доходи;

B_n — непроцентні витрати;

$A_{\text{сер}}^{\text{д}}$ — дохідні активи;

$\Pi_{\text{сер}}^{\text{п}}$ — пасиви, що генерують процентні витрати.

Для загальної оцінки рівня витрат банку пропонується така система коефіцієнтів з урахуванням аналізу їх динаміки за кілька періодів, порівняння з граничними значеннями та показниками інших банків (табл. 10.3).

Таблиця 10.3.

Показники оцінки рівня витрат комерційного банку

Коефіцієнт	Чисельник	Знаменник	Оптимальне значення	Економічна характеристика
K_1	Витрати банку, V	Доходи банку, D	$< 1,0$	Загальна дієздатність банку
K_2	Операційні витрати, $V_{оп}$	Операційні доходи, $D_{оп}$	$< 0,95$	Прогнозний інструмент оцінки стійкості банку
K_3	Доходи банку, D	Платні пасиви, $P_п$	Визначає банк	Частка доходів на покриття заборгованості
K_4	Платні пасиви, $P_п$	Доходні активи, $A^д$	$\max 1,2$	Розміщення платних пасивів у доходні активи
K_5	Витрати банку, V	Активи банку, A	Визначає банк	Вартість 1 грн банківських активів
K_6	Процентні витрати, $V_п$	Середні залишки доходних активів, $A_{сер}^д$	Визначає банк	Співвідношення витрат працюючих активів
K_7	Процентні витрати, $V_п$	Процентні доходи, $D_п$	$< 0,8$	Частка процентних витрат у процентних доходах банку
K_8	Непроцентні витрати, $V_н$	Активи банку, A	$1—4 \%$	Граничний рівень непроцентних витрат на 1 грн активів
K_9	Непроцентні витрати, $V_н$	Середні залишки активів, $A_{сер}$	Визначає банк	Частка витрат на забезпечення функціонування банку
K_{10}	Непроцентні доходи, $D_н$	Непроцентні витрати, $V_н$	$> 0,5$	Рівень покриття непроцентних витрат непроцентними доходами
K_{11}	Ліквідні активи, $A_{лікв}$	Платні пасиви, $P^п$	$> 1,0$ (критичне значення $< 0,8$)	Збалансованість активної і пасивної політики банку
K_{12}	Витрати банку, V	Кількість клієнтів, $K_{кл}$		Узагальнюючий показник

Наведені коефіцієнти дають змогу уточнити висновки про якість дохідної бази банків, про роль окремих компонентів, що визначають дохідність активів, про ефективність банківського контролю за своїми витратами. Порівняльна характеристика доходів і витрат є основою оцінки загального фінансового результату комерційної діяльності банку.

Наступним кроком аналізу є вивчення причини значного збільшення загальних витрат та витрат за окремими статтями і віднесення невиправданих витрат до резервів збільшення прибутку, для чого здійснюється факторний аналіз витрат.

Факторний аналіз процентних витрат банку здійснюється за такою методикою. Процентні витрати залежать від середніх залишків за сплаченими пасивами та середньої процентної ставки за ними:

$$F(B_{\text{п}}) = F(\Pi_{\text{сеп}}) + F(i_{\text{сеп}}),$$

де $F(B_{\text{п}})$ — зміна (зростання або зниження) сумарних процентних витрат;

$F(\Pi_{\text{сеп}})$ — зміна (зростання або зниження) процентних витрат виключно за рахунок першого фактора — середніх залишків за сплаченими пасивами;

$F(i_{\text{сеп}})$ — зміна (зростання або зниження) процентних витрат виключно під впливом другого фактора — середньої процентної ставки за платними пасивами.

Кількісний вплив цих факторів на величину витрат визначається аналітичним прийомом різниці факторних показників.

Вплив першого фактора на процентні витрати визначається у такий спосіб:

$$F(\Pi_{\text{сеп}}) = (\Pi_{\text{сеп}}^1 - \Pi_{\text{сеп}}^0) \cdot i_{\text{сеп}}^0,$$

де $\Pi_{\text{сеп}}^1$ — середні залишки за всіма сплаченими пасивами у періоді, що аналізується;

$\Pi_{\text{сеп}}^0$ — середні залишки платних пасивів у минулому (базовому) періоді;

$i_{\text{сеп}}^0$ — середня процентна ставка за сплаченими пасивами у базовому періоді.

Ступінь впливу середньої процентної ставки за сплаченими пасивами на процентні витрати розраховується за формулою:

$$F(i_{\text{сеп}}) = (i_{\text{сеп}}^1 - i_{\text{сеп}}^0) : \Pi_{\text{сеп}}^1,$$

де $i_{\text{сеп}}^1$ — середня процентна ставка за платними пасивами у звітному періоді (що аналізується);

$i_{\text{сеп}}^0$ — середня процентна ставка за платними пасивами у попередньому періоді;

$\Pi_{\text{сеп}}^1$ — середні залишки за сплаченими пасивами у звітному періоді.

Ставка розміщення повинна відповідати такій умові:

$$i_a = (Ч_{д_i} \cdot B_{д_i}) : (1 - P_{д_i}),$$

де i_a — ставка розміщення депозитної бази в активи;

$Ч_{д_i}$ — частка i -го депозиту в загальному обсязі залучених коштів;

$B_{д_i}$ — витрати за i -тим депозитом, %;

$P_{д_i}$ — резервні відрахування за i -тим депозитом.

Ціноутворення на депозити вимагає точного розрахунку вартості кожного виду депозиту, розрахунку середньої вартості депозитної бази і співвідношення з рівнем процентної ставки за активними операціями.

Вирішення проблеми банківського ціноутворення можна здійснити з використанням моделі фінансової стійкості, показник якої дає змогу розрахувати мінімальну дохідну маржу, тобто різницю в процентах за активними та

пасивними операціями комерційного банку, що дає йому можливість покрити необхідні затрати, але не приносить прибутку (точка беззбитковості банку).

Для оцінки рівня витрат важливо дослідити динаміку коефіцієнта, який характеризує співвідношення процентного і непроцентного чистого доходу, що розраховується за формулою:

$$K = (D_n - B_n) : M_n,$$

де D_n — непроцентні доходи;

B_n — непроцентні витрати;

M_n — процентна маржа банку.

Значення розрахованого коефіцієнта необхідно порівняти зі світовими стандартами (48—67 %).

Мінімальна процентна маржа банку (яка дає можливість покрити необхідні витрати, але не приносить прибутку) розраховується за допомогою показника фінансової стійкості банку.

Для його визначення використовують такі дані:

—сукупний дохід D_c — сума доходів банку, отриманих за результатами операційної діяльності та за операціями з цінними паперами, доходів від неопераційної діяльності та інших доходів;

—умовно-змінні витрати $V_{y.z}$ — витрати, що зростають або зменшуються пропорційно до обсягів активних та пасивних операцій банку;

—умовно-постійні витрати $V_{y.n}$ — витрати, що прямо не залежать від обсягів активних та пасивних операцій банку;

—проміжний дохід $D_{пр}$ — розрахунковий дохід, що залишається у розпорядженні банку після покриття умовно-змінних витрат;

—коефіцієнт прибутку $K_{приб}$ — відносний показник проміжного доходу;

—беззбитковий дохід $D_{б.зб}$ — дохід, за якого банк не має збитків, або сукупний дохід достатній після покриття умовно-змінних витрат для покриття умовно-постійних витрат (прибуток банку дорівнює 0);

—рівень фінансової стійкості (точка беззбитковості) $P_{ф.ст}$ — рівень зниження сукупного доходу, який може витримати банк без загрози його фінансовому стану (межа фінансової безпеки).

Для розрахунку фінансової стійкості банку використовують такі формули:

$$D_{пр} = D_c - V_{y.z};$$

$$K_{приб} = D_{пр} : D_c = (D_c - V_{y.z}) : D_c;$$

$$D_{б.зб} = V_{y.n} : K_{приб} = V_{y.n} : [(D_c - V_{y.z}) : D_c];$$

$$P_{ф.ст} = (D_c - D_{б.зб}) : D_c = 1 - D_{б.зб} : D_c.$$

Таким чином, всебічний аналіз витрат банку дає змогу знаходити резерви підвищення прибутковості банківської діяльності й оцінювати ефективність їх використання.

Тести

1. До складових процентного доходу відносять:

а) проценти, отримані від кредитів, наданих юридичним і фізичним особам, від міжбанківських депозитів і кредитів, та дохід у вигляді відсотків від операцій з цінними паперами;

б) проценти, отримані від наданих кредитів, доходи від розрахунково-касового обслуговування клієнтів та від торгівлі іноземною валютою;

в) операційний дохід, комісійний дохід, торговельний та інші види доходу;

г) правильної відповіді немає.

2. Відповідно до складання Звіту про фінансові результати діяльності комерційного банку витрати поділяються на такі групи:

а) процентні витрати, комісійні витрати, збитки, загально-адміністративні, витрати на персонал, інші витрати;

б) процентні та комісійні витрати, загально-адміністративні витрати, витрати на персонал, безнадійні й сумнівні борги, непередбачені витрати;

в) процентні витрати та неопераційні витрати;

г) дати власну відповідь.

3. Під час аналізу структури доходів виявлено, що поліпшення управління активами банку досягається за таких умов:

а) питома вага операційних витрат наближається до 100 %, а темп їх приросту ритмічний;

б) зростає питома вага доходів від небанківських операцій за постійного обсягу доходів операційних;

в) збільшується загальний обсяг доходів банку;

г) зменшуються операційні витрати банку і зростають доходи від корпоративних прав банку.

4. У факторну модель доходу від кредитних операцій включаються такі чинники (може бути два і більше):

а) загальний обсяг наданих кредитів;

б) середня процентна ставка за депозитами за період;

в) середня процентна ставка за кредитами за період;

г) кількість кредитних угод.

Тема 11. Аналіз прибутку та рентабельності банку

11.1 Загальний аналіз прибутку банку.

11.2. Факторний аналіз прибутку

11.3. Оцінка ефективності діяльності банку

11.1 Загальний аналіз прибутку банку

Метою аналізу прибутку та рентабельності є виявлення основного центру прибутковості банку та факторів, які впливають на збільшення величини прибутку та підвищення рентабельності банку на основі ефективного управління доходами і витратами. Відповідно до мети визначають такі завдання аналізу прибутку та рентабельності:

• оцінка виконання плану прибутку;

• аналіз динаміки прибутку в цілому, за складом і структурою;

• факторний аналіз прибутку;

• аналіз формування та розподілу прибутку;

- визначення тенденцій динаміки прибутку за тривалий період;
- аналіз показників ефективності діяльності комерційного банку;
- аналіз фінансової міцності банку (визначення межі та коефіцієнта безпеки банку).

Визначення загального обсягу прибутку до оподаткування здійснюється за даними звіту про фінансові результати. Для обчислення абсолютного розміру прибутку використовується інформація про доходи і витрати банку, яка дає змогу визначити прибуток у цілому та за його складовими:

$$\Pi = (D_1 - B_1) + (D_2 - B_2) + D_3 + [(D_4 + D_5 + D_6 + D_7) - (B_3 + B_4 + B_5 + B_6 + B_7)],$$

де Π — прибуток банку до оподаткування;

D_1 — процентний дохід;

D_2 — комісійний дохід;

D_3 — чистий торговельний дохід;

D_4 — інші банківські операційні доходи;

D_5 — інші небанківські операційні доходи;

D_6 — повернення списаних активів;

D_7 — непередбачені доходи;

B_1 — процентні витрати;

B_2 — комісійні витрати;

B_3 — інші банківські операційні витрати;

B_4 — загально-адміністративні витрати;

B_5 — витрати на персонал;

B_6 — відрахування в резерви та списання сумнівних активів;

B_7 — непередбачені витрати.

Виходячи з наведеного рівняння, яке характеризує утворення прибутку банку, можна визначити прибуток за його складовими:

$$\Pi_1 = D_1 - B_1,$$

де Π_1 — чистий процентний дохід;

$$\Pi_2 = D_2 - B_2,$$

де Π_2 — чистий комісійний дохід;

$$\Pi_3 = D_3 - B_3,$$

де Π_3 — чистий торговельний дохід;

$$\Pi_4 = (D_4 + D_5 + D_6) - (B_3 + B_4 + B_5 + B_6),$$

де Π_4 — інший прибуток.

Загальний аналіз прибутку банку до оподаткування потребує побудови аналітичної таблиці, яка відображає динаміку його абсолютного обсягу, складу і структури. Така таблиця будується безпосередньо за даними звітів за попередній і звітний роки, або, якщо аналізують доходи і витрати банку, інформація може надходити з відповідних аналітичних таблиць. Другий підхід до формування аналітичної таблиці дає змогу використати дані групувань доходів і витрат за їх видами й істотно знижує трудомісткість розрахунків.

Загальний аналіз прибутку банку потребує використання методик вертикального та горизонтального аналізу.

11.2. Факторний аналіз прибутку

Утворення прибутку комерційного банку є наслідком впливу різноманітних факторів. Деякі з них було розглянуто в попередніх параграфах. Це доходи і витрати банку, вплив яких на прибуток та його складові є очевидним і обчислюється за методом прямого рахунку на основі адитивної факторної моделі.

Фактори, під впливом яких формується прибуток, не обмежуються доходами і витратами. Дуже важливими факторами, що обумовлюють суму прибутку до оподаткування, є:

- обсяг капіталу банку;
- рівень ефективності використання активів банку;
- мультиплікативний ефект капіталу;
- рентабельність доходу.

Рівень ефективності використання активів банку характеризує показник дохідності активів (D_a), який розраховується як відношення доходів банку (D) до сукупних активів (A):

$$D_a = D / A.$$

Мультиплікатор капіталу — це показник максимальної здатності банку залучати депозити і видавати кредити чи розширювати ланку «депозит — позичка» в розрахунку на одну грошову одиницю свого капіталу, тобто мультиплікатор — це важіль управління банком структурою власного і залученого капіталу, за допомогою якого він повинен забезпечити потрібну структуру капіталу (співвідношення власного і залученого капіталу), тобто бажану збалансованість між капітальною базою (власним капіталом) і її можливостями залучення додаткових фінансових ресурсів. Іншими словами, це здатність капіталу банку залучати в оборот додаткові гроші, не порушуючи стійкої і дохідної роботи банку. Мультиплікатор капіталу (M_k) визначається відношенням сукупних активів до балансового капіталу банку (K):

$$M_k = A / K.$$

Рентабельність доходу (R_d) обчислюється відношенням прибутку до оподаткування (Π) до доходу банку:

$$R_d = \Pi / D.$$

Залежність прибутку від названих факторів характеризується чотирифакторною мультиплікативною моделлю:

$$\Pi = K \cdot D_a \cdot M_k \cdot R_d.$$

Факторний аналіз прибутку на основі даної моделі здійснюється за допомогою модифікованого методу ланцюгових підстановок і складається з таких елементів.

1. Загальна зміна прибутку до оподаткування у звітному періоді ($\Delta\Pi$):

$$\Delta\Pi = \Pi - \Pi_0,$$

де Π — прибуток звітного року;

Π_0 — прибуток минулого року.

2. Оцінка кількісного впливу факторів на відхилення за прибутком до оподаткування:

а) вплив зміни капіталу —

$$(K - K_0) \cdot D_{a.0} \cdot M_{k.0} \cdot R_{d.0},$$

де $(K - K_0)$ — відхилення по капіталу;

$D_{a.0}$ — дохідність активів у минулому році;

$M_{k.0}$ — мультиплікатор капіталу у минулому році;

$R_{d.0}$ — рентабельність доходу у минулому році;

б) вплив зміни дохідності активів —

$$K \cdot (D_a - D_{a.0}) \cdot M_{k.0} \cdot R_{d.0},$$

де D_a — дохідність активів звітного року;

в) вплив зміни мультиплікатора капіталу —

$$K \cdot D_a \cdot (M_k - M_{k.0}) \cdot R_{d.0},$$

де M_k — мультиплікатор капіталу звітного року;

г) вплив зміни рентабельності доходу —

$$K \cdot D_a \cdot M_k \cdot (R_d - R_{d.0}),$$

де $R_{d.0}$ — рентабельність доходу звітного року.

Найбільш ваговою складовою прибутку до оподаткування є чистий процентний дохід. Його обсяг можна обчислити як разом за кредитними операціями, так і за кожною групою наданих банком кредитів і позик за формулою:

$$\Pi_1 = \frac{t}{K} \cdot i_{\text{акт}} (P_{\text{зал}} + P_{\text{вл}}) - \frac{t}{K} \cdot i_{\text{пас}} \cdot P_{\text{зал}};$$

або:

$$\Pi_1 = \frac{t}{K} (i_{\text{акт}} \cdot P_{\text{зал}} + i_{\text{акт}} \cdot P_{\text{вл}} - i_{\text{пас}} \cdot P_{\text{зал}});$$

$$\Pi_1 = \frac{t}{K} [(i_{\text{акт}} - i_{\text{пас}}) \cdot P_{\text{зал}} + i_{\text{акт}} \cdot P_{\text{вл}}],$$

де t — тривалість надання коштів, днів;

K — кількість днів у році (360);

$i_{\text{акт}}$ — середня дохідність процентних активів (річна ефективна ставка);

$i_{\text{пас}}$ — середня вартість залучених коштів (річна ефективна ставка);

$P_{\text{зал}}$ — обсяг кредитів і позик, наданих за рахунок залучених коштів;

$P_{\text{вл}}$ — обсяг кредитів і позик, наданих за рахунок власних коштів банку.

Наведені рівняння, або їх модифікація можуть використовуватися у факторному аналізі.

Більш поширеною є модель чистого процентного доходу, яка включає такі фактори:

- ♦ обсяг процентних активів, які є джерелом чистого процентного доходу;
- ♦ прибутковість (рентабельність) капіталу;
- ♦ достатність капіталу.

Обсяг процентних активів визначається показниками залишків процентних активів банку згідно з балансом ($A_{\text{проц}}$).

Прибутковість капіталу ($R_{1к}$) обчислюється як відношення суми чистого процентного доходу (Π_1) до балансового капіталу банку згідно з балансом (K):

$$R_{1к} = \frac{\Pi_1}{K} .$$

Достатність капіталу (k) визначається відношенням обсягу капіталу (K) до залишків процентних активів ($A_{\text{проц}}$):

$$k = \frac{K}{A_{\text{проц}}} .$$

Модель факторного аналізу чистого процентного доходу має такий вигляд:

$$\Pi_1 = A_{\text{проц}} \cdot R_{1к} \cdot k.$$

Вплив факторів за даною моделлю обчислюється за допомогою модифікованого методу ланцюгових підстановок і складається з таких елементів:

1. Визначення абсолютної зміни чистого процентного доходу.

2. Оцінка кількісного впливу чинників на чистий процентний дохід:

а) обсягу зміни процентних активів — визначається як добуток відхилення за процентними активами на прибутковість та достатність капіталу попереднього року;

б) зміни прибутковості капіталу — визначається як добуток процентних активів звітного року на відхилення за прибутковістю капіталу та на достатність капіталу попереднього року;

в) зміни достатності капіталу — визначається як добуток процентних активів звітного року, прибутковості капіталу звітного року та відхилення за достатністю капіталу.

Розрахунки за даною моделлю здійснюються аналогічно до розрахунків за розглянутою вище моделлю:

$$\Pi = K \cdot D_a \cdot M_k \cdot R_d.$$

11.3. Оцінка ефективності діяльності банку

Показники ефективності розраховують за результатами діяльності банку за рік. При розрахунках за квартал чи півріччя показники необхідно приводити до річного рівня.

Основними показниками, які характеризують прибутковість банку, є такі: норма прибутку на капітал (рентабельність капіталу);

- рентабельність (прибутковість) активів;
- рентабельність витрат;
- чистий спред;

- чиста процентна маржа;
- рівень іншого операційного доходу.

Ці показники та розглянуті вище коефіцієнти загальної дохідності активів та дохідності процентних активів дають змогу досить повно охарактеризувати діяльність банку з погляду її ефективності.

Норма прибутку на капітал (R_k) характеризує ефективність використання капіталу і розраховується як відношення чистого прибутку (ЧП) до балансового капіталу (К). Даний коефіцієнт показує, скільки чистого прибутку припадає на 1 грн капіталу банку і характеризує економічну віддачу капіталу. У світовій практиці норма прибутку на капітал (ROE) є основним показником ефективності діяльності банку. Норма прибутку на капітал розраховується за формулою:

$$R_k = \frac{\text{ЧП}}{\text{К}} \cdot 100\% .$$

Банк працює ефективно в тому разі, коли значення показника не менше 15 %.

Рентабельність активів (R_a) визначається відношенням чистого прибутку до сукупних активів банку, тобто до ресурсів, що управляються. Даний показник відображає внутрішню політику банку, професіоналізм його менеджерів, які підтримують оптимальну структуру активів і пасивів з погляду доходів і витрат. Тому у світовій практиці багато спеціалістів вважають даний показник (ROA) найкращим показником для оцінювання ефективності роботи менеджерів банку.

$$R_a = \frac{\text{ЧП}}{\text{А}} \cdot 100\% .$$

Банк ефективно використовує наявні ресурси в тому випадку, коли значення показника не менше 1 %.

Рентабельність витрат (R_b) визначається як відношення прибутку до витрат. Цей показник характеризує рівень віддачі витрат банку й оцінює суму прибутку, що припадає на одиницю витрат.

$$R_b = \frac{\text{ЧП}}{\text{В}} \cdot 100\% .$$

Чистий спред (ЧС) характеризує рівень узгодженості процентної політики банку за кредитними і депозитними операціями. Аналіз чистого спреду пов'язаний із процентною політикою банку, яка відображається у динаміці процентних ставок за активними і пасивними операціями. Чистий спред — це різниця між середніми процентними ставками, отриманими і сплаченими. За його допомогою визначається необхідна мінімальна різниця між ставками за активними і пасивними операціями, яка дасть змогу банку покрити витрати, але не принесе прибутку (мінімальне значення показника 0). Оптимальне значення показника не менше 1,25 %.

$$\text{ЧС} = \frac{\text{ПД}}{\text{КП}} \cdot 100 - \frac{\text{ПВ}}{\text{ПЗ}} \cdot 100,$$

де ПД — процентні доходи за кредитними операціями;

КП — кредитний портфель;

ПВ — процентні витрати за депозитами;

ПЗ — підпроцентні зобов'язання.

Чиста процентна маржа (ЧПМ) дає змогу оцінити здатність банку утворювати чистий процентний дохід, використовуючи загальні активи. До деякої міри можна вважати, що цей показник характеризує ефективність структури активів банку. Чиста процентна маржа обчислюється як відношення чистого процентного доходу (ЧПД) до загальних активів банку (А):

$$\text{ЧПМ} = \frac{\text{ПД} - \text{ПВ}}{\text{А}} \cdot 100,$$

де ПД — процентний дохід;

ПВ — процентні витрати.

Аналізуючи чисту процентну маржу, слід брати до уваги її призначення: маржа слугує для покриття витрат банку і ризиків, у тому числі й інфляційного, створення прибутку, покриття договірних угод. Оптимальним значенням показника є 4,5 %. Зменшення процентної маржі сигналізує про загрозу банкрутства.

Рівень іншого операційного доходу (ІОД) відносно загальних активів (А) характеризує ступінь залежності фінансового стану банку від «нетрадиційних» доходів. Збільшення цього показника може свідчити про здорову диверсифікацію платних послуг або про хибне тяжіння до спекулятивних прибутків для покриття дефіциту основного процентного доходу банку.

$$P_{\text{ІОД}} = \frac{\text{ІОД}}{\text{А}} \cdot 100.$$

Крім розглянутих показників, для характеристики ефективності діяльності банку можна залучати коефіцієнти, що визначають ефективність діяльності працівників банку. До таких коефіцієнтів належать продуктивність праці та рентабельність витрат на персонал.

Продуктивність праці (ПП) показує, скільки чистого прибутку (ЧП), отримано у досліджуваному періоді у розрахунку на одного працівника (П):

$$\text{ПП} = \frac{\text{ЧП}}{\text{П}}.$$

Рентабельність витрат на персонал ($R_{\text{в.п}}$) вимірює окупність витрат на утримання працівників, демонструє чистий ефект від рішень щодо мотивації праці співробітників незалежно від того, спрямовані ці рішення на низьку кваліфікацію та низьку заробітну плату чи на високі видатки для висококваліфікованих працівників. Він визначається відношенням чистого прибутку (ЧП) до витрат на персонал (ВП):

$$R_{\text{в.п}} = \frac{\text{ЧП}}{\text{ВП}}.$$

Тести

1. Коефіцієнт загальної рентабельності банку розраховується як відношення:

- а) чистого прибутку до сукупних зобов'язань;
- б) балансового прибутку банку до його сукупних доходів;
- в) балансового прибутку до банківського капіталу;
- г) правильної відповіді немає.

2. Процентна маржа комерційного банку визначається як:

- а) різниця між балансовим прибутком і процентними доходами;
- б) відношення балансового прибутку до суми дохідних активів;
- в) процентні доходи банку, зменшені на процентні витрати.

3. Коефіцієнт ROA розраховується діленням обсягу:

- а) прибутку на капітал;
- б) доходу на капітал;
- в) прибутку на активи;
- г) доходів на пасиви.

4. Коефіцієнт ROE розраховується діленням обсягу:

- а) доходів на капітал;
- б) капіталу відкоригованого на активи;
- в) прибутку на доходи, усього;
- г) чистого прибутку на капітал.

5. Вплив зміни обсягу наданих кредитів на обсяг прибутку від реалізації кредитів розраховується:

- а) множенням обсягу планового прибутку на зростання процентної ставки за кредитами;
- б) діленням обсягу фактичного прибутку на обсяг планового прибутку;
- в) множенням планового прибутку на відсоток виконання плану з обсягу наданих кредитів;
- г) множенням планового прибутку на відсоток перевиконання плану з обсягу наданих кредитів.

6. Мінімальним значенням чистої процентної маржі, за якого робота банку вважається ефективною, є:

- а) 2%;
- б) 4,5%;
- в) 10%;
- г) 15,5 %.
- д) інша відповідь.

7. Вплив середньої процентної ставки за депозитами (собівартості кредиту) на прибуток від реалізації кредитів розраховується як:

- а) різниця між плановою сумою процентних витрат у перерахунку на фактичний обсяг і структуру наданих кредитів і фактичною сумою процентних витрат;
- б) різниця між фактичною сумою процентних витрат і плановою сумою процентних витрат у перерахунку на фактичний обсяг і структуру;
- в) різниця між фактичною сумою прибутку від реалізації кредитів і плановою сумою прибутку в перерахунку на фактичний обсяг і структуру;

г) множенням планового прибутку від реалізації кредитів на відсоток перевиконання плану з надання кредитів.

8. Мінімальним значенням чистого спреду, за якого роботу банку можна вважати ефективною, є:

- а) 10%;
- б) 5 %;
- в) 2,5%;
- г) 1,25 %.

9. Мінімальним значенням прибутковості активів (КОА), за якого роботу банку можна вважати ефективною, є:

- а) 1 %;
- б) 5 %;
- в) 10%;
- г) 20 %.

Тема 12. Аналіз ліквідності банку

- 12.1. Економічна сутність ліквідності банку.
- 12.2. Коефіцієнтний аналіз ліквідності комерційного банку.
- 12.3. Аналіз якості активів банку з погляду їх ліквідності.
- 12.4. Аналіз ресурсної бази банку з позицій ліквідності.
- 12.5. Аналіз потреби банку в ліквідних коштах.

12.1. Економічна сутність ліквідності банку

Ліквідність банку — це його здатність своєчасно та в повному обсязі задовольняти невідкладні потреби у грошових коштах.

Ліквідність банку тісно пов'язана з поняттям ліквідності балансу. Цей показник визначається співвідношенням вимог (статей активу) та зобов'язань (статей пасиву) на певний момент часу. Отже, ліквідність банківського балансу є складовою загальної ліквідності банку, а відтак процедура визначення ліквідності балансу є необхідним етапом аналізу рівня ліквідності банку.

Проте ліквідність балансу є лише необхідною, але не достатньою умовою для висновків про те, що банк ліквідний. Насправді може виникнути ситуація, коли банк повністю чи частково неліквідний (тобто не має можливості постійно підтримувати свою ліквідність), і разом з тим його баланс достатньо ліквідний. Виникнення такої ситуації пов'язане із невідповідністю між строками розміщення активів та строками виконання зобов'язань банку.

У банку потреба в ліквідних коштах може виникнути як під час здійснення пасивних операцій, так і внаслідок проведення активних операцій, якщо рішення про розміщення коштів приймається раніше, ніж знайдено відповідні джерела фінансування.

Банк вважається ліквідним, якщо він має можливість постійно і безперебійно виконувати свої зобов'язання, проводити активні операції та забезпечити поповнення ліквідних коштів у будь-який момент часу через запозичення коштів на ринку за середньою ставкою або реалізацію своїх активів без суттєвої втрати їх вартості.

Сутність проблеми банківської ліквідності полягає в тому, що попит на ліквідні кошти рідко дорівнює їх пропонуванню в будь-який момент часу, тому

банк постійно має справу або з дефіцитом ліквідних коштів, або з їх надлишком. Дефіцит ліквідних коштів призводить до виникнення ризику втрати ліквідності, порушення нормативних вимог центральних банків, штрафних санкцій і — що найнебезпечніше для банку — до втрати депозитів. І навпаки, невиправдано високий рівень ліквідності породжує дилему «ліквідність — прибутковість», адже найліквідніші активи не генерують доходів. Якщо фактична ліквідність значно перевищує необхідний рівень або встановлені нормативи, то діяльність банку негативно оцінюється акціонерами, адже не використані можливості щодо отримання прибутку призводять до зниження вартості бізнесу.

Метою аналізу банківської ліквідності є оцінювання та прогнозування можливостей банку щодо своєчасного виконання своїх зобов'язань за умови збереження достатнього рівня прибутковості. Банк постійно вирішує завдання пошуку оптимального співвідношення між активами і зобов'язаннями як з погляду забезпечення потреб ліквідності, так і щодо їх дохідності та вартості.

Завдання аналізу ліквідності банку:

- визначення фактичної ліквідності;
- оцінювання відповідності фактичних значень нормативів ліквідності вимогам, які встановлено НБУ;
- виявлення чинників, які викликали відхилення фактичних значень показників ліквідності від нормативних вимог;
- аналіз стабільності ресурсної бази банку;
- прогнозування потреби банку в ліквідних коштах;
- порівняльний аналіз вартості та доступності альтернативних джерел поповнення ліквідних коштів;
- аналіз різних напрямів розміщення надлишкових ліквідних коштів;
- інваріантний аналіз ліквідності банку за різних сценаріїв розвитку подій (як правило, оптимістичний, найбільш імовірний та песимістичний).

Основними джерелами аналізу ліквідності є щоденний та місячний баланс банку. Використовуючи дані щоденного балансу, НБУ контролює виконання обов'язкових нормативів ліквідності кожним банком окремо.

12.2. Коефіцієнтний аналіз ліквідності комерційного банку

Першим етапом аналізу ліквідності є виявлення того, наскільки банк дотримується нормативів ліквідності, встановлених Національним банком України (НБУ). Встановлення нормативних вимог щодо ліквідності, обов'язкових для кожної банківської установи, є звичайною практикою центральних банків ряду країн. Це дає змогу здійснювати контроль за ліквідністю банків та підтримувати необхідний рівень ліквідності банківської системи в цілому. Здебільшого з цією метою застосовується метод коефіцієнтів, який дає можливість не тільки оцінити рівень ліквідності окремого банку, але й здійснювати порівняльний аналіз ліквідності різних за розмірами банків.

НБУ своєю постановою від 28 серпня 2001 р. № 368 затвердив Інструкцію про порядок регулювання діяльності банків України, якою для банків встановлено такі нормативи ліквідності:

- норматив миттєвої ліквідності;
- норматив поточної ліквідності;

—норматив короткострокової ліквідності.

1. Норматив миттєвої ліквідності (Н4) встановлюється для контролю за здатністю банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов'язань за рахунок високоліквідних активів. Він визначається як відношення суми коштів у касі (K_a) та на кореспондентських рахунках (K_p) до зобов'язань банку, що обліковуються за поточними рахунками (Π_3):

$$H4 = \frac{K_a + K_p}{\Pi_3} \cdot 100\% .$$

Нормативне значення нормативу Н4 має бути не менше 20 %.

2. Норматив поточної ліквідності (Н5) встановлюється для визначення збалансованості строків і сум ліквідних активів та зобов'язань банку. Він визначається як відношення активів первинної та вторинної ліквідності (A) до зобов'язань банку з кінцевим строком погашення до 31-го дня включно ($З$):

$$H5 = \frac{A}{З} \cdot 100\% .$$

Нормативне значення нормативу Н5 з 1 січня 2003 р. має бути не менше ніж 40 %.

3. Норматив короткострокової ліквідності (Н6) встановлюється для контролю за здатністю банку виконувати прийняті ним короткострокові зобов'язання за рахунок ліквідних активів і визначається як співвідношення ліквідних активів ($A_{л}$) до короткострокових зобов'язань ($З_{к}$) зі строком погашення до одного року:

$$H6 = \frac{A_{л}}{З_{к}} \cdot 100\% .$$

Нормативне значення нормативу Н6 має бути не менше 20 %.

Після аналізу дотримання банком нормативів ліквідності, встановлених НБУ, доцільно проаналізувати динаміку змін показників ліквідності.

Аналіз банківської ліквідності за методом коефіцієнтів є традиційним підходом до оцінювання рівня забезпеченості банку ліквідними коштами. У процесі аналізу, крім нормативів НБУ, можуть додатково використовуватись й інші коефіцієнти, що характеризують ліквідність банку та чинники, які на неї впливають.

Взагалі аналіз ліквідності за допомогою коефіцієнтів є найпростішим підходом до оцінки ліквідності банку. Основним його недоліком є статична оцінка ліквідності (станом на певний момент часу), що не дає можливості врахувати динамічну природу ліквідності. Тому в країнах з високим рівнем розвитку банківської справи банки намагаються вимірювати свою ліквідність через аналіз потоку грошових коштів, який повинен визначати час та обсяг потенційних потреб у фінансуванні.

12.3. Аналіз якості активів банку з погляду їх ліквідності

Стан ліквідності комерційного банку залежить від структури і якості портфеля активів. Під ліквідністю активів розуміють їх здатність швидко та без суттєвої втрати вартості перетворюватися в грошову форму.

За ступенем ліквідності банківські активи поділяють на три групи.

1. Високоліквідні активи — це такі активи, які перебувають у готівковій формі або можуть бути швидко реалізовані на ринку. Це — готівкові кошти, дорожні чеки, банківські метали, кошти на рахунках в інших банках, державні цінні папери. У міжнародній практиці до складу високоліквідних активів можуть включатися банківські акцепти, векселі та цінні папери першокласних емітентів.

2. Ліквідні активи — це такі, які можуть бути перетворені в грошову форму протягом певного періоду часу (наприклад 30 днів). До цієї групи відносять платежі на користь банку з термінами виконання в зазначений період, такі як кредити, в тому числі і міжбанківські, дебіторська заборгованість, інші цінні папери (крім високоліквідних), які обертаються на ринку.

3. Низьколіквідні активи — це прострочені, пролонговані та безнадійні кредити, ненадійна дебіторська заборгованість, цінні папери, які не обертаються на ринку, господарські матеріали, будинки, споруди та інші основні фонди.

Визначення ступеня ліквідності та віднесення кожної із статей активу до певної групи дає змогу банку оцінити наявні ліквідні кошти та виявити резерви ліквідних активів. З метою уникнення критичних ситуацій та максимально чіткого прогнозування тенденцій у зміні банківської ліквідності застосовують аналіз структури активів банку за ступенем їх ліквідності.

Аналіз динаміки показників у межах одного ділового циклу дає можливість виявити циклічні зміни. Стадія зростання ділової активності характеризується тим, що попит на кредити, як правило, збільшується вищими темпами, ніж депозитна база, тому банк може відчувати додаткову потребу в ліквідних коштах. Очевидно, що під дією одночасного підвищеного попиту на грошові ресурси та зниження пропонування відсоткові ставки зростають. А отже, для підтримання ліквідності банк вимушений буде кожного разу залучати кошти під вищу ставку та на короткий термін. Якщо в період економічного піднесення строки розміщення активів банку істотно перевищують строки залучення зобов'язань, банк може зазнати збитків унаслідок підвищення процентного ризику. Залучення банком коштів на триваліші строки (а отже, за нижчою ставкою), а розміщення на коротші дає змогу підвищити прибутки та уникнути проблем з ліквідністю в періоди зростання.

Передбачаючи стадію спаду ділової активності, банку слід у відповідний спосіб підготуватися і заздалегідь реструктурувати баланс, бо всі описані процеси відбуваються у зворотному напрямі. Якщо активи розміщувати на довші строки (це дає змогу фіксувати вищу ставку на триваліший період і отримувати вищі доходи), а ресурси залучати на коротші строки, то прибуток банку зростатиме на цій фазі економічного циклу.

Недоліком даного методу є підвищення ризику *незбалансованої ліквідності*. Одночасно банку потрібно мати на увазі, що в періоди спаду ділової активності попит на кредити значно знижується, тоді як пропонування депозитів збільшується. Виявлення та врахування впливу циклічних чинників на динаміку кредитів і депозитів дає змогу банку точніше прогнозувати потребу в ліквідних коштах на всіх стадіях ділового циклу.

У процесі аналізу ліквідності доцільно оцінювати як структуру і динаміку активів, так і стан зовнішнього середовища: рівень розвитку ринків, на яких обертаються ці активи, законодавчі обмеження. За умови обертання банківського активу на ліквідному, активно діючому ринку та за відсутності або незначної кількості законодавчих обмежень ліквідність банку підвищується. І навпаки, активи, які не можуть бути досить швидко перетворені в гроші через продаж їх на ринку, що спричинено не активністю та вузькістю ринку (невелика кількість учасників, незначні обсяги, законодавчі обмеження тощо), не варто розглядати як ліквідні засоби. Особливістю цього виду аналітичної роботи є необхідність здійснення моніторингу (постійного стеження за станом) усіх ринків, на яких обертаються активи банку. Рівень ліквідності активів може змінюватися досить швидко, що прямо пов'язано з динамічністю фінансових ринків, імовірністю виникнення економічної кризи як в окремій країні, так і поширенням паніки на всі світові ринки. Такі фактори суттєво впливають на ліквідність банківських активів і не можуть бути проігноровані банком, хоча і незначною мірою піддаються прогнозуванню. Значення аналізу стану фінансових ринків зростає, коли банк застосовує стратегію примусової трансформації активів і планує задовольнити потребу в ліквідних коштах через продаж активів до настання термінів їх погашення.

Метою проведення аналізу є визначення ймовірності вчасного повернення коштів банку. Результати такого аналізу дають змогу оцінити безперервність автоматичного перетворення активів у ліквідну форму у зв'язку з настанням строків погашення кредитів чи цінних паперів, сплати процентів за наданими кредитами, повернення дебіторської заборгованості, одержання дивідендів від пайової участі в інших підприємствах та ін.

Аналіз якості кредитного портфеля банку є необхідним етапом оцінювання банківської ліквідності, оскільки найвищий ризик притаманний кредитним операціям банку. На потребу в ліквідних коштах певною мірою впливає надійність позичальників, адже кредити, які вчасно не повертаються і вимагають реструктуризації, погіршують ліквідну позицію банку. Якщо питома вага прострочених, пролонгованих і безнадійних кредитів значна, то, визначаючи потреби ліквідності, необхідно брати до уваги не лише строки повернення коштів, а й імовірність таких надходжень.

12.4. Аналіз ресурсної бази банку з позицій ліквідності

Важливим чинником, що впливає на банківську ліквідність, є структура та стабільність ресурсної бази банку.

Аналіз структурних зрушень розпочинають з оцінки стабільності ресурсної бази банків та виявлення загальних тенденцій, що мають місце в банківській системі. Узагальнюючою характеристикою стабільності ресурсної бази є співвідношення власного капіталу та зобов'язань банків, яке аналізується в динаміці.

Для підвищення ефективності управління ліквідністю доцільно проаналізувати динаміку структурних зрушень за основними статтями зобов'язань по банківській системі в цілому. Це дасть змогу банку оцінити

загальні тенденції, що мають місце у банківській системі, та врахувати їх під час прогнозування потреби в ліквідних коштах.

Клієнтська база кредитних установ за своїм складом неоднорідна, тому наступним етапом є аналіз її структури з погляду співвідношення мінливих (кошти до запитання) та стабільних (строкові рахунки) зобов'язань. З метою аналізу стабільності клієнтської бази визначається питома вага основних вкладів у загальній сумі зобов'язань. Порівняння складу та структури клієнтської бази окремого банку з аналогічними показниками по банківській системі в цілому чи з середніми значеннями по групі банків дає змогу оцінити вплив структурних зрушень на стан ліквідності та застосувати відповідні методи управління Ліквідність банку залежить, насамперед, від стабільності ресурсної бази. Тому постійний аналіз ресурсної бази банку з погляду стабільності та ймовірності зняття клієнтами коштів зі своїх рахунків розглядається як необхідний етап процесу управління банківською ліквідністю. Для оцінювання рівня стабільності ресурсної бази окремого банку використовують такі показники:

- рівень осідання грошових коштів за рахунком, %;
- середня тривалість зберігання коштів на рахунку, дні.

Показник рівня осідання грошових коштів за рахунком обчислюється як відношення різниці між залишками коштів на рахунку на кінець та на початок періоду до суми загальних надходжень за рахунком за той самий період:

$$P_o = \frac{ДК_k - ДК_n}{H} \cdot 100,$$

де P_o — рівень осідання коштів на рахунку, %;

$ДК_n, ДК_k$ — залишки коштів на рахунку на початок та на кінець періоду відповідно, грн;

H — сума надходжень за рахунком протягом періоду, грн.

Показник середньої тривалості зберігання коштів на рахунку обчислюється як відношення середніх залишків коштів на рахунку до середнього обороту за видачею коштів у розрахунку на кількість днів у періоді:

$$T = \frac{ДК \cdot Д}{П},$$

де T — середня тривалість зберігання коштів на рахунку, дні;

$ДК$ — середній залишок коштів на рахунку за період, грн;

$П$ — середньоденний оборот за видачею коштів з рахунку, грн;

$Д$ — кількість днів у періоді.

Ці показники аналізуються в динаміці та за кожним рахунком або видом зобов'язань банку (коррахунки інших банків, поточні рахунки, кошти в розрахунках, кошти для розрахунків платіжними картками, цільові кошти до запитання та ін.), що дає змогу виявити загальні тенденції зміни стабільності ресурсної бази банку та точніше прогнозувати потребу в ліквідних коштах.

Виконувати такий аналіз можна лише за умови існування відповідного оперативного-інформаційного забезпечення, яке містить дані про надходження та

платежі за всіма клієнтськими рахунками. Інформацію доцільно надавати у вигляді графіків вхідних та вихідних грошових потоків на відповідний період — декаду, місяць, квартал. За наявності відповідного програмного забезпечення банк може проводити детальніший аналіз. Для цього до розрахунку наведених показників беруться не лише залишки коштів на початок та на кінець періоду, а й щоденні залишки та надходження за рахунком.

Основним джерелом формування ресурсної бази для багатьох українських банків є залишки коштів до запитання юридичних осіб. Поточні рахунки суб'єктів господарської діяльності, через які здійснюються розрахунки за проведеними операціями, мають найбільшу питому вагу в структурі коштів до запитання. Особливістю поточних рахунків є те, що на них практично завжди є залишок грошових коштів, не використаний самим клієнтом. Ці кошти можуть бути використані для підтримання ліквідності та проведення активних операцій, оскільки вони є дешевим джерелом грошових ресурсів для банку.

Вплив випадкових та надзвичайних чинників, пов'язаних з особливостями діяльності клієнтів, виявити найскладніше. Ці чинники не завжди піддаються прогнозуванню, а виявлені ретроспективні дані можуть не повторюватися в майбутньому. Оскільки в комерційному банку кількість клієнтських рахунків досить значна (як правило, кілька тисяч), то сукупна динаміка узагальнених показників за всіма рахунками нівелює будь-які випадкові відхилення за кожним окремим рахунком. Це означає, що на динаміку показників (зокрема коррахунку) банку впливають загальноекономічні чинники, які можна досить точно передбачити.

Результати аналізу структури, динаміки та рівня стабільності ресурсної бази можуть бути екстрапольовані на майбутнє та використані під час прогнозування потреби банку в ліквідних активах.

12.5. Аналіз потреби банку в ліквідних коштах

У практичній діяльності застосовуються кілька методів аналізу потреб банку в ліквідних коштах:

- ◆ метод фондового пулу (аналіз надходжень і платежів);
- ◆ метод структурування фондів (поділу джерел фінансування);
- ◆ метод аналізу показників ліквідності.

Кожний з методів базується на певних припущеннях і дає лише наближену оцінку суми ліквідних коштів, необхідних банку в певний момент часу.

На практиці більшість банків створюють резерви ліквідних засобів, які складаються з двох частин: 1) операційних резервів для підтримання потреб ліквідності за короткостроковими прогнозами; 2) планових резервів для забезпечення довгострокових прогнозів попиту на ліквідні засоби. Операційні резерви можуть перевищувати реальну потребу в ліквідних засобах або дорівнювати їй, залежно від того, якої загальної стратегії управління банком дотримується керівництво і який ступінь ризику (імовірність залишитися без ліквідних коштів) є прийнятним для даного банку. Зрештою, дії щодо управління ліквідністю значною мірою ґрунтуються на результатах аналізу потреби в ліквідних коштах на певний період, а ефективність процесу управління визначається точністю та реалістичністю одержаних прогнозів.

Аналіз потреби у ліквідних засобах за *методом фондowego пулу* полягає у зіставленні загальної потреби в ліквідних засобах з наявними джерелами їх надходження, які перебувають у розпорядженні банку. Особливістю підходу є те, що всі надходження банку розглядаються як єдиний пул без диференціації за джерелами фінансування. Якщо наявні ліквідні кошти за обсягом перевищують їх використання, то існує надлишок ліквідності, який необхідно швидко інвестувати в дохідні активи до виникнення потреби в грошових коштах. Коли потреба в ліквідних коштах за обсягом перевищує їх наявність, то банк стикається з дефіцитом ліквідності. Перед менеджментом банку постає завдання пошуку найдешевших і найдоступніших джерел поповнення ліквідних коштів. У процесі оцінювання потреб банку в ліквідних коштах необхідно брати до уваги не лише фактичні, а й очікувані грошові потоки.

Основні етапи застосування методу фондowego пулу:

- визначення планового періоду для оцінювання потреб ліквідності;
- прогнозування обсягів кредитів і депозитів для обраного періоду;
- обчислення очікуваної динаміки зміни обсягів ліквідних коштів протягом планового періоду;
- оцінка нетто-ліквідної позиції банку протягом планового періоду;
- складення плану дій у разі виникнення дефіциту або позитивного сальдо ліквідності.

Метод фондowego пулу доцільно застосовувати, коли ресурсна база банку достатньо однорідна, а можливості використання не депозитних джерел поповнення ліквідних коштів обмежені.

Завдання аналізу ліквідності ускладнюється, якщо банк використовує принципово різні джерела залучення коштів. У такій ситуації обґрунтованим стає застосування **методу структурування фондів** (поділу джерел фінансування). Сутність методу полягає у встановленні відповідності між конкретними видами джерел та напрямками використання ресурсного потенціалу. Частина ресурсів, яка сформована за рахунок мінливих джерел, таких як вклади до запитання, залишки на розрахункових рахунках клієнтів, вкладається в короткострокові позики та цінні папери. Кошти, одержані з відносно стабільних джерел (строкові вклади, депозити), можуть бути спрямовані на видачу довгострокових кредитів і придбання облігацій.

У разі використання методу структурування фондів необхідно:

- ♦ розподілити всі ресурси за джерелами формування залежно від оборотності за рахунками;
- ♦ за кожним із джерел установити вимоги збереження фіксованої частки ресурсів у ліквідній формі; розподілити кошти з кожного джерела на фінансування відповідних активів.

На наступному етапі аналізується стабільність ресурсної бази в розрізі виділених груп зобов'язань. Проведення такого аналізу має на меті виявлення стабільних залишків на рахунках до запитання та встановлення рівня дострокового вилучення коштів за строковими депозитами.

Аналіз ліквідності банку може здійснюватись за допомогою методу коефіцієнтів, які характеризують рівень забезпеченості банку ліквідними

засобами. У процесі аналізу ліквідності банк може додатково використовувати й інші коефіцієнти (табл. 12.1).

Таблиця 12.1

Коефіцієнти банківської ліквідності

Коефіцієнт	Методика розрахунку	Нормативне чи орієнтовне значення
Норматив миттєвої ліквідності (Н4)	Відношення обсягу високоліквідних активів (каса, коррахунки) до суми зобов'язань за поточними рахунками	не менше 20 %
Норматив поточної ліквідності (Н5)	Співвідношення вимог та зобов'язань з кінцевими строками погашення 30 днів	не менше 40 %
Норматив короткострокової ліквідності (Н6)	Співвідношення ліквідних активів та короткострокових зобов'язань з початковим строком погашення до одного року	не менше 20 %
Коефіцієнт високоліквідних активів	Питома вага високоліквідних активів у загальному обсязі робочих активів	не менше 20 %
Коефіцієнт загальної ліквідності	Співвідношення загальних активів і загальних зобов'язань банку	не менше 100 %
Коефіцієнт співвідношення позик і депозитів	Відношення ліквідних активів (сума готівки та прирівняних до неї коштів, а також сальдо міжбанківських позик — наданих і одержаних, у тому числі й від центрального банку) до загальних активів банку	—
Коефіцієнт співвідношення позик і депозитів	Відношення всіх активів з нормальним ризиком (включаючи позики, авізо, дисконти) до основних депозитів	70—80 %
Коефіцієнт ліквідних цінних паперів	Відношення цінних паперів уряду країни, які перебувають у портфелі банку, до сукупних активів	—
Коефіцієнт структурного співвідношення вкладів	Відношення депозитів до запитання до строкових депозитів, характеризує рівень стабільності ресурсів банку	—

Використання перелічених та інших показників допомагає всебічно аналізувати потреби й стан ліквідності, а також точніше оцінювати ризик незбалансованої ліквідності банку. Розробивши внутрішньобанківську систему деталізованих показників ліквідності, менеджмент матиме змогу контролювати оперативні дані та планувати діяльність з урахуванням специфіки операцій конкретного банку.

Достовірне визначення потреби банку в ліквідних коштах є важливою складовою процесу управління банківською ліквідністю. Найчастіше аналіз ліквідності банку проводиться за допомогою порівняння вхідного та вихідного грошових потоків протягом певного періоду. Складові вхідного грошового потоку (надходження коштів) та вихідного грошового потоку банку

Аналітичним показником, який характеризує стан ліквідної позиції банку, є розрив ліквідності (GL) — різниця між сумою надходжень (ICF) та сумою використаних коштів (UCF):

$$GL = ICF - UCF$$

Якщо наявні ліквідні засоби за обсягом перевищують їх використання, то існує додатний розрив ліквідності ($GL > 0$), і це той надлишок ліквідних засобів, який необхідно швидко інвестувати в дохідні активи до виникнення потреби в грошових коштах. Коли потреба в ліквідних засобах за обсягом перевищує їх наявність, то банк має від'ємний розрив (дефіцит) ліквідності ($GL < 0$) і перед ним постає завдання пошуку найдешевших і найдоступніших джерел поповнення ліквідних коштів.

Оперативний аналіз розриву ліквідності допомагає банку здійснювати щоденний контроль за ліквідністю. *Основні етапи оперативного аналізу розриву ліквідності та визначення потреби в ліквідних коштах:*

- ◆ визначення планового періоду для оцінювання потреб ліквідності;
- ◆ поділ планового періоду на інтервали згідно зі строками виконання активів та зобов'язань;
- ◆ групування активів і пасивів банку за строками;
- ◆ прогнозування обсягів та строків проведення активних і пасивних операцій банку у межах обраного періоду;
- ◆ обчислення розриву ліквідності (фактичного та прогнозованого) у кожному із зафіксованих інтервалів;
- ◆ обчислення сукупного (кумулятивного) розриву ліквідності протягом планового періоду;
- ◆ складання плану дій у разі виникнення дефіциту або позитивного сальдо ліквідності.

Оперативний аналіз розриву ліквідності спрямовано на здійснення моніторингу за ліквідною позицією банку. Проводять його за допомогою табличного методу, групуючи активи і пасиви банку за термінами (по горизонталі) та за структурою (по вертикалі), що уможливорює порівнювання вхідних та вихідних грошових потоків у кожному із зафіксованих інтервалів та обчислення сукупного розриву ліквідності.

Аналіз ліквідних активів комерційного банку виконується за допомогою їх групування залежно від строків погашення. За цією ознакою активи банку поділяють на три групи:

- активи з негайним строком погашення (наприклад, до 7 днів);
- активи з фіксованим строком погашення;
- активи з невизначеним строком погашення.

Виконати групування зобов'язань складніше, адже терміни та обсяги вилучення коштів переважно визначаються клієнтами, а не банком. У банківській практиці існують різні підходи до групування пасивів та прогнозування вихідного грошового потоку протягом планового періоду.

Аналіз розриву ліквідності дає змогу банку виявити невідповідність між сумами надходжень та платежів у різні періоди і вчасно прийняти коректні та обґрунтовані управлінські рішення.

Тести

1. Ліквідність банку визначається як:

- а) достатній обсяг власних оборотних коштів банку;
- б) здатність банку своєчасно задовольняти кредитні заявки клієнтів;
- в) здатність банку в будь-який момент виконувати свої грошові зобов'язання;
- г) здатність банку залучати грошові ресурси в будь-який час за будь-якою ціною.

2. Ліквідність активів банку визначається:

- а) здатністю перетворюватися в грошову форму за будь-якою вартістю;
- б) здатністю перетворюватися в грошову форму без втрати вартості;
- в) швидкістю перетворення активів у грошову форму;
- г) швидким перетворенням у грошову форму без втрати вартості.

3. Ліквідні кошти — це:

- а) кошти, які можна трансформувати в готівку за короткий строк та без значної втрати вартості через їх реалізацію;
- б) робочі активи, які приносять банку дохід у вигляді процентів;
- в) ліквідні залучені кошти, за допомогою яких банк може розрахуватися за своїми поточними зобов'язаннями;
- г) кошти, які можна швидко залучити на ринку для розрахунку за своїми зобов'язаннями.

4. До високоліквідних активів банку належать:

- а) залишки в касі, на кореспондентських рахунках у НБУ, на кореспондентських рахунках в інших банках, високоліквідні цінні папери, кредити, надані надійним позичальникам;
- б) робочі активи банку з терміном погашення до одного місяця;
- в) залишки в касі, на кореспондентських рахунках в НБУ, на кореспондентських рахунках в інших банках, високоліквідні цінні папери;
- г) залишки в касі, на кореспондентських рахунках у НБУ, на кореспондентських рахунках в інших банках, цінні папери, кредити з терміном погашення до одного місяця.

5. Платоспроможність банку — це його здатність:

- а) відповідати за своїми зобов'язаннями в певні строки та в повному обсязі;
- б) перетворювати свої активи в грошову форму;
- в) збалансовано управляти своїми активами і пасивами;
- г) у будь-який час залучити кошти на ринку за цінами, не вищими за ринкові.

6. До факторів, які впливають на ліквідність, не належить:

- а) збалансованість обсягів активів і зобов'язань банку;
- б) організаційна та функціональна структура банку;
- в) якість (ступінь ризикованості) активів банку;
- г) відповідність строків погашення активів і виконання зобов'язань банку.

7. Мета управління ліквідністю банку полягає в:

- а) максимізації величини ліквідних активів;
- б) мінімізації величини ліквідних активів;

- в) підтриманні ліквідності банку на передбаченому законом рівні;
- г) мета залежить від загальної стратегії управління фінансами банку.

8. Норматив короткострокової ліквідності Н6 — це відношення:

- а) високоліквідних активів до зобов'язань банку;
- б) ліквідних активів до короткострокових зобов'язань;
- в) ліквідних активів з початковим строком погашення до одного року до короткострокових зобов'язань з початковим строком погашення до одного року;
- г) ліквідних активів із початковим строком погашення до трьох місяців до короткострокових зобов'язань із початковим строком погашення до трьох місяців.

9. Норматив поточної ліквідності Н5 — це відношення:

- а) високоліквідних активів до розрахункових і поточних зобов'язань банку;
- б) вимог банку з кінцевим строком погашення 30 днів до короткострокових зобов'язань з кінцевим строком погашення 30 днів;
- в) вимог банку з кінцевим строком погашення 90 днів до короткострокових зобов'язань з кінцевим строком погашення 90 днів;
- г) короткострокових вимог банку до короткострокових зобов'язань банку.

10. Норматив миттєвої ліквідності Н4 — це відношення:

- а) високоліквідних активів до зобов'язань банку;
- б) високоліквідних активів до короткострокових зобов'язань;
- в) суми коштів у касі, на кореспондентських рахунках банку та цінних паперів уряду до розрахункових і поточних зобов'язань банку;
- г) суми коштів у касі та на кореспондентських рахунках банку до розрахункових і поточних зобов'язань банку.

Тема 13. Аналіз банківських ризиків

- 13.1. Визначення ризиків та їх класифікація.
- 13.2. Оцінка й управління кредитним ризиком.
- 13.3. Аналіз і оцінка управління валютним ризиком.
- 13.4. Аналіз і оцінка інвестиційного ризику.
- 13.5. Аналіз процентного ризику банку.
- 13.6. Методика аналізу дюрації.
- 13.7. Аналіз загального розміру банківських ризиків.

13.1. Визначення ризиків та їх класифікація.

Банківська діяльність за своєю природою пов'язана з ризиками, що викликаються різними обставинами. Ось чому розуміння суті цих ризиків, правильне оцінювання й управління ними дає змогу уникнути або значно зменшити неминучі втрати, які виникають у банківській діяльності.

Ризик означає невизначеність, пов'язану з настанням будь-якої події або її наслідками. Невизначеність — це результат неочікуваних змін. *Для банку взагалі невизначеність* — це результат неочікуваних змін процентної ставки, потоків депозитів, платоспроможності позичальників, валютних курсів тощо. Відсутність точної інформації або прогнозу про них породжує різні ризики (процентний, валютний, ризик ліквідності, кредитний). Отже, **ризик** — це результат невизначеності майбутнього.

Оскільки рішення менеджерів враховують очікувані зміни, то виходить, що джерелом ризику є тільки непередбачувані зміни. Хоч очікувані зміни не піддаються безпосередньому спостереженню, їх можна виміряти за допомогою статистичних досліджень, використовуючи таку формулу:

Дійсна зміна = Очікувана зміна + Непередбачувана зміна.

Отже, дійсну зміну можна розкласти на очікуваний і непередбачуваний компоненти. У випадку абсолютного передбачення або визначеності непередбачуваний компонент та очікувана зміна збігаються. Цей випадок підкреслює роль непередбачуваної зміни як джерела ризику.

Таким чином, управління ризиками можна спростити, якщо навчитися точніше формулювати очікування і виявляти джерела непередбачуваних змін. Для оцінки таких непередбачуваних змін використовуються різні методи, що базуються на оцінці мікроекономічних та макроекономічних факторів на основі математичних моделей і статистичних методів.

Ризик фінансового інструменту, чи це актив, чи пасив, можна оцінити двома способами:

- 1) як окремий ризик, коли актив або пасив розглядаються окремо від інших активів чи пасивів;
- 2) як ризик портфеля активів чи пасивів, коли актив або пасив розглядаються як складова сукупності вимог чи зобов'язань, що входять до портфеля.

Імовірність будь-якої події визначається можливістю того, що ця подія здійсниться. Така імовірність виражається в процентах або частках одиниці. З погляду ризику оцінюється розділ імовірності, наприклад, ставок дохідності за цінними паперами, що інвестуються. При цьому розглядаються три стани економіки (бум, нормальний стан і спад), кожному з яких відповідає своя ставка дохідності і своя імовірність початку цього стану. За цими даними розраховується очікувана ставка дохідності за формулою:

$$K = \sum_{i=1}^n (P_i \cdot K_i),$$

де P_i — імовірність i -го стану;

K_i — ставка дохідності в i -му стані.

У реальному житті кількість станів економіки необмежена.

Ризик можна також розглядати як шанс одержати прибуток або збиток від інвестування в певний проект. Можливість одержати прибуток або збиток може бути високою або низькою залежно від рівня ризику (непостійності очікуваних доходів).

Простіше за все аналізувати ризик, якщо поділити його на дві категорії — *рівень ризику* і *рівень часу*. Рівень ризику можна визначити порівнянням ризикованості тих або інших інвестицій.

Ризик дуже часто називають зростаючою функцією часу. Якщо ресурси розміщуються на тривалий строк, кредитор повинен одержати винагороду за те, що взяв на себе ризик часу. Отже, ризик визначається базовою або безризиковою ставкою і премією за ризик, пов'язаний з фактором часу.

Усі банківські операції відрізняються різним ступенем ризику. На практиці заведено оцінювати значну кількість ризиків, які можуть охарактеризувати ситуацію і ймовірність здійснення подій. Серед різноманіття ризиків можна виділити такі

Основними ризиками в комерційних банках вважають й оцінюють такі ризики: *кредитний, валютний, інвестиційний, процентний ризик та ризик ліквідності*. Контроль за банківськими ризиками, їх аналіз та управління ними являє собою один із найважливіших факторів, що визначають прибутковість банку на перспективу. Тому розглянемо принципи методики аналізу основних їх видів.

13.2. Оцінка й управління кредитним ризиком.

У зв'язку зі специфікою банків особливе місце в системі банківських ризиків посідає кредитний ризик, пов'язаний з кредитною діяльністю банків.

Кредитний ризик — імовірність неповернення позичальником отриманого кредиту та процентів за користування позикою в результаті фінансових ускладнень, фінансового краху чи шахрайства.

Нездатність чи небажання боржника виконати свої зобов'язання відповідно до строків та умов кредитного договору можуть бути пов'язані з:

- нездатністю створити адекватні грошові потоки у зв'язку із непередбаченими змінами у діловому, економічному та/чи політичному оточенні позичальника;

- невідповідністю фактичних доходів та прибутків від вкладених інвестицій прогнозним оцінкам, які були використані у процесі структуризації позики, тобто під час визначення розміру, строку та умов повернення позики;

- незадовільною ринковою вартістю та/чи недостатньою ліквідністю застави;

- недоліками в діловій (технічній, фінансовій, маркетинговій та управлінській) репутації боржника.

Кредитний ризик тісно пов'язаний з іншими ризиками, такими як ризик ліквідності, процентний та валютний. Наявність у кредитному портфелі банку значного обсягу проблемних кредитів та зниження ринкової вартості кредитного портфеля зумовить зменшення капіталу. Це може спричинити вплив коштів клієнтів та інвесторів банку, що призводить до втрати ліквідності. Для покриття дефіциту ліквідності банк повинен залучати кошти на грошовому ринку в усе більших розмірах та за більшою ціною. Збільшується процентний ризик. Для покриття ліквідності банк змушений продавати ліквідні активи, у тому числі валютні кошти, що змінює валютну позицію банку і збільшує валютний ризик.

Кредитний ризик виникає не тільки стосовно кредитів, а й інших балансових і позабалансових статей, таких як банківська гарантія, акцепт, вкладення в цінні папери.

Сукупний кредитний ризик поділяється (концентрується) за такими напрямками:

- ризик концентрації у розрізі бізнесу;

- ризик концентрації в розрізі споріднених та системних клієнтів, пов'язаних із банком через відносини власності або можливість здійснювати контроль над банком, що може призвести до значних проблем, оскільки кредитоспроможність таких позичальників не завжди визначається об'єктивно;

- ризик концентрації в розрізі клієнтів, галузей, регіонів тощо.

Обсяг реальних втрат від неповернення кредитів може бути зменшений **диверсифікацією** кредитного портфеля через:

- залучення великої кількості позичальників із різними формами власності, які належать до різних галузей, секторів економіки, регіонів;

- урізноманітнення умов надання позик (термін, процентна ставка, порядок повернення кредиту та процентів, застава тощо).

Фактична оцінка кредитного ризику у фінансовому виразі визначається впливом кредитного ризику на фінансовий результат.

Ризик втрати основних сум кредитів $P_{1кр}$, непокритих страховими резервами, визначається як різниця між розрахунковою сумою резервів (РСР) (згідно з формою статистичної звітності № 604) та фактичною сумою резервів (ФСР), виходячи зі структури класифікованих кредитів:

$$P_{1кр} = РСР - ФСР.$$

Ризик втрати процентних доходів $P_{2кр}$ розраховується як сума прострочених нарахованих доходів.

Загальний абсолютний кредитний ризик:

$$P_1 = P_{1кр} + P_{2кр}.$$

Розрахунок необхідної величини резерву РСР проводиться в такій послідовності.

1. Визначається класифікація позичальників за результатами оцінки їх фінансового стану з урахуванням таких чинників:

2. фінансового стану позичальника;

3. стану виконання зобов'язань за кредитними операціями, зокрема погашення основної суми боргу та процентів за ним відповідно до умов кредитної угоди;

4. рівня забезпечення кредиту;

5. кредитного рейтингу тощо.

У моніторингу кредитної діяльності ключовою є категорія кредитного портфеля. **Кредитний портфель** — це сукупність усіх позик, наданих банком з метою отримання прибутку. Кредитний портфель включає агреговану балансову вартість усіх кредитів, у тому числі і прострочених, пролонгованих та сумнівних до повернення. Банк може надавати кредити безпосередньо, укладати угоду з позичальником або купувати позику чи частину позики, наданої іншим кредитором через укладання угоди з постачальником. Надання кредиту може відбуватися у формі позик, простих векселів, векселів, строк сплати яких вже настав, рахунків факторингу, короткострокових комерційних векселів, банківських овердрафтів, акцептів та інших подібних зобов'язань.

Система показників менеджменту кредитного портфеля включає такі блоки:

- загальний стан кредитного портфеля;
- характеристика кредитного портфеля з погляду кредитного ризику;
- характеристика кредитного портфеля з погляду дохідності.

Система показників аналізу кредитного портфеля наведено в таблиці 13.1.

Таблиця 13.1.

Система показників аналізу кредитного портфеля комерційного банку

Показники	Формула	Динаміка показника		
		усього	у тому числі за рахунок:	
			чисельника	знаменника
1. Характеристика кредитного портфеля з погляду кредитного ризику				
3. Співвідношення власних коштів банку (ВК) та кредитного портфеля	$K^2 = \frac{BK}{KP}$	$\Delta K^2 = K_1^2 - K_0^2$	$\Delta K_{(BK)}^2 = \frac{BK_1 - BK_0}{KP_1}$	$\Delta K_{(KP)}^2 = \frac{BK_0}{KP_1} - \frac{BK_0}{KP_0}$
4. Коефіцієнт покриття класифікованих кредитів (КР _{кл}) основним капіталом банку (К _{осн})	$K^3 = \frac{K_{осн}}{KR_{кл}}$	$\Delta K^3 = K_1^3 - K_0^3$	$\Delta K_{(осн)}^3 = \frac{K_{осн1} - K_{осн0}}{KR_{кл1}}$	$\Delta K_{(KR_{кл1})}^3 = \frac{K_{осн0}}{KR_{кл1}} - \frac{K_{осн0}}{KR_{кл0}}$
5. Частка класифікованих кредитів у загальному обсязі кредитного портфеля	$K^4 = \frac{KR_{кл}}{KP}$	$\Delta K^4 = K_1^4 - K_0^4$	$\Delta K_{(KR_{кл})}^4 = \frac{KR_{кл1} - KR_{кл0}}{KP_1}$	$\Delta K_{(KP)}^4 = \frac{KR_{кл0}}{KP_1} - \frac{KR_{кл0}}{KP_0}$
6. Частка своєчасно несплачених кредитів за процентами та основною сумою (КР _{пр}) в обсязі КП	$K^5 = \frac{KR_{пр}}{KP}$	$\Delta K^5 = K_1^5 - K_0^5$	$\Delta K_{(KR_{пр})}^5 = \frac{KR_{пр1} - KR_{пр0}}{KP_1}$	$\Delta K_{(KP)}^5 = \frac{KR_{пр0}}{KP_1} - \frac{KR_{пр0}}{KP_0}$
7. Коефіцієнт збитковості КП	Збитки за позиками $K^6 = \frac{ЗБ}{KP}$	$\Delta K^6 = K_1^6 - K_0^6$	$\Delta K_{(ЗБ)}^6 = \frac{ЗБ_1 - ЗБ_0}{KP_1}$	$\Delta K_{(KP)}^6 = \frac{ЗБ_0}{KP_1} - \frac{ЗБ_0}{KP_0}$
2. Аналіз кредитного портфеля з погляду захисту від можливих втрат				
8. Коефіцієнт забезпеченості втрат за позичками (В)	$K^7 = \frac{B}{KP}$	$\Delta K^7 = K_1^7 - K_0^7$	$\Delta K_{(B)}^7 = \frac{B_1 - B_0}{KP_1}$	$\Delta K_{(KP)}^7 = \frac{B_0}{KP_1} - \frac{B_0}{KP_0}$
9. Коефіцієнт забезпеченості витрат за рахунок резервів банку на покриття збитків (РЗ)	$K^8 = \frac{PЗ}{KP}$	$\Delta K^8 = K_1^8 - K_0^8$	$\Delta K_{(PЗ)}^8 = \frac{PЗ_1 - PЗ_0}{KP_1}$	$\Delta K_{(KP)}^8 = \frac{PЗ_0}{KP_1} - \frac{PЗ_0}{KP_0}$

3. Характеристика кредитного портфеля з погляду дохідності

10. Рентабельність кредитних операцій K_9	$K^9 = \frac{\text{Доходивід кредитів}(D_{кр})}{\text{Витрати на залучення коштів}(ВЗК)}$	$\Delta K^9 = K_1^9 - K_0^9$	$\Delta K_{(Дкр)}^9 = \frac{D_{кр1} - D_{кр0}}{ВЗК_1}$	$\Delta K_{(ВЗК)}^9 = \frac{D_{кр0}}{ВЗК_1} - \frac{D_{кр0}}{ВЗК_0}$
11. Дохідність кредитного портфеля K_{10}	$K_{10} = \frac{D_{кр}}{КП}$	$\Delta K^{10} = K_1^{10} - K_0^{10}$	$\Delta K_{(Дкр)}^{10} = \frac{D_{кр1} - D_{кр0}}{КП_1}$	$\Delta K_{(КП)}^{10} = \frac{D_{кр1}}{КП_1} - \frac{D_{кр0}}{КП_0}$

Вихідними даними для оцінювання кредитного ризику є: рівень ризику (r_i), який диференціюється в розподілі за ступенем ризику; обсяги кредитів у цьому розподілі — KP_i . На основі цих показників розраховуються обсяги класифікованих кредитів або кредитів з урахуванням ступеня ризику ($KP_{кл}$) за формулою:

$$KP_{кл} = \sum KP_i \cdot r_i.$$

Обсяги класифікованих кредитів є базою для визначення обсягу резервів на покриття ризиків за кредитними операціями. На основі наведених даних здійснюється аналіз рівня ризику за окремими регіональними установами банку. Для цього розраховуються середні рівні ризику по окремих установах, а також по банку в середньому за формулою:

$$r_i = \frac{KP_{кл}}{\sum KP_i}.$$

Чим більше значення r , тим більш ризикованою є кредитна діяльність.

Вище наведені дані про ризики кредитних операцій за один період. Одночасно банк мусить знайти тенденції ризику, для чого здійснюється моніторинг відповідного динамічного ряду. Зокрема, при цьому велике значення має аналіз впливу динаміки ризику по окремих установах банку на відповідний показник у середньому по банку. Для цього використовуються індекси рівня ризику змінного, фіксованого складу та структурних зрушень.

Мета управління кредитним ризиком полягає в забезпеченні мінімального рівня ризику при заданому рівні дохідності кредитного портфеля. Основними елементами управління кредитним ризиком є:

- 1) лімітування та нормування обсягів кредитних вкладень;
- 2) формування ефективної цінової політики;
- 3) формування страхових резервів по кредитних ризиках.

Лімітування обсягів кредитних операцій обмежує концентрацію кредитного портфеля в розрізі окремих позичальників, груп позичальників, бізнесів, галузей, секторів економіки і регіонів.

Ліміт у розрізі окремого позичальника визначає максимальну суму та умови надання кредиту. Розрахунок ліміту проводиться на основі аналізу кредитоспроможності позичальника (фінансових показників діяльності, бізнес-плану тощо). Розмір ліміту коригується залежно від поточного фінансового стану боржника і прогнозованої оцінки його майбутнього фінансового стану.

Основні види лімітів та нормативів НБУ:

Максимальний розмір ризику на одного позичальника (Н8):

$$H8 = \frac{Z_c}{K} \cdot 100,$$

де Z_c — сукупна заборгованість за позичками, міжбанківськими кредитами та врахованими векселями одного позичальника та 100 % суми позабалансових зобов'язань, виданих стосовно цього позичальника,

K — капітал банку.

Нормативне значення $H8$ не повинно перевищувати 25 %.

Норматив «великих» кредитних ризиків (Н9) установлюється як співвідношення сукупного розміру великих кредитних ризиків та капіталу комерційного банку:

$$H9 = \frac{C_k}{K} \cdot 100,$$

де C_k — сукупний розмір «великих» кредитів, наданих комерційним банком з урахуванням 100 % позабалансових зобов'язань банку.

Максимальне значення нормативу $H9$ не повинно перевищувати 8-кратного розміру капіталу банку.

Норматив максимального розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих одному інсайдеру (Н10):

$$H10 = \frac{P_{KI}}{K} \cdot 100,$$

де P_{KI} — сукупний розмір наданих банком позик (у тому числі і міжбанківських), поручительств, урахованих векселів та 100 % суми позабалансових зобов'язань щодо одного інсайдера комерційного банку.

Максимальне значення $H10$ не повинно перевищувати 5 %.

Норматив максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам (Н11):

$$H11 = \frac{P_k}{K} \cdot 100,$$

де P_k — сукупний розмір наданих банком позик (у тому числі і міжбанківських), поручительств, урахованих векселів та 100 % суми позабалансових зобов'язань щодо одного інсайдера комерційного банку.

Максимальне значення $H11$ не повинно перевищувати 40 %.

Норматив максимального розміру наданих міжбанківських позик (Н12):

$$H12 = \frac{MB_n}{K} \cdot 100,$$

де MB_n — загальна сума наданих комерційним банком міжбанківських позик.

Максимальне значення нормативу $H12$ не повинно перевищувати 200 %.

Норматив максимального розміру отриманих міжбанківських позик (Н13):

$$H13 = \frac{MB_0 + ЦК}{K} \cdot 100,$$

де $МБ_0$ — загальна сума отриманих комерційним банком міжбанківських позик,

ЦК — сума залучених централізованих коштів.

Максимальне значення нормативу Н13 не повинно перевищувати 300 %.

Штрафи за порушення норм перелічених нормативів застосовуються на кожний випадок порушення.

Внутрішньобанківські нормативи та ліміти. Обмеження загального обсягу кредитного портфеля відносно робочих активів. Рекомендоване граничне значення — не більше 50 % (розмір більше 50 % свідчить про агресивний характер кредитної політики банку).

- Обмеження за концентрацією структури кредитного портфеля в розрізі бізнесів (корпоративний, індивідуальний, міжбанківський).

- Обмеження за концентрацією кредитів у розрізі галузей, секторів економіки напрямів діяльності, регіонів, видів забезпечення тощо.

- Обмеження непокритого кредитного ризику (відповідно до стандартів, прийнятих при оцінці кредитного ризику провідними світовими аудиторськими фірмами):

$$V_1 \cdot 0,02 + V_2 \cdot 0,05 + V_3 \cdot 0,2 + V_4 \cdot 0,5 + V_5 - \text{ФСР} \leq 0,2K,$$

де V_i — обсяги кредитів, що належать до відповідних груп ризику;

ФСР — сформований резерв за кредитними ризиками;

K — капітал банку.

Процентна (цінова) політика. Одним із найважливіших інструментів управління кредитним ризиком є цінова політика банку. Очевидно, що процентна ставка за безризикованим і ризикованим кредитами не може бути на одному рівні. За надання кредиту з вищим ризиком банк повинен брати з клієнта премію за ризик. Ця премія є компенсацією банку за можливі майбутні збитки від кредитування та служить одним із джерел формування резерву. Крім того, при визначенні реальної процентної ставки треба враховувати темпи інфляції, норму обов'язкового резервування кредитних ресурсів на коррахунку в НБУ, рівень накладних витрат за надання та супроводження кредиту та необхідність забезпечення встановленого рівня рентабельності кредитного бізнесу.

Граничний рівень реальних ставок встановлюється Комітетом з управління активами та пасивами (або кредитним комітетом) як обов'язковий по системі банку.

Формування страхових резервів, пов'язаних, кредитними ризиками. Одним із головних інструментів управління кредитним ризиком та компенсації можливих фінансових втрат від неповернення кредитів є формування страхових резервів за кредитними операціями.

13.3. Аналіз і оцінка управління валютним ризиком.

Валютний ризик — це ризик потенційних збитків від зміни валютних курсів. Розрізняють операційний, трансляційний та економічний валютні ризики. На жаль, в економічній літературі не існує загальновизнаних визначень цих типів ризиків, особливо стосовно економічного валютного ризику.

Операційний валютний ризик визначають як можливість неотримання прибутку в результаті впливу зміни валютного курсу на грошові потоки.

Природно, що негативні зміни у прибутковості банку призведуть до зміни у його вартості.

Трансляційний валютний ризик виникає у разі невідповідності між активами та пасивами, вираженими у різних іноземних валютах.

Економічний валютний ризик визначають як можливість несприятливого впливу зміни валютного курсу на економічний стан банку.

Політика банку щодо управління валютним ризиком охоплює такі напрями: вибір певних операцій в іноземній валюті, які проводитиме банк; установлення лімітів для валютних позицій; установлення правил бухгалтерського обліку для переоцінки валютних позицій; організацію аналітичної роботи.

Операції комерційних банків з іноземною валютою залежно від ініціатора проведення операцій можна поділити на три групи:

1. Операції, які здійснюються з ініціативи банків-кореспондентів (зовнішні операції).
2. Операції, які здійснюються з ініціативи клієнтів (клієнтські операції).
3. Операції, які здійснюються з ініціативи самого банку (внутрішні операції).

Успіх проведення операцій з іноземною валютою залежить від наявності валютної позиції кожного банку. **Валютна позиція** — це співвідношення вимог та зобов'язань банку в іноземній валюті. Стан валютної позиції є головним чинником виникнення валютного ризику.

У банківській практиці виділяють такі позиції:

Закрита валютна позиція — позиція, яка виникає у разі збігу вимог та зобов'язань, виражених в одній валюті з урахуванням позабалансових операцій.

Відкрита валютна позиція — позиція, яка виникає у разі незбігу вимог у певній валюті та зобов'язань у тій самій валюті. Коли вимоги перевищують зобов'язання, виникає *довга валютна позиція*, або позитивна (+). Коли зобов'язання перевищують вимоги, виникає *коротка валютна позиція*, або негативна (-).

Комерційний банк набуває право на відкриту валютну позицію з дати отримання ним від Національного банку дозволу на здійснення операцій із валютними цінностями і втрачає це право з дати відкликання ліцензії Національним банком або припинення дозволу на здійснення операцій із валютними цінностями. Головним в аналізі валютного ризику є рух грошових коштів (а саме чітке розмежування їх надходження і відплив) через кореспондентські рахунки «ностро» та «лоро» банку. Аналіз сальдо цих рахунків є джерелом інформації про валютний ризик. Коли банк має незбалансоване сальдо на рахунках «ностро», це є свідченням про наявність відкритої валютної позиції у цій валюті.

В умовах нестійкості фінансового ринку найбільш дієвим методом управління валютною позицією є **лімітування**. Під **лімітом відкритої валютної позиції** розуміють установлення кількісних обмежень на співвідношення між відкритою валютною позицією і власним капіталом. Ліміти обмежують обсяг ризику, пов'язаного зі зміною валютного курсу.

Норматив ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції банку визначається як відношення загальної величини відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами у гривневому еквіваленті до регулятивного капіталу банку.

$$H = V_{\text{п}} / \text{РК} \cdot 100 \%,$$

де H — норматив ризику загальної відкритої валютної позиції банку;

$V_{\text{п}}$ — загальна відкрита валютна позиція банку за балансовим та позабалансовими активами та зобов'язаннями банку за всіма іноземними валютами у гривневому еквіваленті;

РК — регулятивний капітал банку. Розраховуючи норматив ризику загальної відкритої валютної позиції, уповноважений банк бере за основу суму регулятивного капіталу, яка обчислена за балансом станом на початок минулого робочого дня, що передує дню розрахунку цих нормативів.

Величина загальної відкритої валютної позиції банку визначається як сума абсолютних величин усіх довгих і коротких відкритих валютних позицій у гривневому еквіваленті (без урахування знака) за всіма іноземними валютами. При цьому встановлюється обмеження ризику окремо для довгих відкритих валютних позицій та коротких відкритих валютних позицій банку.

У межах встановленого нормативу ризику загальної відкритої (довгої/короткої) валютної позиції, у тому числі обмеження ризику загальної довгої відкритої валютної позиції банку та ризику загальної короткої відкритої валютної позиції банку, Департамент валютного регулювання та Департамент валютного контролю та ліцензування Національного банку можуть встановлювати певні обмеження щодо регулювання окремих активних операцій із валютними цінностями уповноважених банків, пов'язаних з питаннями курсоутворення національної валюти та створення чіткішого й прозорішого механізму контролю за валютними операціями окремих банків.

З метою запобігання порушенням при застосуванні Національним банком вимог чинного законодавства України про валютне регулювання і валютний контроль Департамент валютного регулювання та Департамент валютного контролю та ліцензування можуть вносити пропозиції (у межах встановленого нормативу ризику загальної відкритої валютної позиції) щодо встановлення лімітів довгої/короткої відкритої валютної позиції у вільно конвертованій та неконвертованій валюті за погодженням з органами банківського нагляду на розгляд і затвердження Правлінням Національного банку або Комісією Національного банку.

Ліміт валютної позиції визначається щодня й окремо щодо кожної іноземної валюти. Для визначення нормативу за кожною іноземною валютою береться підсумок за всіма балансовими та позабалансовими активами та зобов'язаннями банку у даній валюті. У Великобританії, наприклад, для обмеження впливу валютного ризику не встановлюється ліміт відкритої позиції, а розраховується показник достатності капіталу банку для проведення валютних операцій.

На розмір відкритої валютної позиції комерційного банку впливають:

• купівля (продаж) готівкової та безготівкової іноземної валюти, поточні й строкові операції (на умовах своп, форвард, опціон та інші), за якими виникають вимоги та зобов'язання в іноземних валютах, незалежно від способів та форм розрахунків за ними;

• одержання (сплата) іноземної валюти у вигляді доходів або витрат та нарахування доходів і витрат, які враховуються на відповідних рахунках;

• купівля (продаж) основних засобів і товарно-матеріальних цінностей за іноземну валюту;

• надходження коштів в іноземній валюті до статутного фонду;

• погашення банком безнадійної заборгованості в іноземній валюті (списання якої здійснюється з відповідного рахунка витрат);

• інші обмінні операції з іноземною валютою (виникнення вимог в одній валюті при розрахунках за ними в іншій валюті, у тому числі національній, що призводять до зміни структури активів за незмінності пасивів, і навпаки).

Валютні позиції поділяють на операційні та структурні. Операційні позиції пов'язані зі свідомим ініціюванням спекулятивного ризику. Структурні позиції охоплюють збереження протягом тривалого часу постійних розмірів активів та зобов'язань в іноземній валюті (нерухомість, субсидії іноземним філіалам, цінні папери, номіновані в іноземній валюті). Внутрішні ліміти комерційних банків можуть розмежовувати ці позиції за різною природою їх виникнення, але ліміти, які встановлює центральний банк, як правило, охоплюють ці обидва різновиди валютних позицій.

Визначення «правильного» несприятливого руху курсу залежить від характеристик національної та іноземної валюти. Для банків країн з твердою національною валютою оцінка несприятливої зміни валютного курсу може ґрунтуватися на аналізі статистичних даних минулих періодів і побудові на їх основі прогнозів, як правило, короткострокового характеру і з певним ступенем достовірності.

$$I_{\max} = L_i \cdot V_i / 100,$$

де I_{\max} — максимально припустимий вплив валютного ризику на прибуток банку;

L_i — ліміт відкритої валютної позиції для i -ї валюти;

V_i — прогнозні зміни курсу i -ї валюти, %.

До методів усунення валютного ризику відносять фінансові операції, які дають змогу або уникнути ризику, спричиненого зміною валютного курсу, або отримати спекулятивний прибуток від курсових коливань.

Процес зменшення ризику можливих втрат називається хеджуванням.

Хеджування можна розглядати як позицію, яку створюють для захисту дохідності вже існуючої позиції, тобто створення компенсаційної валютної позиції. Ризик двох відкритих позицій визначається так:

$$R = \sqrt{X_1^2 S_1^2 + X_2^2 S_2^2 + 2X_1 X_2 S_1 S_2 P_{12}}$$

де R — ризик двох відкритих позицій;

X_1 — обсяг відкритої позиції активу зі стандартним відхиленням дохідності S_1 ;

X_2 — обсяг компенсаційної позиції зі стандартним відхиленням дохідності S_2 ;

P_{12} — коефіцієнт кореляції дохідності активів.

Для того щоб визначити, яким же має бути обсяг компенсуючої позиції для хеджування, використовують коефіцієнт хеджування b , який дорівнює:

$$b = X_2 / X_1.$$

Отже, обсяг позиції для хеджування X_2 визначається за формулою:

$$X_2 = bX_1.$$

Важливо знати, за якого значення b ризик портфеля двох відкритих позицій буде мінімальним, тобто необхідно знайти оптимальний коефіцієнт хеджування. Він визначається за формулою:

$$b = S_1 P_{12} / S_2. (3)$$

Це значення було знайдено у результаті розв'язку задачі мінімізації виразу (1). Отже, формула (2) набуває вигляду:

$$X_2 = X_1 S_1 P_{12} / S_2. (4)$$

Якщо підставити це значення у формулу для ризику портфеля (1), то отримаємо (після скорочення) значення ризику, яке відповідає оптимальному хеджуванню:

$$R = \sqrt{X_1^2 S_1^2 + X_2^2 S_2^2 P_{12}^2}. (5)$$

Підсумовуючи викладене вище, можна визначити особливості розрахунку валютного ризику: валютний ризик не існує для операцій, які проводяться в національній валюті; рівень валютного ризику розраховується лише для строкових операцій; рівень валютного ризику розраховується як для активів, так і для зобов'язань банку. Для активів валютний ризик коригується на кредитний, а для зобов'язань — на ризик ліквідності.

Формулу для розрахунку валютного ризику під час проведення окремої операції можна подати в такому вигляді:

$$R = (100 - R_1) \cdot (C + P / 360 \cdot \sum(N_i C_i)),$$

де R — валютний ризик;

R_1 — рівень кредитного ризику для активів та ризику ліквідності для пасивів;

P — процентна ставка за операцією;

N_i — кількість днів в i -му періоді нарахування процентів;

C — відхилення можливого курсу від існуючого на дату закінчення операції;

C_i — відхилення ймовірного курсу від існуючого на дату перерахування процентів за операціями.

Масштаб операцій і розмір можливого прийняття валютного ризику повинні ґрунтуватися на загальній якості процесу управління ризиком та стані валютного ринку своєї країни і країн банків-контрагентів. Знання, досвід, точність інформації та ефективність установлення лімітів ризику є головними елементами процесу оцінювання та управління валютним ризиком.

13.4. Аналіз і оцінка інвестиційного ризику.

Інвестиційний портфель комерційного банку складається з фінансових та реальних інвестицій. До фінансових інвестицій належать вкладення банку в різноманітні фінансові інструменти ринку капіталів — цінні папери на інвестиції, вкладення в паї (частки) та статутний капітал інших підприємств. Реальні *інвестиції* — це вкладення банку в різноманітні матеріальні та нематеріальні активи. До матеріальних об'єктів інвестування відносять будинки, споруди, обладнання, дорогоцінні метали, колекції, інші товарно-матеріальні цінності. Інвестиції та нематеріальні активи включають вкладення в патенти, ліцензії, «ноу-хау», технічну, науково-практичну, технологічну та проектно-кошторисну документацію, майнові права, що випливають з авторського права, досвід та інші інтелектуальні цінності, права на користування землею, водою, ресурсами, спорудами, обладнанням (оренда), інші майнові права. Із цієї групи інвестицій іноді виділяють інновації — вкладення у нововведення та інтелектуальну форму інвестування — вкладення у творчий потенціал суспільства. У загальному випадку під *інвестиціями* розуміють довгострокове вкладання коштів, звичайно на період понад один рік. Основною метою здійснення інвестиційної діяльності банку є одержання доходів у формі дивідендів, прибутків від зростання вартості придбаних активів, процентних виплат тощо.

Вкладення банку в цінні папери на інвестиції — державні цінні папери, облігації підприємств, акції — це фінансові інструменти ринку капіталів. Отже, частина портфеля цінних паперів банку (інструменти ринку капіталів) входять до складу інвестиційного портфеля, формуючи фінансові інвестиції. Ринок цінних паперів породжує *інвестиційний ризик*, сутність якого полягає в небезпеці *втрати інвестованих коштів та очікуваного доходу*. Ризики інвестиційної діяльності зумовлені дією макроекономічних (екзогенних) та внутрішніх для фірми (ендогенних) чинників. Інвестиційний ризик акумулює ряд ризиків, серед яких: ризик ліквідності, ризик дострокового погашення цінних паперів, ризик, пов'язаний з тривалістю обігу цінних паперів, інфляційний, процентний, кредитний та діловий ризики.

В Україні фондовий ринок у цілому характеризується як непрозорий та неліквідний. Для багатьох видів цінних паперів вторинний ринок відсутній взагалі.

Ризик дострокового погашення (відкликання) цінних паперів характеризується тим, що деякі цінні папери, згідно з умовами їх випуску, можуть бути погашені до закінчення періоду їх обігу.

Інфляційний ризик (ризик зміни купівельної спроможності грошей) визначається здебільшого темпами інфляції в країні. Дієвим засобом страхування ризику інфляції є виплата дивідендів у вигляді акцій. Ціна P_0 звичайної акції може бути розрахована у такий спосіб:

$$P_0 = \sum_{t=1}^{\infty} \frac{D_t}{(1+r)^t}; \quad D_t = E_t \cdot C_t,$$

де D_t — дивіденди, які виплачуються в кінці періоду t ;

E_t — прибуток за період t ;

C_t — частина прибутку, яка реінвестується у дивіденди в кінці періоду t .

Процентний ризик виникає внаслідок коливань процентних ставок на грошовому ринку та ринку капіталів, що зумовлює зміни витрат на виплату процентів чи доходів за інвестиціями, отже веде до зміни розміру прибутку (або навіть втрат) порівняно з очікуваним.

У загальному випадку ціна облігації є сумою дисконтованих грошових потоків CF_t за цією облігацією:

$$P_B = \sum_{t=1}^{\infty} \frac{CF_t}{(1+R_t)^t},$$

де R_t — ставка дисконтування (спот-ставка для періоду t отриманого грошового потоку).

Ціну облігації як функцію процентної ставки дисконтування R можна подати у вигляді ряду Тейлора:

$$P_B(R) = P_B(R_0) + \sum_{n=1}^{\infty} \frac{\partial^n P_B}{\partial R^n} \cdot \frac{1}{n!} \cdot (R - R_0)^n;$$

$$\frac{\partial^n P_B}{\partial R^n} = \sum_{t=1}^{\infty} \frac{CF_t \cdot (-1)^n \cdot (t+n-1)! / (t-1)!}{(1+R)^{t+n}},$$

де $\frac{\partial^n P_B}{\partial R^n}$ — похідна ціни облігації за ставкою дисконтування R :

$n! = n(n-1) \cdot (n-2) \cdot \dots \cdot 2 \cdot 1$ — факторіал числа n ; $0! = 1$.

Перша похідна ціни облігації від ставки дисконтування зі знаком мінус, поділена на ціну облігації, називається модифікованою дюрацією MD та може бути інтерпретована як приблизна процентна зміна ціни облігації при зміні процентної ставки на 1 %.

Друга похідна ціни облігації від ставки дисконтування, поділена на половину ціни облігації, називається випуклістю облігації та використовується для поліпшення вимірювання чутливості ціни облігації до зміни процентної ставки.

Величина MD розраховується за такою формулою:

$$MD = -\frac{1}{P_B} \cdot \frac{\partial P_B}{\partial R} = \frac{1}{(R+1)} \left[\frac{1}{P_B} \sum_{t=1}^{\infty} \frac{CF_t \cdot t}{(1+R)^t} \right].$$

Величина в квадратних дужках — це так звана дюрація Маколея (Macaulay's duration), яка використовується спеціалістами ринку облігацій як індикатор процентного ризику зміни ціни облігації. Дюрація визначає середньозважений строк погашення — так звану тривалість облігації.

Кредитний ризик цінних паперів — це ймовірність невиконання емітентом своїх зобов'язань з виплати основної суми боргу або процентів.

Діловий ризик пов'язаний зі здатністю підприємства підтримувати рівень доходу на акцію на стабільному рівні. Діловий ризик виникає в тих випадках, коли комерційна і господарська діяльність компанії виявилася менш успішною, ніж очікувалося.

Усі види названих ризиків у сукупності формують загальний ризик даного фінансового інструменту, який порівнюється з його *дохідністю*.

Усі види названих ризиків у сукупності формують загальний ризик даного фінансового інструменту, який порівнюється з його *дохідністю*.

З метою запобігання інвестиційним ризикам в Інструкції НБУ «Про порядок регулювання та аналіз діяльності комерційних банків» введено обмеження на обсяги інвестиційної діяльності комерційних банків. Згідно з нормативом інвестування сума коштів, що направляється банком в інвестиції, не повинна перевищувати 50 % його капіталу.

Для забезпечення стабільності роботи банків на інвестиційному ринку та формування резерву на відшкодування можливих збитків банків від операцій з цінними паперами в достатніх обсягах Правління Національного банку України затвердило Положення «Про порядок розрахунку резерву на відшкодування можливих збитків банків від операцій з цінними паперами».

Результати розрахунку показують, що обсяг необхідного резерву для портфеля ОВДП, який складається з шести траншів з різними строками погашення, становить близько 18 % від номінальної вартості портфеля.

Дохідність цінних паперів порівнюється через зіставлення таких показників, як дохід до строку оплати (ДСО). ДСО — це така ставка доходу, яку має інвестор, якщо він тримає придбану облігацію до строку її погашення.

Дохід до строку оплати визначається так:

$$ДСО = \frac{Д + В_T}{Д + В_0} - 1,$$

де $Д$ — дохід, який отримує інвестор протягом всього періоду інвестування;

$В_T, В_0$ — вартість інвестицій відповідно в кінці та на початку періоду інвестування.

Якщо інвестування здійснювалось кілька років із реінвестуванням отриманих щорічних доходів, дохід до строку оплати може бути поданий у вигляді річної дохідності R , яка розраховується як середньозважена за дохідностями R_t усіх років інвестування:

$$R = \sqrt[T]{\prod_{t=1}^{t=T} (1 + R_t)} - 1.$$

Ефективність кожної інвестиції може бути оцінена за так званою ставкою внутрішньої дохідності (internal rate of return — IRR), яка є рішенням рівняння:

$$P_B = \sum_{t=1}^T \frac{CF_t}{(1 + IRR)^t},$$

де P_B — вартість інвестиції.

Для порівняльного прикладу розглянемо дві дисконтні облігації — одна з терміном обігу 12 місяців та ціною купівлі 68 грн, а друга — з терміном обігу три місяці та ціною купівлі 89,15 грн. Номінальна вартість обох облігацій дорівнює 100 грн. Дохідність облігації визначаємо за формулою:

$$Д = \frac{(Н - Ц) / Ц \cdot Б}{Т} \cdot 100\%,$$

де $Н$ — номінал облігації;

$Ц$ — ціна;

$Б$ — база для розрахунку (у цьому випадку 365 днів);

$Т$ — термін до погашення в днях.

Ризик незбалансованої ліквідності відносно доходів — це ризик фінансування інвестиційних вкладень за рахунок більш коротких пасивів. Він проявляється у випадку, коли банку для підтримання ліквідності необхідно терміново продати цінні папери, але без втрат це зробити неможливо.

Для комерційного банку-інвестора найбільш важливими є два питання: очікувана дохідність та ступінь ризику портфеля. Загальний інвестиційний ризик поділяється на два компоненти. Ризик, який може бути мінімізований за рахунок диверсифікації портфеля, називається несистематичним, відомий також як випадковий чи залишковий ризик. Ризик, який не може бути усунений шляхом диверсифікації, — це систематичний, відомий також як ринковий ризик. Диверсифікація інвестицій настільки важлива, що її називають першим пунктом у правилах управління інвестиційним портфелем.

Для оцінки величини інвестиційного ризику використовуються показники, якими характеризується розподіл імовірності дохідності цінного паперу: середня очікувана дохідність — M ; стандартне середньоквадратичне відхилення величини втрат від середніх очікуваних втрат — σ ; коефіцієнт варіації K — відношення середньоквадратичного відхилення до середніх очікуваних доходів: $K = \sigma / M$.

Останні два показники є класичними базовими оцінками рівня ризику змін дохідності інвестицій.

Для портфеля, який складається з N цінних паперів, дисперсія його дохідності має вигляд:

$$\sigma_p^2 = \sum_{i,j=1,N} W_i W_j \text{cov}_{ij}, (1)$$

де W_i, W_j — відповідні частки i -го та j -го цінного папера в інвестиційному портфелі;

cov_{ij} — коваріація дохідностей i -го та j -го цінного папера; при $i = j$ $\text{cov}_{ij} = \text{cov}_{ii} = \sigma_p^2 i$.

Очікуваний дохід на портфель інвестицій можна розраховувати як середньозважену величину очікуваних доходів за видами цінних паперів, що формують цей портфель.

$$R_p = W_1 R_1 + W_2 R_2 + W_3 R_3 + \dots + W_n R_n, (2)$$

$$W_1 + W_2 + W_3 + \dots + W_n = 1,$$

де W_n — питома вага n -го цінного папера в інвестиційному портфелі;

R_n — очікувана дохідність за n -м цінним папером.

Для оцінки впливу диверсифікації на систематичний ризик інвестиційного портфеля розглянемо портфель, який складається з N цінних паперів із рівними частками. Дисперсія ціни такого портфеля має вигляд:

$$\sigma_p^2 = \left(\frac{1}{N}\right) \cdot \left[\sum_{i=1}^N \frac{\sigma_i^2}{N}\right] + \frac{(N-1)}{N} \cdot \left[2 \sum_{i=1}^N \sum_{j=1}^N \frac{\text{cov}_{ij}}{N(N-1)}\right].$$

Вираз у перших квадратних дужках — це середня дисперсія портфеля, у других — середня коваріація. Якщо число N цінних паперів у портфелі збільшується, то перша складова дисперсії ціни портфеля наближається до нуля,

а друга — до середньої коваріації, тобто дисперсія портфеля наближається до середньої коваріації цінних паперів у портфелі.

У загальній постановці управління ризиком інвестиційного портфеля формулюється у вигляді двох взаємозв'язаних оптимізаційних задач:

1. Максимізація доходності портфеля за обмеження ризику.
2. Мінімізація ризику портфеля за достатнього доходу

$$\begin{aligned} R_p &\text{-----} \rightarrow \max; \sigma_p^2 = < \sigma_{p \min}^2; \\ \sigma_p^2 &\text{-----} \rightarrow \min; R_p > = R_{p \min}, \end{aligned}$$

де R_p — доходність портфеля;

σ_p^2 — ризик портфеля.

Задача оптимізації вирішується як класична задача квадратичного програмування з використанням множників Лагранжа. У більш загальному випадку (за наявності додаткових лінійних обмежень на частки цінних паперів у портфелі) для знаходження оптимальної структури портфеля використовують умови Куна—Такера.

13.5. Аналіз процентного ризику банку.

Одним з основних джерел ризику для будь-якого фінансового інструменту є ризик зміни ринкових процентних ставок, або процентний ризик — імовірність фінансових втрат у зв'язку зі зміною ставок процента на ринку протягом певного часу. Оскільки динаміку процентних ставок складно прогнозувати і їм властива мінливість, процентний ризик значно зростає і перетворюється на головне джерело банківського ризику взагалі. Ризик — невід'ємна складова людського життя. Він породжується невизначеністю, відсутністю достатньо повної інформації про подію чи явище та неможливістю прогнозувати розвиток подій. Ризик виникає тоді, коли рішення вибирається з кількох можливих варіантів і немає впевненості, що воно найефективніше. Можна приймати рішення та запроваджувати дії, спрямовані на зменшення ризику, але позбутися його неможливо. Більшість ситуацій, яким притаманний ризик, є дуже важко прогнозованими та контрольованими, тому усунути ризик повністю майже неможливо. Це є причиною того, що навіть ідеальні з першого погляду рішення призводять до збитків.

В ідеальному випадку, коли всі банківські активи за строками точно відповідають зобов'язанням, за рахунок яких вони профінансовані, проблема впливу процентних ставок практично відсутня. Отже, найбільш привабливою для банку є ситуація, коли короткострокові активи фінансуються за рахунок короткострокових зобов'язань, а довгострокові, відповідно, — за рахунок довгострокових зобов'язань. На практиці досягти такого становища неможливо, через це банк постійно має контролювати рівень ризику й управляти ним.

Процентний ризик для банку виступає як особливий об'єкт аналізу й управління, оскільки чистий процентний дохід банку (отже, і прибуток банку) залежить саме від ефективності управління ризиком.

Важливою складовою стратегії ризику є розроблення заходів щодо зниження або запобігання ризику. Загалом, для заходів для мінімізації ризику вживається термін хеджування.

Серед способів зниження процентного ризику слід окремо виділити натуральне хеджування (аналіз Duration), методику GAP-менеджменту, а також методи структурного балансування операції з деривативами (штучне хеджування). Окремо зупинимось на методиці GAP-менеджменту.

Так, GAP-менеджмент використовують для оцінювання ризику на короткострокових інтервалах — до 2—5 років. Ця методика концентрує увагу на управлінні чистим доходом у вигляді процентів у короткостроковій перспективі і спрямована на стабілізацію або оптимізацію чистого доходу банку.

Терміном GAP визначають різницю (розрив) між величиною чутливих активів (ЧА) та величиною чутливих зобов'язань (ЧЗ) у грошовому виразі: $GAP = ЧА - ЧЗ$.

Якщо чутливих до змін процентних ставок активів за кожний період більше пасивів відповідної якості, банк буде мати позитивний GAP.

У випадку, коли розмір чутливих до змін пасивів перевищить розмір активів з відповідними характеристиками, банк матиме від'ємний GAP.

Професіоналами банківської справи у випадку, коли аналіз доводить, що **GAP** — **позитивний**, пропонується кілька варіантів заходів: не робити нічого, очікуючи зростання ринкового проценту; збільшити обсяг пасивів з перемінними ставками; придбати цінні папери з фіксованими ставками або збільшити обсяги кредитування.

За негативного GAP рекомендуються такі заходи: не робити нічого в очікуванні падіння процентних ставок; додатково залучити пасиви зі змінними ставками; не робити вкладень у цінні папери з фіксованими ставками або з фіксованим купонним доходом, зменшити частку таких цінних паперів у портфелі активів.

Головна ідея GAP-менеджменту полягає в тому, що розмір та вид GAP мають бути адекватними змінам процентних ставок:

— якщо значення GAP додатне, зі зростанням процентних ставок маржа зростатиме, і навпаки, у разі зниження процентних ставок маржа зменшуватиметься;

— якщо значення GAP від'ємне, зі зростанням процентних ставок маржа зменшуватиметься, а з їх зниженням — збільшуватиметься.

На другому етапі аналізу необхідно проаналізувати співвідношення чутливих активів і зобов'язань як на певний момент часу (статичний аналіз), так і врахувати певний часовий інтервал (динамічний аналіз). Для цього в кожному з виділених нами інтервалів зіставимо чутливі активи і чутливі зобов'язання і обчислимо коефіцієнт GAP:

Коефіцієнт GAP = Чутливі активи / Чутливі зобов'язання.

Відношення кумулятивного GAP у кожному періоді до розміру працюючих активів дає змогу розрахувати індекс процентного ризику у відсотках:

Індекс процентного ризику = Кумулятивний GAP / Працюючі активи × 100.

Індекс процентного ризику показує, яка частина активів (якщо $GAP > 0$) чи пасивів (якщо $GAP < 0$) наражається на ризик зміни процентної ставки, може змінити свою вартість і вплинути на розмір банківського прибутку. За рахунок установавання граничного значення індексу процентного ризику банк може обмежити рівень процентного ризику до прийнятних розмірів.

Як метод управління GAP використовується дюрація (або тривалість) портфеля. Показник дюрації вимірює середньозважений за вартістю строк погашення фінансового активи. Водночас, дюрація вимірює ще й чутливість активів до змін процентних ставок.

Для розрахунку показника дюрації необхідно обчислити середньозважений строк погашення для кожного фінансового інструменту, зважити кожний розрахований показник за ринковою вартістю та знайти суму всіх здобутих показників, яка й становитиме середньозважений строк погашення портфеля в цілому.

Аналіз тривалості (дюрації) базується на використанні тривалості як показника процентного ризику портфеля активів і зобов'язань. Суть даного методу полягає в тому, що портфель фінансових інструментів формується у такий спосіб, щоб конкретний цільовий показник був найменш чутливим до коливань процентних ставок. Тривалість окремих статей, а також активів і пасивів у цілому, розраховується за формулою як середньозважена за обсягами тривалість окремих позицій:

$$d_p = \sum_{k=1}^k d_k \cdot k,$$

де d_p — тривалість портфеля;

d_k — тривалість k -го інструмента;

k — частка k -го інструмента в портфелі.

Оскільки ми знаємо величину розриву, розрахуємо зміну вартості капіталу банку при зазначених змінах рівня процентних ставок:

$$\text{Зміна вартості капіталу} = \text{Розрив} \frac{\text{Зміна рівня ставок}}{(1 + \text{Процентна ставка})^t},$$

де t — часовий період.

Залежно від мети, якої бажає досягти банк, може вибиратися параметр, що регулюється. Якщо вибрати, наприклад, розрив тривалості власного капіталу, то:

$$\text{Розрив тривалості власного капіталу} = (V_a \cdot d_a - V_0 \cdot d_z) / V_k,$$

де V_a — ринкова вартість активів;

d_a — дюрація активів;

V_0 — ринкова вартість зобов'язань;

d_z — дюрація зобов'язань;

V_k — ринкова вартість власного капіталу.

Загалом, розмір та види GAP мають відповідати прогнозам зміни процентних ставок, циклу роботи банку та загальним тенденціям економічного розвитку. Чотири етапи економічного циклу — зростання (піднесення), пік, зниження ділової активності (спад), найнижча точка циклу.

13.6. Методика аналізу дюрації.

Методика аналізу дюрації є інструментом інвестиційного аналізу і призначена для оцінки та управління процентним ризиком. Ця методика може бути використана банком для оцінки, а у разі потреби і для зниження процентного ризику через формування структури банківського балансу не довільно, а за певними принципами та правилами.

Дюрація, або середньозважений строк погашення, — це міра приведеної вартості окремого фінансового інструменту, що показує середню тривалість періоду, протягом якого всі потоки доходів за цим фінансовим інструментом надходять до інвестора. Показник дюрації найчастіше використовується для аналізу боргових цінних паперів з тривалими термінами обігу, хоча сфера його застосування значно ширша.

Дюрація цінного папера обчислюється за формулою Ф. Макуолі і є відношенням приведеної вартості суми всіх очікуваних потоків доходів за цінним папером, зважених за часом надходження, до його ринкової ціни:

$$D = \frac{\sum_{i=1}^n \frac{S_i \cdot i}{(1+d)^i} + \frac{N \cdot n}{(1+d)^n}}{p},$$

де D — дюрація цінного паперу;

S_i — очікувані потоки процентних доходів у i -й період ($i = \overline{1, n}$);

i — періоди проведення виплат;

n — загальна кількість періодів;

d — ставка дисконтування;

N — номінальна сума боргу;

p — ринкова ціна цінного папера.

Обчислений у такий спосіб показник дюрації дає змогу враховувати всі основні чинники, які впливають на чутливість боргового цінного папера до зміни ринкових ставок, а саме: період обігу, розмір купонного доходу, графік купонних платежів, поточну дохідність цінного папера, номінальну суму боргу.

Отже, дюрація є відносною мірою чутливості боргового інструменту до зміни процентних ставок. Іншими словами, дюрація показує період, через який банк зможе повернути кошти, витрачені на придбання цього інструменту (цінного папера), і вимірюється в роках. Дюрацію слід відрізнити від номінального строку обігу фінансового інструменту, який показує тривалість періоду від виникнення зобов'язання до його повного погашення.

Показник дюрації використовується в багатьох аналітичних прийомах та методах, одним з яких є перспективний аналіз можливих змін ціни цінного паперу протягом періоду його зберігання банком. Тому наступним етапом аналітичної роботи банку щодо формування свого портфеля цінних паперів є оцінювання можливих змін вартості окремого цінного папера у зв'язку з коливаннями ставки процента на ринку.

У найбільш загальному значенні під еластичністю розуміють зміну функції за зміну аргументу на 1 %. Еластичність ціни цінного папера показує зміну його ціни у процентному виразі за умови зміни ринкових ставок на 1 % і розраховується за формулою:

$$e = \frac{\Delta p}{p} : \frac{\Delta r}{r},$$

де e — коефіцієнт еластичності;

Δp — зміна ринкової ціни цінного папера;

p — ринкова ціна цінного папера;

Δr — зміна ставки процента;

r — діюча ставка процента.

Взаємозв'язок між дюрацією та еластичністю цінного папера описується формулою:

$$e = -D \cdot \left(\frac{r}{1+r} \right).$$

Оскільки ліві частини в наведених формулах однакові, то, прирівнявши праві частини, отримаємо рівняння, з якого знайдемо залежність між змінами ціни цінного папера (Δp) та зміною ринкових ставок:

$$-D \cdot \left(\frac{r}{1+r} \right) = \frac{\Delta p}{p} : \frac{\Delta r}{r},$$

звідки

$$\Delta p = -D \cdot \left(\frac{\Delta r}{1+r} \right) \cdot p.$$

Отримана формула вказує на існування лінійної залежності між змінами ринкових процентних ставок і ціною цінного папера. Це дає змогу проаналізувати вплив будь-яких змін ставок на вартість цінних паперів (у грошовому виразі), для чого дюрацію зі знаком «мінус» необхідно помножити на поточну ціну та зміну процентних ставок на ринку з урахуванням дисконту.

Вплив процентних ставок на зміну вартості цінних паперів, виражену у процентах, обчислюють за формулою:

$$\Delta p' = -D \cdot \left(\frac{\Delta r}{1+r} \right) \cdot 100,$$

де $\Delta p'$ — зміна ціни цінного папера у процентному виразі.

Для цього обчислюють дюрацію кожного фінансового інструменту, що входить до його складу, та зважують знайдені показники за ринковою вартістю. Сума всіх одержаних значень є середньозваженим строком погашення (дюрацією) портфеля в цілому. Дюрація портфеля обчислюється за формулою:

$$D_p = \frac{\sum_{m=1}^M DFI_m \cdot FI_m}{\sum_{m=1}^M FI_m},$$

де D_p — дюрація портфеля (роки); DFI_m — дюрація m -го фінансового інструмента, що входить до складу портфеля $m = \overline{1, M}$; FI_m — ринкова вартість m -го фінансового інструмента; M — кількість фінансових інструментів у портфелі.

Як відомо, вартість активів перевищує вартість зобов'язань на величину капіталу банку. Тому точніше співвідношення між дюрацією активів та зобов'язань банку описується за допомогою моделі:

$$D_A = D_L \cdot \frac{L}{A},$$

де D_A — зважений за вартістю надходжень строк погашення (дюрація) активів;

D_L — дюрація зобов'язань;

L — загальний обсяг зобов'язань;

A — обсяг активів.

Значимо, що оскільки відношення зобов'язань до активів має бути меншим за одиницю, то із наведеного співвідношення випливає, що дюрація портфеля активів має бути коротшою за дюрацію портфеля зобов'язань. Тобто незалежно від напрямку зміни процентних ставок активи банку мають переоцінюватися швидше, ніж зобов'язання.

Із наведених вище залежностей випливає, що чим більша різниця між дюрацією активів та дюрацією зобов'язань банку, тим чутливішою до коливань процентних ставок на ринку буде чиста вартість банківської установи, тобто величина акціонерного капіталу. За умови, коли дюрація зобов'язань істотно коротша порівняно з портфелем активів, капітал банку зростатиме зі зниженням ринкових ставок і зменшуватиметься з їх підвищенням.

Загальне правило управління процентним ризиком: за наявності додатного розриву між дюраціями активів і зобов'язань ($D_A > D_L$) вартість капіталу зростатиме в разі підвищення ставок на ринку і зменшуватиметься зі зниженням процентних ставок; якщо розрив від'ємний ($D_A < D_L$), то підвищення ставок спричинить скорочення капіталу, а їх зниження — збільшення капіталу.

13.7. Аналіз загального розміру банківських ризиків.

Діяльність банку з управління рівнем ризику називається політикою ризику. *Політика ризику* — це сукупність різних заходів, які мають на меті зменшити небезпеку помилкового прийняття рішень уже на момент його прийняття, а також скорочення можливих негативних наслідків цих рішень на інших етапах діяльності банку.

На практиці банки дотримуються трьох основних видів політики ризику.

- Політика уникнення ризику.
- Зменшення ступеня ризику.
- Політика прийняття ризику.

Для визначення загального розміру банківських ризиків необхідно всі внутрішні ризики скоригувати на зовнішні. Для цього використовується формула розрахунку загальних ризиків комерційного банку:

$$H = \frac{P_1 + P_2 + \dots + P_i + \dots + P_n}{K} \cdot E,$$

де H — ступінь допустимих загальних ризиків банку;

P_i — ризики банку за i -ми операціями, або зважені за ступенем ризику активи банку ($i = 1, 2, \dots, n$);

E — ризики країни;

К — капітал банку.

Для точнішого розрахунку загальних ризиків банку необхідно визначити коригуючий коефіцієнт для оцінювання ризику кредитування позичальників комерційними банками в будь-якій країні (E — коефіцієнт ризику країни). Розраховується він за такою формулою:

$$E = \frac{EF}{(E_1 + E_2 + \dots + E_i + \dots + E_n)^2},$$

де EF — максимально можлива сума впливу всіх врахованих факторів (10 n);

E_i — ступінь впливу кожного фактора ($i = 1, 2, \dots, n$).

На базі розрахунку загальних ризиків банку є можливість розрахувати коефіцієнт ризику за кожним позичальником банку (K_n). Зазначений коефіцієнт можна розрахувати за такою формулою:

$$K_n = K_p \frac{R_1 + R_2 + \dots + R_i + \dots + R_n}{K_B} \cdot E,$$

де K_p — коригуючий коефіцієнт ризику, який враховує кредитоспроможність клієнта, ступінь ризикової самостійності позичальника, наявність ділової активності, забезпеченість трудовими ресурсами, рівень прострочених позичок за минулий рік, достатність капіталу та ін.;

R_i — розмір ризиків, пов'язаних з конкретною операцією ($i = 1, 2, \dots, n$);

K_B — прибуткові вкладення за позичальником;

E — коригуючий коефіцієнт, який враховує дію зовнішніх факторів (ризик країни) для покриття конкретного клієнта банку. Розраховується цей коефіцієнт за формулою розрахунку коефіцієнта ризику країни.

Зазначений показник у загальноприйнятій практиці вважається більш досконалим, ніж установлений економічний норматив ризику на одного позичальника. Це пов'язано з тим, що норми та нормативи мають тимчасовий характер, тому що не враховують:

1) сукупності зовнішніх факторів, які впливають на діяльність конкретного клієнта;

2) тенденцій розвитку внутрішніх ризиків комерційної діяльності позичальників банку.

Тести

1. Ефективне управління банківськими ризиками передбачає:

- а) повне уникнення ризиків;
- б) оцінювання величини ризику;
- в) застосування методів зниження ризиків;
- г) указане в пунктах б), в).

2. До зовнішніх ризиків банку належить:

- а) стратегічний;
- б) правовий;
- в) ринковий;
- г) юридичний.

3. До фінансових ризиків банку належить:

- а) втрата репутації;
- б) юридичний;
- в) ринковий;
- г) стратегічний.

4. До функціональних ризиків банку належить:

- а) валютний;
- б) стратегічний;
- в) ринковий;
- г) кредитний.

5. До цінових ризиків банку не належить:

- а) валютний;
- б) ризик зміни вартості цінних паперів;
- в) кредитний;
- г) процентний.

6. До методів управління кредитними ризиками належить:

- а) створення резерву для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості;
- б) створення резервного фонду;
- в) створення резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями;
- г) створення резерву на покриття втрат від операцій з цінними паперами.

7. До методів управління кредитними ризиками належать:

- а) структурування кредиту;
- б) створення резервного фонду;
- в) створення резерву на покриття втрат за кредитними операціями банку;
- г) аналіз кредитоспроможності позичальника.

8. Резерв на відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банку виконує функцію:

- а) оперативну;
- б) захисну;
- в) регулюючу;
- г) жодної з перелічених функцій.

9. Ризик кредитного портфеля неможна знизити за допомогою:

- а) установлення лімітів кредитування;
- б) диверсифікації кредитного портфеля банку;
- в) дотримання нормативів НБУ щодо кредитного ризику;
- г) хеджування.

10. До інструментів хеджування ризиків не належать:

- а) опціони;
- б) векселі;
- в) форварди;
- г) ф'ючерси.

11. Очікувані збитки від реалізації банківських ризиків компенсуються за рахунок:

- а) поточних доходів;

- б) прибутку банку;
- в) спеціально створених резервів;
- г) капіталу банку.

12. Для встановлення внутрішньобанківського ліміту процентного ризику банк може використати:

- а) показник гепу (різниця між активами, чутливими до зміни процентної ставки, та пасивами, чутливими до зміни процентної ставки);
- б) коефіцієнт гепу (відношення активів, чутливих до зміни процентної ставки, до пасивів, чутливих до зміни процентної ставки);
- в) індекс процентного ризику (відношення показника гепу до робочих активів банку);
- г) такого показника не існує.

13. Показник дюрації (середньозважений строк погашення) цінного папера використовується для оцінювання:

- а) валютного ризику цінного папера;
- б) процентного ризику банку;
- в) ризику зміни вартості цінного папера за умови зміни ставок на ринку;
- г) ринкового ризику.

14. Несистемний ризик банківського портфеля можна знизити за допомогою:

- а) хеджування;
- б) страхування;
- в) диверсифікації;
- г) цей вид ризику знизити неможливо.

15. Системний ризик банківського портфеля можливо знизити за допомогою:

- а) страхування;
- б) диверсифікації;
- в) хеджування;
- г) цей вид ризику знизити неможливо.

16. Норматив ризику загальної валютної позиції банку (Н13) визначається як відношення:

- а) загальної величини відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами (у гривневому еквіваленті) до основного капіталу банку;
- б) загальної величини відкритої валютної позиції банку за всіма іноземними валютами (у гривневому еквіваленті) до регулятивного капіталу банку;
- в) величини відкритої валютної позиції банку за кожною іноземною валютою (у гривневому еквіваленті) до регулятивного капіталу банку;
- г) загальної величини відкритої валютної позиції банку (у гривневому еквіваленті) до власного капіталу банку.

17. Норматив великих кредитних ризиків (Н8) визначається як відношення:

- а) суми всіх великих кредитів до регулятивного капіталу банку;
- б) суми всіх великих кредитів за мінусом фактично сформованих резервів до регулятивного капіталу банку;

в) суми всіх великих кредитів за мінусом фактично сформованих резервів до сукупних активів банку;

г) суми всіх великих кредитів до власного капіталу банку.

18. Незбалансований за строками підхід до управління активами і пасивами банку обов'язково супроводжується:

а) підвищенням ризиків;

б) підвищенням прибутків;

в) зниженням ризиків та збільшенням прибутків;

г) усе залежить від кон'юнктури ринку.

Тема 14. Оцінка фінансового стану банку

14.1. Аналіз фінансової стійкості комерційного банку.

14.2. Аналіз ділової активності банку.

14.3. Аналіз ліквідності.

14.4. Аналіз ефективності управління банком.

14.5. Рейтингові системи оцінки фінансового стану комерційних банків.

14.1. Аналіз фінансової стійкості комерційного банку

Розглянемо першу групу коефіцієнтів, що характеризують фінансову стійкість банку. Для цього спочатку визначимо, з нашого погляду, найважливіші з них, приведемо алгоритм їх розрахунку та розкриємо їх економічний зміст (табл. 14.1). Отже, як свідчать дані таблиці, основними коефіцієнтами, які характеризують фінансову стійкість банку, є:

- коефіцієнт надійності;
- коефіцієнт фінансового важеля;
- коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні активів;
- коефіцієнт захищеності дохідних активів власним капіталом;
- коефіцієнт мультиплікатора капіталу.

Таблиця 14.1

АЛГОРИТМ РОЗРАХУНКУ Й ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ПОКАЗНИКІВ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ФІНАНСОВУ СТІЙКІСТЬ

№	Найменування показника	Алгоритм розрахунку за балансом	Економічний зміст показника визначає
1	Коефіцієнт надійності	$K_n = \left(\frac{K}{Z_k} \right)$	Співвідношення власного капіталу (K) до залучених коштів (Z_k). Рівень залежності банку від залучених коштів
2	Коефіцієнт фінансового важеля	$K_{фв} = \left(\frac{Z_k}{K} \right)$	Співвідношення зобов'язань банку (Z) і капіталу (K), розкриває здатність банку залучати кошти на фінансовому ринку

3	Коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні активів — достатність капіталу	$K_{УК} = \left(\frac{K}{A_{ЗАГ}} \right)$	Розкриває достатність сформованого власного капіталу (K) в активізації та покритті різних ризиків
4	Коефіцієнт захищеності власного капіталу	$K_{ЗК} = \left(\frac{A_K}{K} \right)$	Співвідношення капіталізованих активів (A_K) і власного капіталу (K). Показує, яку частину капіталу розміщено в нерухомість (майно)
5	Коефіцієнт захищеності дохідних активів	$K_{ЗДА} = \left(\frac{K - НА_d - З_Б}{A_d} \right)$	Сигналізує про захист дохідних активів (що чутливі до зміни процентних ставок) мобільним власним капіталом де $НА_d$ — недохідні активи; A_d — дохідні активи; $З_Б$ — збитки
6	Коефіцієнт мультиплікатора капіталу	$K_{МК} = \left(\frac{A}{K_a} \right)$	Ступінь покриття активів (A) (акціонерним) капіталом (K_a)

14.2. Аналіз ділової активності банку

Ділову активність банку в методичній літературі рекомендують визначити через аналіз взаємозв'язку оцінки ресурсного потенціалу банку (пасивів) і його використання як у цілому в активах, так і його окремих вкладень в інвестиції, в кредитний портфель, у матеріально-технічне забезпечення.

Необхідні висновки можна отримати трьома шляхами: 1) зіставленням висновків за взаємозв'язаними статтями і розділами активів і пасивів; 2) кількісною ув'язкою змін в активах і пасивах у вартісному виразі; 3) розрахунком коефіцієнтів, що характеризують досягнуті рівні активності використання пасивів і активів.

Проаналізувавши системи коефіцієнтів, що їх рекомендує методична література для аналізу ділової активності банку, ми відібрали такі з них, які найбільшою мірою і прямо, а не побічно розкривають рівень використання пасивів і активів.

У частині пасивів це:

- коефіцієнт активності залучення позичених і залучених коштів;
- коефіцієнт активності залучення строкових коштів;
- коефіцієнт активності залучення міжбанківських кредитів;
- коефіцієнт активності використання залучених коштів у дохідні активи;
- коефіцієнт активності використання залучених коштів у кредитний портфель.

У частині активів це такі коефіцієнти:

- коефіцієнт рівня дохідних активів;
- коефіцієнт кредитної активності;
- коефіцієнт загальної інвестиційної активності в цінні папери, асоційовані і дочірні підприємства (через пайову участь);
 - коефіцієнт (частка) інвестицій у цінні папери і пайову участь у дохідні активи;
 - коефіцієнт проблемних кредитів.

Узагальнення відібраних коефіцієнтів, алгоритм розрахунку та їх економічний зміст наведені в табл. 14.2.

Ділову активність визначає як рівень залучення пасивів, так і рівень їх використання в активах. Доцільно насамперед розглянути групу показників, які характеризують рівень ділової активності залучення пасивів і розміщення їх у певні групи активів. Ця група показників служить вимірником рівня ефективності діяльності банку на фінансовому ринку.

Таблиця 14.2

АЛГОРИТМ РОЗРАХУНКУ І ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ПОКАЗНИКІВ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ДІЛОВУ АКТИВНІСТЬ БАНКУ

№	Найменування показника	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст показника визначає
а) в частині пасивів			
1	Коефіцієнт активності залучення позичених і залучених коштів	$K_{ЗК} = \left(\frac{З_к}{П_{ЗАГ}} \right)$	Питома вага залучених коштів ($З_к$) у загальних пасивах ($П_{заг}$)
2	Коефіцієнт активності залучення міжбанківських кредитів	$K_{ЗМБК} = \left(\frac{МБК}{П_{ЗАГ}} \right)$	Питома вага одержаних міжбанківських кредитів (МБК) у загальних пасивах ($П_{заг}$)
3	Коефіцієнт активності залучення строкових депозитів	$K_{Зсд} = \left(\frac{Д_{стр}}{П_{ЗАГ}} \right)$	Питома вага строкових депозитів ($Д_{стр}$) у загальних пасивах ($П_{заг}$)
4	Коефіцієнт активності використання залучених коштів у дохідні активи	$K_{зда} = \left(\frac{Д_а}{З_к} \right)$	Співвідношення дохідних активів ($Д_а$) і залучених коштів ($З_к$)
5	Коефіцієнт активності використання залучених коштів у кредитний портфель	$K_{зкр} = \left(\frac{КР}{З_к} \right)$	Питома вага кредитного портфеля (КР) у залучених коштах ($З_к$)
6	Коефіцієнт активності використання строкових депозитів у кредитний портфель	$K_{ДСКР} = \left(\frac{КР}{Д_с} \right)$	Співвідношення кредитного портфеля (КР) і депозитів строкових ($Д_с$)
б) в частині активів			
1	Коефіцієнт дохідних активів	$K_{да} = \left(\frac{А_д}{А_з} \right)$	Питома вага дохідних активів ($А_д$) у загальних активах ($А_з$)
2	Коефіцієнт кредитної активності інвестицій у кредитний портфель	$K_{кра} = \left(\frac{КР}{А_з} \right)$	Питома вага кредитного портфеля (КР) у загальних активах ($А_з$)
3	Коефіцієнт загальної інвестиційної активності в цінні папери і пайову участь	$K_{ia} = \left(\frac{ЦПП}{А_з} \right)$	Питома вага портфеля цінних паперів і паїв (ЦПП) у загальних активах ($А_з$)
4	Коефіцієнт інвестицій у дохідних активах	$K_{ida} = \left(\frac{ЦПП}{А_д} \right)$	Питома вага інвестицій (ЦПП) у дохідних активах ($А_д$)
5	Коефіцієнт проблемних кредитів	$K_{пкр} = \left(\frac{КР_{пб}}{КР} \right)$	Питома вага проблемних (прострочених і безнадійних) кредитів ($КР_{пб}$) у кредитному портфелі в цілому (КР)

Ділова активність активів характеризується рівнем вкладень ресурсів банку в дохідні активи, кредитний портфель, у цінні папери і розкриває як досягнутий рівень, так і можливості банку в даний період. Різке підвищення дохідних активів у цілому, з їх диверсифікацією в кредитний та інвестиційний портфелі, за більшістю показників свідчить про ескалацію ділової активності комерційного банку і розширення власного місця на фінансовому ринку.

14.3. Аналіз ліквідності

Ліквідність комерційного банку — це можливість і здатність банку виконувати свої зобов'язання перед клієнтами і різними контрагентами в аналізованих періодах. Ліквідність балансу як ступінь покриття зобов'язань активами і ліквідність самих активів забезпечується дотриманням насамперед обов'язкових економічних нормативів Національного банку України. Алгоритм розрахунку та економічний зміст показників ліквідності наведено в табл. 14.3, що дають можливість достатньо повно розкрити ліквідність балансу банку. Дані показники призначено для оцінки ліквідності банку щодо його здатності перетворювати активи в грошову готівку для погашення зараз (на дату складання балансу) та в найближчий період зобов'язань перед клієнтами за їх поточними, депозитними, ощадними рахунками, а також перед кредиторами, інвесторами, акціонерами.

Таблиця 14.3

АЛГОРИТМ РОЗРАХУНКУ Й ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ПОКАЗНИКІВ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ЛІКВІДНІСТЬ БАЛАНСУ БАНКУ

Найменування показника	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст показника визначає
1. Коефіцієнт миттєвої ліквідності	$K_{мл} = \left(\frac{K_{кр} + K_a}{Д} \right)$	Показує можливість банку погашати «живими» грошми з коррахунків і каси зобов'язання за всіма депозитами (Д)
2. Коефіцієнт загальної ліквідності зобов'язань банку	$K_{заг} = \left(\frac{A_{заг}}{З_{заг}} \right)$	Характеризує максимальну можливість банку в погашенні зобов'язань ($Z_{заг}$) всіма активами ($A_{заг}$)
3. Коефіцієнт відношення високоліквідних до робочих активів	$K_{свр} = \left(\frac{A_{вл}}{A_p} \right)$	Характеризує питому вагу високоліквідних активів ($A_{вл}$) у робочих активах (A_p)
4. Коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань	$K_{рл} = \left(\frac{A_d}{З_{заг}} \right)$	Характеризує забезпечення дохідними активами банку (A_d) його загальних зобов'язань ($Z_{заг}$) і сповіщає про часткове погашення зобов'язань банку поверненнями дохідних активів

5. Коефіцієнт ліквідного співвідношення виданих кредитів і залучених депозитів (для визначення незбалансованої ліквідності)	$K_{\text{скзд}} = \left(\frac{KP}{D} \right)$	Розкриває, наскільки видані кредити (КР) забезпечені всіма залученими депозитами (Д) (чи є незбалансована ліквідність)
6. Коефіцієнт генеральної ліквідності зобов'язань	$K_{\text{глз}} = \left(\frac{A_{\text{вл}} + A_{\text{м}}}{Z_{\text{заг}}} \right)$	Розкриває здатність банку погашати зобов'язання ($Z_{\text{заг}}$) високоліквідними активами ($A_{\text{вл}}$) та через продаж майна ($A_{\text{м}}$)

14.4. Аналіз ефективності управління банком

Результативним показником діяльності банку є величина одержаного прибутку. Рівень окупності прибутком статутного і загального капіталу, активів (у тому числі дохідних), а також витрат банку характеризує їх рентабельність.

Оскільки в сучасних умовах витрати часто зростають незалежно від рівня господарської фінансової діяльності банку, а під впливом погіршення загальної економічної ситуації в державі, то прибуток, який часто за масою невисокий, не може характеризувати рівень окупності. Тому рівень ефективності управління банком необхідно визначати поряд з віддачею прибутком ще і доходом (табл.14.4).

Таблиця 14.4

АЛГОРИТМ РОЗРАХУНКУ Й ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ПОКАЗНИКІВ, ЩО ХАРАКТЕРИЗУЮТЬ ЕФЕКТИВНІСТЬ УПРАВЛІННЯ БАНКОМ

Найменування показника	Алгоритм розрахунку	Економічний зміст показника визначає
I. Рентабельність за доходом		
1. Загальний рівень рентабельності	$K_1 = \frac{\Pi_6}{D_3}$	Розмір балансового прибутку (Π_6) на 1 грн доходу (D_3)
2. Окупність витрат доходами	$K_2 = \frac{D_3}{B_3}$	Розмір доходу (D_3) на 1 грн витрат (B_3)
3. Чиста процентна маржа	$K_3 = \frac{\text{Процентні доходи} - \text{Процентні витрати}}{\text{Середнєзагальніактиви}} \cdot 100$	Розкриває рівень дохідності активів від процентної різниці
4. Чистий спред	$K_4 = \left(\frac{\text{Проценти отримані}}{\text{Позики надані}} \cdot 100 \right) - \left(\frac{\text{Проценти сплачені}}{\text{Підпроцентні депозити}} \cdot 100 \right)$	Розкриває рівень дохідності активів від процентних операцій
5. Інший операційний дохід	$K_5 = \frac{D_i}{A_3}$	Свідчить про рівень дохідності активів (A_3) від інших нетрадиційних послуг і доходів інших (D_i)

6. «Мертва точка» прибутковості банку	$K_6 = \frac{B_n - D_n}{A_3 - A_n}$	Показує мінімальну дохідну маржу для покриття всіх витрат, після чого банк починає заробляти прибуток
7. Продуктивність праці, грн	$K_7 = \frac{D_3}{СП}$	Рівень доходу (Дз) на одного середньорічного працівника (СП)
II. Рентабельність по чистому прибутку		
8. Рентабельність активів, %	$K_8 = \frac{ЧП}{\bar{A}_{заг}}$	Рівень окупності чистим прибутком (ЧП) середньорічних активів у цілому ($\bar{A}_{заг}$)
9. Рентабельність дохідних активів	$K_9 = \frac{ЧП}{\bar{A}_д}$	Рівень окупності чистим прибутком (ЧП) середньорічних активів у цілому ($\bar{A}_д$)
10. Рентабельність загального капіталу	$K_{10} = \frac{ЧП}{\bar{K}_{заг}}$	Рівень окупності чистим прибутком (ЧП) середньорічного загального капіталу ($\bar{K}_{заг}$)
11. Рентабельність статутного фонду (акціонерного капіталу)	$K_{11} = \frac{ЧП}{\bar{K}_а}$	Рівень окупності чистим прибутком (ЧП) середньорічного акціонерного капіталу ($\bar{K}_а$)
12. Рентабельність діяльності за витратами	$K_{12} = \frac{ЧП}{B_3}$	Рівень окупності чистим прибутком (ЧП) усіх витрат банку (B_3)
13. Продуктивність праці середньорічного працівника	$K_{13} = \frac{ЧП}{СП}$	Рівень чистого прибутку (ЧП) на одного середньорічного працівника (СП)

14.5. Рейтингові системи оцінки фінансового стану комерційних банків

Для прийняття економічно обґрунтованих рішень щодо здійснення активних операцій із банками, тобто рішень, які відповідають обраному співвідношенню прибутковості й ризику, суб'єкти господарської діяльності, приватні особи й самі банки потребують об'єктивної інформації про фінансовий стан своїх банків-партнерів. Для задоволення саме цієї потреби і слугують публічні рейтинги, що присвоюються банкам рейтинговими агенціями. Такі рейтинги дають можливість будь-якому користувачеві рейтингу здійснювати порівняльну оцінку різноманітних банків без проведення детального аналізу їх фінансового стану.

Основний принцип складання рейтингу полягає в тому, щоб відбити стан учасника ринку серед йому подібних за допомогою у певний спосіб обробленої інформації. У суспільстві з ринковою економікою банківський рейтинг — це насамперед інструмент демонстрації інвестиційної привабливості банку через

уміння його менеджменту професійно і прибутково працювати в такій складній сфері, якою є фінансовий бізнес. Банки аналізуються з трьох позицій: по-перше, з позиції кредитоспроможності або надійності комерційних паперів, термінових боргів, значних депозитних сертифікатів, кредитних угод, документарних акредитивів та інших інструментів, емітованих банками; по-друге, інвестиційної надійності для потенційних покупців акцій банку; по-третє, страхової надійності для корпорацій зі страхування депозитів та ризиків банку,

Система рейтингу банків **CAMEL** отримала назву відповідно до назви її компонентів:

«С» (**Capital adequacy**) — адекватність капіталу; оцінка капіталу банку з погляду його достатності для захисту інтересів вкладників;

«А» (**Asset quality**) — якість активів; можливість забезпечення повернення активів, а також вплив проблемних кредитів на загальний фінансовий стан банку;

«М» (**Management**) — менеджмент; оцінка методів управління банківської установи з урахуванням ефективності її діяльності, порядку роботи, методів контролю і виконання встановлених законів і правил;

«Е» (**Earnings**) — надходження або рентабельність; оцінка рентабельності банку з погляду достатності його доходів для перспектив розширення банківської діяльності;

«L» (**Liquidity**) — ліквідність; система визначає рівень ліквідності банку з погляду її достатності для виконання як звичайних, так і непередбачених зобов'язань.

Деякі компоненти системи **CAMEL** можна оцінити за даними звітності, наданої банком в НБУ, а деякі вимагають проведення перевірок на місцях для більш точної оцінки. Таким чином, оцінка банку за даною системою є безперервним процесом.

Фахівці розглядають капітал як основний засіб захисту коштів вкладників. Банк із міцним капіталом може витримати значні втрати без ризику для вкладів своїх клієнтів. Для оцінки достатності капіталу органи нагляду використовують головним чином коефіцієнтний аналіз.

Послідовно розглянемо визначення складових системи **CAMEL.**

1. Аналіз капіталу банку. Аналізуючи капітал банку, необхідно пересвідчитися в тому, що банк має достатній капітал для збереження коштів своїх вкладників. Основне завдання аналізу капіталу — вчасно визначити і збільшити до необхідного рівня капітал банку. Виділяють три рівні капіталу: основний, додатковий, субординований. Для того щоб визначити доступність капіталу, активи банку треба зважити з урахуванням коефіцієнтів ризику.

Рейтингова оцінка встановлюється на підставі таких критеріїв.

Рейтинг 1 (сильний) — банки, у яких: нормативи платоспроможності і достатності капіталу набагато перевищують відповідно 8 і 5 %; показники капіталу кращі, ніж в інших банків; за результатами інспекторських перевірок якість активів відмінна.

Рейтинг 2 (задовільний) — банки, у яких: нормативи платоспроможності і достатності капіталу перевищують відповідно 8 і 5 %; показники капіталу одні

з найкращих; за результатами інспекторських перевірок якість активів задовільна або середня.

Рейтинг 3 (посередній) — банки, у яких: показники основного і сукупного капіталу відповідають нормативам; середня позиція проміж інших банків за показниками капіталу; середня якість активів, що визначено під час перевірок.

Рейтинг 4 (граничний) — банки, які: виконують один із двох установлених нормативів; перебувають у кінці своєї групи за показниками капіталу; демонструють явну нездатність або проблеми з якістю активів за результатами інспектування.

Рейтинг 5 (незадовільний) — це банки: які порушують установлені нормативи або які мають негативні показники капіталу (дефіцит капіталу); у яких показники капіталу гірші серед інших банків групи; що мають граничну або незадовільну якість активів за результатами інспекторських перевірок.

2. *Аналіз якості активів банку.* Аналізуючи якість активів, використовують систему класифікації кредитів, інших видів активів і позабалансових статей. Усі активи, включаючи позабалансові статті, множать на відповідний коефіцієнт ризику. Загальна сума активів, які зважені за ступенем ризику, є середньозваженою вартістю класифікованих активів. Якщо банк зробив спеціальні відрахування на покриття збитків за кредитами, то вони вираховуються з вартості активів до їх класифікації. Якщо банк має загальні резервні відрахування, які можуть бути використані для покриття можливих збитків у майбутньому, то їх додають до суми капіталу.

Зважування на ризик по кожній класифікації активів виконують, використовуючи дані табл. 14.5.

Таблиця 14.5

КЛАСИФІКАЦІЯ АКТИВІВ БАНКУ

Активи	Рівень ризику, %
Стандартні	0
Окремо згадані	20
Субстандартні	50
Сумнівні	70
Збиткові	100

Окремо згаданими називаються активи, що не є стандартними, однак вони не викликають серйозної проблеми; *субстандартними* — активи, що можуть спричинити явні проблеми і за якими остаточне погашення не гарантоване; *сумнівними* — активи, за якими передбачаються збитки, але їх розмір поки що не вдається встановити; *збитковими* — активи, що не будуть погашені.

Якість активів (АК) визначають за формулою:

$$AK = \frac{\text{Середньозважена вартість класифікованих активів}}{\text{Капітал банку}} \cdot 100\% .$$

Рейтингова оцінка банку: якщо АК менше 5 % — 1 (сильний),
 5—15 % — 2 (задовільний),
 15—30 % — 3 (посередній),
 30—50 % — 4 (граничний),
 більше 50 % — 5 (незадовільний).

3. *Аналіз ефективності роботи банку.* Рівень надходжень (РН) розраховують за формулою:

$$РН = \frac{\text{Чистий прибуток після сплати податків і до виплати дивідендів}}{\text{Середня вартість усіх активів}} \cdot 100\% .$$

Надходження аналізують на підставі кварталних і річних даних з урахуванням податкових виплат. Загальну рейтингову оцінку надходжень установлюють залежно від коефіцієнта прибутковості.

Коефіцієнт прибутковості:

більше 1 % — 1 (сильний),

0,75—1,0 % — 2 (задовільний),

0,50—0,75 % — 3 (посередній),

0,25—0,5 % — 4 (граничний),

менше 0,25 %, або чисті збитки — 5 (незадовільний).

4. *Аналіз ліквідності банку.* Ліквідність аналізують з метою з'ясування спроможності банку відповідати за своїми зобов'язаннями в установлений термін і без втрат. Етапи аналізу ліквідності: перевірка виконання встановлених показників і нормативів ліквідності; експертна оцінка за приведеними критеріями.

Рейтинг 1 (сильний). Високий рівень ліквідності активів. Значення показників постійно підтримується на рівні, що перевищує установлені нормативи. Високий рівень залучених коштів у формі депозитів. Спроможність швидко залучати кошти за помірну плату. Коефіцієнт ліквідності вищий, ніж в інших банків.

Рейтинг 2 (задовільний). Достатній рівень ліквідних активів. Постійно виконуються нормативи ліквідності активів. Рівень залучених коштів у формі депозитів вищий за середній. Є можливість залучати кошти у разі нагальної потреби. Коефіцієнт ліквідності вищий за середній порівняно з іншими банками.

Рейтинг 3 (посередній). Достатній рівень ліквідних активів на даний момент. Як правило, виконуються нормативні вимоги щодо ліквідності активів. Допустимий рівень депозитів. Обмежено можливість швидкого залучення коштів. Показники ліквідності середні порівняно з іншими банками.

Рейтинг 4 (граничний). Недостатній рівень ліквідних коштів. В окремі періоди часу нормативи ліквідності не виконуються. Є залежність від залучених коштів або непостійних джерел фінансування. Явна нездатність швидко залучити кошти, за винятком залучення їх через НБУ. Показники ліквідності постійно нижчі середніх порівняно з іншими банками.

Рейтинг 5 (незадовільний). Значний брак ліквідних активів. Постійно не витримуються нормативи їх ліквідності. Значна залежність від недепозитних коштів. Відсутня можливість залучати кошти, за винятком залучення їх через НБУ. Низькі показники ліквідності порівняно з іншими банками.

Загальна рейтингова оцінка ліквідності банку враховує, що порушення встановлених нормативів ліквідності (одного або декількох одночасно) тягне за собою оцінку стану ліквідності банку до незадовільної категорії.

5. *Аналіз менеджменту банку.* Експертна оцінка управління банком проводиться за такими критеріями.

Рейтинг 1 (сильний). Усі інші компоненти мають сильний або задовільний рейтинг. Безумовна відповідність законам і нормативним актам. Є адекватні внутрішні правила роботи банку, які цілком виконуються. Очевидна цілісність, компетентність і здатність управління банком.

Рейтинг 2 (задовільний). Більшість компонентів задовільні. Загальне дотримання законів і правил. Правила роботи в основному адекватні й виконуються. Відсутні явні недоліки в методах керівництва банком.

Рейтинг 3 (посередній). Багато компонентів системи посередні або задовільні. Частково не дотримуються закони і нормативні акти. Необхідно поліпшити існуючі правила роботи банку або більш ретельно їх дотримуватись. Виникає певна стурбованість методами управління і сумніви в компетентності керівництва банку.

Рейтинг 4 (граничний). Багато компонентів системи посередні і незадовільні. Спостерігаються серйозні порушення законодавства і встановлених нормативних актів. Відсутній установлений порядок роботи або він не витримується. Очевидні факти незадовільного управління.

Рейтинг 5 (незадовільний). Рейтинг інших компонентів системи є граничним або незадовільним. Спостерігаються серйозні порушення законодавства і нормативів. Правила роботи відсутні або не витримуються. Неякісне управління або некомпетентність керівного складу.

6. *Оцінка чутливості до ринкового ризику.* Рейтингова оцінка чутливості визначається з урахуванням таких факторів:

- чутливість надходжень банку (або економічної вартості його капіталу) до несприятливих змін процентних ставок за залученими і розміщеними коштами, валютних курсів, коливань цін на цінні папери тощо;

- розуміння керівництвом банку ринкових ризиків, його здатність визначати, вимірювати і здійснювати їх моніторинг та контроль, враховуючи розмір банку;

- характер, складність та обсяги операцій, пов'язаних з ринковим ризиком;

- наявність, адекватність положень і процедур, інформаційних систем управління ринковим ризиком;

- наявність і ефективність лімітів ринкового ризику;

- виконання вимог нормативно-правових актів НБУ щодо обмеження ринкового ризику;

- ефективність внутрішнього контролю, що забезпечує надійність функціонування процесу управління ринковим ризиком (у тому числі підзвітність і розмежування повноважень);

- достатність функцій внутрішнього аудиту, що забезпечують періодичні перевірки дотримання внутрішніх лімітів, вимог НБУ щодо обмеження ринкового ризику, достовірності та структури систем його вимірювання.

Рейтинг 1 (сильний). Низька (або помірна) чутливість надходжень банку (або економічної вартості його капіталу) до несприятливих змін процентних

ставок за залученими і розміщеними коштами, валютних курсів, коливань цін на цінні папери. Внутрішньобанківські положення та процедури належним чином відображають порядок управління ринковим ризиком. Наявність достатньої системи вимірювання ринкового ризику і використовуються загальноприйняті фінансові поняття та методики вимірювання ризику. Ефективне використання лімітів ринкового ризику що встановлюються для його контролю та обмеження, які відповідають розміру активів банку, складності його операцій і достатності капіталу. Наявність відповідних інформаційних систем управління, які забезпечують отримання керівництвом банку (а також підрозділом з питань аналізу та управління ризиками) узагальненої інформації, а керівниками середньої ланки — детальних звітів щодо оцінки ризиків та дохідності операцій. Діє ефективна система внутрішнього контролю, що забезпечує надійне функціонування процесу управління ринковим ризиком і визначає підзвітність та чітке розмежування повноважень. Внутрішній аудит з достатньою періодичністю здійснює перевірки дотримання внутрішніх лімітів щодо обмеження ринкового ризику (структури та достовірності системи вимірювання ризиків) і положень щодо управління ринковим ризиком, а також вимог НБУ щодо його обмеження. Виконуються вимоги нормативно-правових актів НБУ щодо обмеження ринкового ризику.

Рейтинг 2 (задовільний). Банк має характеристики, подібні до характеристик банку з рейтингом 1, але є окремі недоліки, пов'язані з одним або кількома вище зазначеними факторами. Ці недоліки можуть бути виправлені в досить короткий термін без додаткового контролю служби банківського нагляду.

Рейтинг 3 (посередній). Банк має неприйнятний рівень ринкового ризику, керівництво демонструє відсутність досвіду або знань щодо визначення, вимірювання, здійснення моніторингу і контролю ризиків. Підхід керівництва до управління ринковим ризиком призводить до частого перевищення лімітів та до отримання збитків за окремими операціями. Унаслідок відсутності ефективних процесів управління ринковим ризиком виникають негативні тенденції, а також сумніви щодо здатності керівництва негайно вирішити ці проблеми з метою запобігання впливу ризиків на надходження або на економічну вартість капіталу. Тому потрібний посилений контроль з боку служби банківського нагляду з метою забезпечення належного вирішення керівництвом проблем банку.

Рейтинг 4 (граничний). Банк має значні недоліки, пов'язані з більшістю зазначених вище факторів, здійснює діяльність із високим рівнем ринкового ризику, при цьому система управління ним — недостатня. Така ситуація вимагає негайного та рішучого зміцнення контролю служби банківського нагляду. Слід вжити заходів щодо зниження обсягів операцій, пов'язаних із ринковим ризиком, та зміцнити здатність керівництва визначати, вимірювати, здійснювати моніторинг і контроль за ризиками

Рейтинг 5 (незадовільний). Банк наражається на такий рівень ринкового ризику, який загрожує його платоспроможності. Потрібне негайне втручання НБУ для того, щоб запобігти банкрутству банку та забезпечити прийняття

керівництвом банку відповідних дій, спрямованих на зниження ринкового ризику та запровадження ефективних систем визначення, вимірювання, моніторингу і контролю ризиків.

7. Визначення сукупного рейтингу банку. Сукупний рейтинг визначається на підставі рейтингових оцінок за кожним із шести компонентів за п'ятибальною шкалою. Визначення сукупного рейтингу має бути добре обґрунтованим і враховувати всі основні фактори, що відображені при отриманні рейтингових оцінок за всіма компонентами. При цьому аналізується, скільки компонентів мають однакову рейтингову оцінку. Комплексна рейтингова оцінка, як правило, виставляється за рейтинговою оцінкою, що зустрічається найчастіше.

Банки, що одержали рейтинг 1, або сильний, мають такі характеристики: фінансовий стан надійний в усіх аспектах; виявлені проблеми можна вирішити в процесі звичайної роботи; фінансовий стан стійкий до змін і проблем, що відбуваються в економіці або банківському секторі; фінансовий стан не викликає в органів нагляду підстав для занепокоєння.

Банкам, що мають рейтинг 2, або задовільний, властиві такі характеристики: в основному в усіх аспектах фінансовий стан надійний; виявлені проблеми, які може вирішити керівництво банку; фінансовий стан в основному стабільний, отже, банк може пристосуватися до умов економічної кон'юнктури, що змінюється; занепокоєність органів нагляду обмежується фіксуванням виявлених під час перевірки або аналізу звітності проблем, які може вирішити керівництво банку.

Банки, що одержали рейтинг 3, або посередній, мають такі характеристики: банк ослаблений у фінансовому й операційному аспектах, а також допущені порушення законів і нормативних актів; фінансовий стан має тенденцію до погіршення, якщо умови в економіці або банківському секторі будуть розвиватися фінансовий стан, мабуть, погіршиться, якщо не будуть вжиті негайні заходи для виправлення ситуації або вжиті заходи не будуть досить ефективними; фінансовий стан викликає особливе занепокоєння в органів нагляду.

Банки, що одержали рейтинг 4, або граничний, мають такі характеристики: виявлена велика кількість недоліків у фінансовій діяльності; ознаки нестабільного становища, що не усуваються належним чином; якщо не будуть вжиті заходи для виправлення ситуації, становище банку може погіршитися до такого ступеня, що поставить під сумнів можливість його існування; є ознаки, що свідчать про небезпеку потенційного банкрутства; банк потребує пильного нагляду і контролю з боку органів нагляду, а також потрібен докладний план дій щодо вирішення наявних проблем і усунення недоліків.

Банки, що одержали сукупний рейтинг 5, або незадовільний, мають такі характеристики: існує високий ступінь імовірності банкрутства в найближчому майбутньому; є ряд серйозних недоліків; становище настільки критичне, що потрібна негайна фінансова допомога власників банку або інших фінансових джерел; якщо не вжити оперативних заходів для виправлення ситуації або надання фінансової підтримки, мабуть, буде потрібно здійснити злиття банку з

іншою банківською установою, його продаж або почати процедуру його ліквідації.

Отже, за допомогою системи рейтингу CAMEL роблять висновок про фінансовий стан кредитної установи, її позицію інших банків.

Контроль знань

Завдання 14.1. Побудувати організаційно-інформаційну модель аналізу фінансового стану банку.

Складові організаційно-інформаційної моделі аналізу:

мета і завдання аналізу;,,

об'єкти і суб'єкти аналізу;

система економічних показників;

джерела інформації;

методичні прийоми обробки економічної інформації;

методичні прийоми узагальнення та реалізації результатів аналізу.

Завдання 14.2. Розкрити особливості аналізу фінансової стійкості та платоспроможності банку:

—дати визначення фінансової стійкості;

—дати визначення платоспроможності;

—розкрити особливості коефіцієнтного аналізу;

— визначити економічний зміст таких показників:

коефіцієнт автономії;

коефіцієнт мультиплікації капіталу;

коефіцієнт фінансової стійкості;

коефіцієнт фінансового лівериджу;

коефіцієнт маневрування;

коефіцієнт частки власних коштів у пасивах;

коефіцієнт структури позикових коштів;

коефіцієнт співвідношення позикового та власного капіталу;

коефіцієнт абсолютної ліквідності;

коефіцієнт загальної ліквідності;

коефіцієнт поточної ліквідності.

Завдання 14.3. Дати визначення таких термінів:

фінансовий стан;

активи підприємства;

власний капітал;

зобов'язання;

ділова активність;

ефективність управління;

ліквідність;

платоспроможність;

фінансова стійкість;

рейтингова оцінка результатів діяльності.

Завдання 14.4. Розкрити алгоритм розрахунку (за даними балансу) та економічний зміст таких показників, що характеризують фінансову стійкість банку:

коефіцієнт надійності;
коефіцієнт фінансового важеля;
коефіцієнт участі власного капіталу у формуванні активів — достатність капіталу;
коефіцієнт захищеності власного капіталу;
коефіцієнт захищеності дохідних активів;
коефіцієнт мультиплікатора капіталу.

Завдання 14.5. Розкрити алгоритм розрахунку (за даними балансу) та економічний зміст таких показників, що характеризують ділову активність банку в частині пасивів:

коефіцієнт активності залучення позичених і залучених коштів;
коефіцієнт активності залучення міжбанківських кредитів;
коефіцієнт активності залучення строкових депозитів;
коефіцієнт активності використання залучених коштів у дохідні активи;
коефіцієнт активності використання залучених коштів у кредитний портфель;
коефіцієнт активності використання строкових депозитів у кредитний портфель.

Завдання 14.6. Розкрити алгоритм розрахунку за даними балансу та економічний зміст таких показників, що характеризують ділову активність банку в частині пасивів:

коефіцієнт дохідних активів;
коефіцієнт кредитної активності;

коефіцієнт інвестиційної активності;
коефіцієнт рівня інвестицій у дохідних активах;
коефіцієнт проблемних кредитів.

Завдання 14.7. Розкрити алгоритм розрахунку за даними балансу та економічний зміст перелічених нижче показників, що характеризують ліквідність балансу банку:

коефіцієнт миттєвої ліквідності;
коефіцієнт загальної ліквідності зобов'язань банку;
коефіцієнт відношення високоліквідних активів до робочих активів;
коефіцієнт ресурсної ліквідності зобов'язань;
коефіцієнт ліквідного співвідношення виданих кредитів і залучених депозитів (для визначення незбалансованої ліквідності).

Завдання 14.8. Розкрити алгоритм розрахунку (за даними балансу) та економічний зміст перелічених нижче показників, що характеризують ефективність управління банком за доходами:

загальний рівень рентабельності;
окупність витрат доходами;
чиста процентна маржа;
чистий спред;
інший операційний дохід;
«мертва точка» прибутковості банку;

продуктивність праці.

Завдання 14.9. Розкрити алгоритм розрахунку (за даними балансу) та економічний зміст перелічених нижче показників, що характеризують ефективність управління банком виходячи із чистого прибутку:

рентабельність загальних активів;

рентабельність дохідних активів;

рентабельність власного капіталу;

рентабельність статутного (акціонерного) капіталу;

рентабельність діяльності за витратами.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Аналіз діяльності комерційного банку: Навч. посіб./Г.В.Митрофанов, Г.О.Кравченко, Н.С.Барабаш. – К: КНТЕУ, 1999
2. Батракова Л.Г. Экономический анализ деятельности коммерческого банка: Учебник. – М.: Логос, 1998.
3. Банківські операції: Підручник за ред. проф. А.М.Мороза. – 2-ге вид., випр і доп. – К.: КНЕУ, 2002.
4. Бабенко В., Білик О. Аналіз ефективності діяльності банківських установ на основі Кусково - лнійної регресійної моделі. //Вісник НБУ. – 2006. – № 11. – с.60 – 62.
5. Батракова Л.Г. Экономический анализ деятельности коммерческого банка. Нове видання – М.: Логос. – 2005.
6. Бутинця Ф.Ф. та А.М. Герасимовича. Аналіз діяльності комерційного банку. Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. за спец. "Банківський менеджмент",— Житомир: ПП "Рута", 2006.
7. Герасимович А.М. Облік та аудит у комерційних банках. – Львів: Фенікс. – 2006. – 514 с.
8. Гладких Д.М. Структура зведеного балансу комерційних банків у 2004-2005 роках //Вісник НБУ. – 2005. – № 12. – с.26 – 29.
9. Гладких Д. Основні тенденції розвитку кредитного ринку в Україні, або Колективний портрет українського позичальника //Вісник НБУ. – 2005. – № 9. – с.49 – 53.
- 10.Гладких Д. Структура і динаміка зростання банківських пасивів або Колективний портрет українського вкладника //Вісник НБУ. – 2005. – № 12. – с.34 – 40.
- 11.Гладких Д.М. Аналіз діяльності окремих банків України за підсумками 2005 р. //Вісник НБУ. – 2005. – № 4. – с. 29 – 33.
- 12.Грищенко А, Волошин І. Моделювання швидкого зростання банку із симуляцією процентного ризику методом Монте-Карло. //Вісник НБУ. – 2007. – № 01. – с.32 – 38.
- 13.Васюренко О.В. Банківські операції: Навч. посіб. - 5-те вид., перероб. і доп. - К.: Знання, 2006.
- 14.Герасимович А.М., Аналіз банківської діяльності : Підручник, навчальне видання – К-КНЕУ, 2005.
- 15.Галасюк В. Методика оцінки кредитоспроможності позичальника (аналіз здатності позичальника генерувати SC-потоки) // Вісник НБУ . – 2002. - №7
- 16.Дем'яненко С.І. Фінансовий аналіз: методологічні підходи та актуальні проблеми // Економіка та підприємництво: Зб. наук. праць молодих учених та аспірантів. Вип. 6 / ред.— К.: КНЕУ, 2006. — С. 153—158.
- 17.Едророва В.Н., Мизиковский Е.А. Учет и анализ финансовых активов. – М.: Финансы и статистика. – 2004.
- 18.Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 7.12.2000, № 2121- III //ВВР-2001-№5,6.

19. Закон України “Про Національний банк України” від 20 травня 1999р. № 679 - XIУ// Урядовий кур'єр.- 1999.
20. Закон України “Про платіжні системи та переказ грошей в Україні” від 5 квітня 2001р. № 2346-III/ Урядовий кур'єр - 2001, 16 травня, с. 1-11.
21. Закон України “Про обіг векселів в Україні” від 5 квітня 2001р. № 2374 - III // Урядовий кур'єр - 2001,4 травня, с.9.10.
22. Закон України “Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті” від 23.09.94 .№ 185/94-ВР // ВВР. - 1994. - № 40.
23. Закон України “Про фонд гарантування вкладів фізичних осіб” від 20 вересня 2001 р., № 2740- III //Урядовий кур'єр , 24 жовтня 2001
24. Інструкція “Про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті” Затв. Правлінням НБУ від 29.03.2001
25. Інформаційний сайт Держкомстату України – www.ukrstat.gov.ua
26. Інформаційний сайт НБУ – <http://www.bank.gov.ua>
27. Інформаційний сайт Асоціації українських банків – <http://www.banks.kiev.ua/>
28. Інформаційний сайт ПФТС – <http://www.pfts.com>
29. Інформаційний сайт з фінансової тематики – www.uabanker.net
30. Інформаційний сайт з фінансової тематики – www.finance.com.ua
31. Інформаційний сайт з фінансової тематики – www.insurance.com.ua
32. Єрмоленко Г.Г., Коршикова Т.В. Аналіз кредитних операцій банків// Фінанси України . – 2001.-№3
33. Кочетков В.Н., Омельченко А.В. Основы экономического анализа банковской деятельности.- К.: УФИМБ, 1998.
34. Костюченко О.А. Банківське право: Навчальний посібник: Навчальне видання.- 2-е вид., перероб. і доп.- К.: МАУП, 2000.
35. Клімова О.О. Аналіз прибутковості комерційних банків України // Фінанси України (укр.).- 2005.- № 3.
36. Кириченко О., Гіленко І., Ятченко А. Банківський менеджмент. – К.: Основи. – 2004. – 671 с.
37. Ковбасюк М.Р. Економічний аналіз діяльності коерційних банків і підприємств . Навчальний посібник. Київ: Видавничий дім "Скарби", 2005, 336 с.
38. Кочетков В.Н. Анализ банковской деятельности: теоретико-прикладной аспект. Перевидання – К.: МАУП. – 2006. – 192 с.
39. Карчева Г. Системний аналіз ефективності діяльності банків України. //Вісник НБУ. – 2006. – № 11. – с. 12 – 17.
40. Комп'ютерна правова база "Ліга: ЗАКОН" – www.liga.kiev.ua
41. Комп'ютерна правова база Верховної Ради України – www.rada.kiev.ua
42. Комп'ютерна правова база “Нормативні акти України” – www.nau.kiev.ua
43. Лобанова А.Л. Аналіз активних операцій комерційних банків // Фінанси України (укр.).- 2002.- № 6.
44. Лаврушин О.И. Управление деятельностью коммерческого банка. Москва: Юрист, 2005. – 688 с.

45. Любунь О.С., Раєвський К.Є. Банківський нагляд: Підручник: Навчальне видання.- 2-е вид., перероб.- К.: 2005.
46. Мещеряков А.А. Організація діяльності комерційного банку: Навчальний посібник: К.: Центр учбової літератури, 2007.
47. Майборода Л. Основні підходи до проведення аналізу розвитку банківського сектору. // Вісник НБУ. – 2007. – № 01. – с.49 – 53.
48. Оконська О. О. Оцінка та управління банківською ліквідністю в умовах існуючої конкуренції // Економіка: проблеми теорії та практики. Збірник наукових праць, м. Дніпропетровськ. – 2005 р. – № 206, Т. III.
49. Основи аналізу діяльності комерційного банку: Навчальний посібник: Навчальне видання.- 2-е вид.- К.: Видавництво Європейського університету, 2003.
50. Парасій-Вергуненко І.М. Аналіз банківської діяльності: Навчально-методичний посібник: Навчальне видання.- К.: КНЕУ, 2003.
51. Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент у банку: Підручник. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К.: КНЕУ, 2004.
52. Панова Г.С. Анализ финансового состояния коммерческого банка.- М.: Финансы и статистика, 1996.
53. Примостка О.О. Аналіз ефективності діяльності комерційних банків // Фінанси України (укр.).- 2003.- № 4.
54. Парасій-Вергуненко І.М. Концептуальні засади стратегічного аналізу в банках // Фінанси України (укр.).- 2004.- № 8.
55. Постанова Правління НБУ № 173 від 26.04.2000 "Про внесення змін до Положення про порядок формування і використання резервів для відшкодування можливих втрат від дебіторської заборгованості комерційних банків" // Офіційний вісник України. – 2000. – № 21. – ст. 865.
56. Постанова Правління НБУ № 215 від 26.05.2000 "Про затвердження Положення про застосування Національним банком України до банків та інших фінансово-кредитних установ заходів впливу за порушення банківського законодавства" // Офіційний вісник України. – 2000. – № 27. – ст. 1140.
57. Постанова Правління НБУ № 279 від 06.07.2000 "Про затвердження Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків" // Офіційний вісник України. – 2000. – № 32. – 25.08.2000. – ст. 1378.
58. Постанова Правління НБУ № 446 від 13.11.2000 "Про внесення змін до Положення про порядок розрахунку резерву на відшкодування можливих збитків банків від операцій з цінними паперами" // Офіційний вісник України. – 2000. – № 49 (частина перша). – ст. 2130.
59. Постанова Правління НБУ № 244 від 27.06.2001 "Про затвердження Положення про порядок формування обов'язкових резервів для банків України" // Офіційний вісник України. – 2001. – № 28. – 27.07.2001. – ст. 1268.
60. Постанова Правління НБУ N 407 від 1.11.2005 року "Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні" // "Офіційний вісник України", N 37, 27 вересня 2006 р.

61. Постанова Правління НБУ № 368 від 28.08.2001 “Про затвердження інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні” //Офіційний вісник України. – 2001. – № 40. – ст. 1813.
62. Постанова Правління НБУ № 518 від 03.12.2003 “Про затвердження інструкції про порядок складання річного фінансового звіту комерційного банку” //Офіційний вісник України. – 2003. – № 40. – ст
63. Пернарівський О.В. Аналіз та оцінка ризику ліквідності банку // Вісник Національного банку України (укр.).- 2006.- № 10.
- 64.Панова Г.С. Анализ финансового состояния коммерческого банка. – М.: Финансы и статистика. – 2006
- 65.Примостка Л. О. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі: Монографія. —К.: КНЕУ, 2005. — 316 с.
- 66.Примостка Л.О. Фінансовий менеджмент банку. – К.: КНЕУ. – 2006. – 279 с.
- 67.Примостка Л. О. Напрями вдосконалення методології економічного аналізу в умовах реформування системи бухгалтерського обліку в Україні // Вчені записки: Наук. зб. Вип. 2 / Відп. ред. В.С. Савчук. — К.: КНЕУ, 2005.
- 68.Примостка Л. О. Проблеми формування методики комплексного аналізу діяльності банків // Тези доп. міжнар. наук.-метод. конф. "Трансформація курсу "Економічний аналіз господарської діяльності" (м. Київ, 16—17 трав. 2005 р.). — К.: КНЕУ, 2005. — С. 414—419.
69. Примостка Л. О. Удосконалення методики фінансового аналізу // Економічна теорія: сучасна парадигма та її еволюція на порозі XXI століття: Мат. міжнар. наук.-практ. конф. 1—2 березня 2005 р. м. Київ. — К.: КДТЕУ, 2006. — С. 118—119.
70. Примостка Л. О. Порівняльний аналіз ефективності діяльності банків: вітчизняний та зарубіжний досвід // Проблеми економічної інтеграції України в Європейський Союз: європейські порівняльні студії. Віник ТАНГ — № 18. Спец. вип. — Тернопіль: Екон. думка, 2005.— С. 100—104.
71. Примостка Л. О. Аналіз активів і пасивів комерційного банку: концептуальні підходи, методи та моделі // Регіональна економіка. — 2005. — № 4. — С. 87—95.
72. Роуз П. Банковский менеджмент. Пер. с англ. – М.: Дело Лтд. – 2006. – 768 с.
73. Структура активів комерційних банків України за станом на 01.01.2005 //Вісник НБУ. – 2005. – 3. – с.8 – 11.
74. Структура активів банків України за станом на 01.01.2006 //Вісник НБУ. – 2006. №3. – с.9 – 12.
- 75.Савчук В.С.. Аналітичні концепції в управлінні комерційним банком // Вчені записки: Наук. збірник. Вип. 3 — К.: КНЕУ, 2005. — С. 171—178
- 76.Снігурська Л. Методичні підходи до аналізу доходів та витрат банку // Економіст (укр.).- 2002.- № 12.
- 77.Семенов С.К. О рейтинговых методиках анализа эффективности и устойчивости банков на основе экономических нормативов // Банковские услуги (рус.).- 2005.- № 12.

78.Таран Т.А. Використання ринкових методів оцінки в управлінні комерційним банком // Фінанси України (укр.).- 2004.- № 12.

79.Ющенко В.А., Савченко А.С., Цокол С.Л., Новак І.М. Платіжні системи. Національний банк України. – К.:Либідь,1998.

80.Ющенко В., Міщенко В. Управління валютними ризиками. Навчальний посібник. – К.: Знання. – 2005.

81.Черкасов В.Е., Плотичина Л.А. Банковские операции: маркетинг, анализ, расчеты. Учебно-практическое пособие. – М.: Метаинформ. – 2005.

82.Шіллер Р.І. Фінансова стійкість комерційного банку і шляхи її зміцнення. – К.: Наукова думка. – 2005.

83. Щибиволок З. І., «Аналіз банківської діяльності»Навч. посіб. - 2-ге вид., стер. - К.: Знання, 2007.

ГЛОСАРІЙ

Акредитив — договір, що містить зобов'язання банку-емітента, за яким цей банк за дорученням клієнта або від свого імені проти документів, які відповідають умовам акредитива, зобов'язаний виконати платіж на користь бенефіціара або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж.

Актив — будь-який об'єкт бухгалтерського обліку, право контролю якого закріплене за банком, який відповідає хоча б одній з таких вимог: 1) дає дохід банківській установі; 2) може бути обмінений на інший об'єкт, який, у свою чергу, даватиме дохід банківській установі. Загальна сума активів — це сума активів усіх категорій мінус сума всіх контрактивних рахунків типу резервів під можливі збитки від кредитної діяльності та дисконт за придбаними цінними паперами.

Активи високоліквідні — кошти в касі, у НБУ та в інших банках, а також активи, що можуть бути швидко проконвертовані у готівкові чи безготівкові кошти.

Активи робочі — кошти на коррахунку, в касі, вкладені в майно, розміщені в інших банках, цінних паперах, надані кредити та інші активи, що дають дохід банку.

Активні операції банків — фінансові операції з розміщення коштів із метою отримання доходу. До активних операцій банку належать надання кредитів та позичок, придбання цінних паперів, вкладення коштів у комерційні проекти, лізингові, факторингові операції, операції з векселями та інші банківські операції.

Акціонерний капітал — сплачена частка основного капіталу, вкладеного у банк в обмін на вимогу щодо частини у будь-яких майбутніх прибутках, які розподіляються у формі дивідендів.

Акція — це вид цінного папера без установленого строку обігу, який підтверджує участь її власника у формуванні статутного капіталу акціонерного товариства, підтверджує право на участь в управлінні акціонерним товариством, дає право на одержання частини прибутку у вигляді дивіденду і право участі в розподілі майна в разі його ліквідації.

Аналіз діяльності банків — це комплексне вивчення комерційної або іншої діяльності окремих банків, їх угруповань або банківської системи в цілому.

Валютна позиція банку — співвідношення (різниця) між сумою активів і позабалансових вимог у певній іноземній валюті та сумою балансових і позабалансових зобов'язань у цій самій валюті.

Валютна позиція відкрита — сума активів та позабалансових вимог у певній іноземній валюті не збігається із сумою балансових і позабалансових зобов'язань у цій самій валюті. Відкрита валютна позиція несе додатковий ризик у разі зміни валютного курсу.

Валютна позиція відкрита довга — сума активів та позабалансових вимог перевищує суму балансових та позабалансових зобов'язань у кожній іноземній валюті. Банк із такою позицією може зазнати додаткових витрат у разі підвищення курсу національної валюти щодо іноземної валюти.

Валютна позиція відкрита коротка — сума балансових та позабалансових зобов'язань перевищує суму активів і позабалансових вимог у кожній іноземній валюті. Банк із такою позицією може зазнати додаткових витрат у разі підвищення курсу іноземної валюти щодо національної валюти.

Валютна позиція закрита — сума активів та позабалансових вимог збігається із сумою балансових та позабалансових зобов'язань у кожній іноземній валюті.

Валютний курс — співвідношення між грошовими одиницями різних країн.

Вексель — цінний папір, який свідчить про грошове зобов'язання боржника (векселедавця), за яким потрібно сплатити в установленій строк і в певному порядку визначену суму грошей власнику векселя (векселедержателю).

Великий кредит — сукупний розмір кредитів (у тому числі міжбанківських), з урахуванням векселів та 100 % сум позабалансових вимог (гарантії, поручительства), що рахуються у банку за одним позичальником (контрагентом) або групою споріднених позичальників, що перевищує 10 % капіталу банку.

Витрати банку — це зменшення економічної вигоди у звітному періоді у формі відпливу чи зменшення активів або збільшення заборгованості, що призводять до зменшення власного капіталу, крім тих, що пов'язані з розподілом частки доходу між власниками капіталу.

Власний капітал банку — сукупність різних за призначенням фондів, які забезпечують економічну самостійність і стабільність банку.

Депозит — це зобов'язання банку за тимчасово залученими коштами фізичних і юридичних осіб або цінними паперами за відповідну плату.

Дивіденд — частка прибутку акціонерного товариства, яка розподіляється між акціонерами у вигляді доходу відповідно до кількості та видів акцій, що їм належать.

Достатність капіталу — спроможність банку захистити кредиторів та вкладників від непередбачених збитків, яких може зазнати банк у процесі своєї діяльності залежно від розміру різноманітних ризиків.

Доходи банку — збільшення економічної вигоди за сукупністю господарських операцій, крім операцій з реалізації додаткової кількості акцій банку, які призводять до збільшення суми активів банківської установи без відповідного збільшення суми її зобов'язань, або зменшення суми зобов'язань банківської установи без відповідного зменшення суми її активів.

Забезпечення кредиту — засіб страхування банку від ризику неповернення клієнтом позички.

Зареєстрований статутний капітал — це сума статутного капіталу, яка зареєстрована в регіональному управлінні Національного банку. Вона може бути більшою за номінальний статутний капітал.

Застава — засіб забезпечення виконання зобов'язання, своєрідна майнова гарантія його виконання в обумовленому обсязі й у визначені умовами терміни.

Зворотний лізинг — це договір лізингу, який передбачає набуття лізингодавцем майна у власника і передання цього майна йому в лізинг.

Зобов'язання — вимоги до активів банківської установи, що становлять її зобов'язання сплатити фіксовану суму коштів у визначений час у майбутньому. У процесі ведення обліку та складання звітності до зобов'язань також включаються кредиторська заборгованість за нарахованими процентами та відстрочена дебіторська заборгованість за доходами, але не включаються доходи, прибуток та внутрішньобанківські розрахунки.

Інвестиції — довгострокове вкладення капіталу в грошовій, матеріальній й нематеріальній формах в об'єкти підприємницької діяльності чи фінансові інструменти з метою одержання прибутку або забезпечення зростання капіталу.

Інвестиції до асоційованих осіб — акції інших суб'єктів господарської діяльності, що належать банківській установі, у разі, якщо їй належить не менше ніж 20 % від загальної суми статутного капіталу цього суб'єкта.

Інвестиційна політика — частина стратегії розвитку банку, що полягає у виборі та реалізації найефективніших форм вкладення капіталу з метою формування інвестиційного прибутку. Виділяють такі види інвестиційної політики: агресивний; компромісний; консервативний.

Інвестиційна якість цінних паперів — загальна характеристика окремих видів цінних паперів з огляду їх дохідності, ліквідності та ризику.

Інвестиційний портфель банку — сукупність цінних паперів, придбаних банком через активні операції з метою отримання прибутків. До складу цього портфеля входять: усі боргові цінні папери (векселі, облігації, сертифікати та ін.), що перебувають у власності банківської установи, якщо їй належить менше ніж 20 % від загальної суми статутного капіталу суб'єкта господарської діяльності.

Інсайдер — споріднена щодо банку особа. У переважній більшості це акціонер корпорації, котрий має доступ до інформації, що невідома широкому колу осіб, але суттєво впливає на акції даного акціонерного товариства.

Капітал — різниця між загальними сумами активів та зобов'язань банку.
Касовий оборот — це обсяг видач та надходжень готівкових коштів, що проходять через касу комерційного банку.

Кредитний портфель — сукупність усіх позик, наданих банком з метою отримання доходу. Кредитний портфель включає агреговану балансову вартість усіх кредитів, у тому числі прострочених, пролонгованих та сумнівних щодо повернення. Кредитний портфель не включає в себе відсотки нараховані, але ще не сплачені, непрофінансовані, зобов'язання видати кредит, кредитні лінії, які ще не використані, гарантії та акредитиви, оперативний лізинг.

Кредитний ризик — ризик несплати позичальником основного боргу, відсотків за ним.

Кредиторська заборгованість — це зобов'язання банку здійснити оплату на користь інших осіб (фізичних та юридичних), які виникають у процесі взаємовідносин із банком.

Лізинг — вид довгострокової оренди засобів виробництва, яка передбачає можливість подальшого продажу за встановленою ціною з урахуванням сум, виплачених за оренду.

Ліквідність банку — здатність банку швидко перетворювати свої активи в грошові кошти з мінімальною втратою їх вартості з метою виконання своїх зобов'язань.

Ліміт кредитування — загальна сума коштів, яку банк може надати своєму банку-партнеру у вигляді кредиту без забезпечення.

Маржа — різниця між собівартістю і ціною продажу.

Метод економічного аналізу — науково обґрунтована система теоретико-пізнавальних категорій, принципів, способів та спеціальних прийомів дослідження, що дають змогу приймати обґрунтовані управлінські рішення.

Міжнародний лізинг — договір лізингу, що здійснюється суб'єктами лізингу, які перебувають під юрисдикцією різних держав, або у разі, коли майно чи платежі перетинають державні кордони.

Номинальний (або мінімальний) капітал — це сума статутного капіталу, яка необхідна для отримання ліцензії на існування банку.

Об'єкт дослідження — конкретні банківські установи, їх філії або підрозділи.

Облігація — вид цінного папера (боргового зобов'язання), за яким його власнику виплачується щорічний дохід, розмір якого наперед обумовлено у вигляді визначеного процента до номінальної вартості облігації (на відміну від акції, величина за якою залежить від загальної прибутковості підприємства).

Пайовий лізинг — здійснення лізингових операцій відбувається за участі суб'єктів лізингу на основі укладення багатостороннього договору та залучення одного або кількох кредиторів, які беруть участь у здійсненні лізингу, інвестуючи свої кошти.

Підкріплення каси банку — захід, спрямований на придбання готівки в інших банків для забезпечення всіх строкових виплат.

Платоспроможність банку — здатність банку в певні терміни та сповна виконувати свої зобов'язання.

Портфельні інвестиції, якими є цінні папери, — високоліквідний вид фінансових інвестицій, що легко реалізується, але є більш ризикованим. Вони вільно котируються на ринку цінних паперів. Портфельну форму інвестування банки, як правило, використовують як спосіб тимчасового розміщення вільного банківського капіталу.

Предмет дослідження — це сукупна діяльність комерційного банку та окремі її напрямки (кредитні, валютні операції, розрахунково-касове обслуговування, операції з цінними паперами).

Прибутковість — коефіцієнт співвідношення суми прибутку (балансового або чистого) і сумарного значення відповідного показника. Показує здатність банку створювати прибуток і здійснювати рентабельну діяльність. Рівень прибутковості у процентах виражається системою коефіцієнтів рентабельності, основними з яких є рентабельність власного капіталу, рентабельність активів, рентабельність інвестицій, рентабельність доходу.

Прибуток — перевищення доходів над витратами.

Прогнозний розрахунок касових оборотів банку — розрахунок очікуваних сум надходжень і видач готівки через банківські установи.

Прямі фінансові інвестиції — вкладення коштів у діяльність інших підприємств, організацій і установ на довгостроковій основі.

Рейтинг — установлення узагальнюючої оцінки фінансового стану банку за стандартизованою системою показників, що дає змогу розглядати усі банки з єдиного погляду.

Ризик — імовірність настання події, пов'язаної з можливими фінансовими втратами чи іншими негативними наслідками для діяльності банку.

Ризик втрати капіталу — найвищий рівень ризику, що називається катастрофічним, для якого показником є можливість втрати всіх власних активів унаслідок банкрутства.

Ризик інвестиційний — імовірність виникнення непередбачених фінансових втрат у разі невизначеності умов інвестиційної діяльності.

Ризик ліквідності — ризик для укладача угоди, який полягає у тому, що контрагент не може виконати своїх зобов'язань через тимчасову відсутність цінних паперів (грошових засобів), незважаючи на те, що останній (контрагент) володіє активами.

Сплачений статутний капітал — сума статутного капіталу, за яким надійшла оплата від акціонерів.

Спред — різниця між кредитною та депозитною ставками процента.

Суб'єкти аналізу — можуть бути як комерційні банки, так і інші кредитні установи, а саме: НБУ, банки-кореспонденти, реальні та потенційні клієнти, аудиторські фірми, податкові органи, місцеві та центральні органи влади.

Факторинг — це фінансова операція, яка полягає в тому, що підприємство-продавець поступається банку чи спеціалізованій фактор-компанії (факторинговій компанії) правом одержання грошових коштів за платіжними документами на поставлену продукцію. Під час проведення такої операції банк відшкодовує підприємству-продавцю основну частину боргу, справляючи певну комісійну плату, як правило, у відсотках, до суми платежу.

Фактор-компанія (факторингова компанія) — юридична особа (банк, компанія), яка здійснює факторингові операції.

Фінансова стабільність (стійкість) — характеристика фінансового стану банку (підприємства), яка забезпечується високою часткою власного капіталу у загальній сумі фінансових ресурсів та відсутністю яскраво виражених фінансових диспропорцій.

Фінансовий стан — це характеристика фінансової конкурентоспроможності, тобто кредитоспроможності, платоспроможності, здатності виконувати свої зобов'язання перед державою та іншими контрагентами.

Цінний папір — документ, що засвідчує з дотриманням установленної форми обов'язкових реквізитів майнові права, здійснення або передання яких можливі тільки за його пред'явлення.